

І. Макаренко, О. Янко

**Діти третього року життя в освітньому
середовищі дошкільного навчального закладу**

Навчально-методичний посібник

Луганськ – 2012

ББК 74.102 р 3
УДК 373.2.091(076)
М 15

Рецензенти:

- Гавриш Н. В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти Луганського національного університету імені Тараса Шевченка;
- Устіменко В. Г – методист кафедри педагогіки та психології Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;
- Іванова О. П. – директор Луганського навчально-реабілітаційного центру № 135.

Робота з дітьми раннього віку в умовах дошкільного навчального закладу : навч.-метод. посіб. / І. Макаренко, О. Янко. – Луганськ : Янтарь, 2012. – 211 с.

У навчально-методичному посібнику розглянуто особливості роботи груп раннього віку в умовах дошкільного навчального закладу. Особливу увагу приділено діагностиці психофізичного розвитку дітей раннього віку, подано інформативний матеріал для педагогів та батьків щодо організації процесу навчання.

Посібник рекомендовано викладачам, студентам спеціальності „Дошкільна освіта” та може використовуватись в роботі працівників дошкільних навчальних закладів.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ В УМОВАХ ДНЗ	
1. 1. Теоретичні засади психолого-педагогічного супроводу дітей у дошкільному навчальному закладі	8
1.2. Особливості психофізичного розвитку дітей першого та другого років життя	11
1.3. Третій рік: проблеми перехідного віку	18
РОЗДІЛ 2. КОНТРОЛЬ ЗА РОЗВИТКОМ ДІТЕЙ ПЕРШОЇ МОЛОДШОЇ ГРУПИ	
2.1. Контроль за розвитком дітей – складник педагогічного процесу	23
2.2. Показники психофізичного розвитку дитини третього року життя	27
2.3. Комплексні методики обстеження й проведення поточного контролю вихователями психофізичного розвитку дитини третього року життя	37
2.4. Підсумки контролю динаміки розвитку дітей першої молодшої групи	73
2.4.1. Діагностування фізичного розвитку дитини на кінець третього року життя	73
2.4.2. Діагностування соціально-емоційного розвитку дитини на кінець третього року життя	75
2.4.3. Діагностування пізнавального розвитку дитини на кінець третього року життя	76
2.4.4. Діагностування мовленнєвого розвитку дитини на кінець третього року життя	77
2.4.5. Діагностування екологічного розвитку дитини на кінець третього року життя	78

2.4.6. Діагностування художньо-естетичного розвитку дитини на кінець третього року життя	80
--	----

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ГРУПАХ РАННЬОГО ВІКУ

3.1. Організація життєдіяльності дітей раннього віку в дошкільному закладі	82
3.2. Організація навчально-виховної роботи в першій молодшій групі дошкільного навчального закладу	87
3.3. Сучасні технології розвивального навчання в роботі з дітьми раннього віку	93
3.3.1. Технологія Глена Домана	93
3.3.2. Педагогічна технологія М. Монтесорі	103
3.3.3. Технології раннього навчання М. Зайцева	121
3.3.4. Ранній розвиток дітей за системою Масару Ібука	129
3.4. Форми методичної роботи з вихователями першої молодшої групи	134

РОЗДІЛ 4. РОДИНА – ГОЛОВНИЙ ПРИРОДНИЙ ОСЕРЕДОК ВИХОВАННЯ ДИТИНИ

4.1. Вплив батьків на розвиток дітей третього року життя	140
4.2. Індивідуальна комплексна програма розвитку дитини	143
4.3. Адаптація дітей раннього віку до умов дошкільного навчального закладу	157

ДОДАТКИ

Додаток А. Кольорограма рівня розвитку малюка	167
Додаток Б. Педагогічні правила колективу щодо організації спільної діяльності педагогів з дітьми	174
Додаток В. Підбір і використання іграшок для дітей раннього віку в дошкільних навчальних закладах	175
Додаток Г. Орієнтовний дидактичний матеріал для занять з дітьми третього року життя (за програмою „Зернятко”)	184

Додаток Д. Ігри за технологією М. Монтесорі	192
Додаток Е. Практичні заняття з педагогами	196
Додаток Ж. Діагностичний матеріал для роботи з колективом ДНЗ	201
Додаток З. Загальні рекомендації з підготовки та проведення адаптаційних ігор-занять	207
ЛІТЕРАТУРА	209

ПЕРЕДМОВА

Сьогодні ні в кого не викликає сумніву істина, що підґрунтя особистості закладається в ранньому дитинстві, а отже, виховувати маля необхідно від самого його народження. Не досить уважне ставлення до „першого дитинства”, застерігав В. Бехтерев, може згодом згубно позначитися на здоров’ї людини.

Перші три роки життя вчені виділяють в особливий період – період раннього дитинства. Це підґрунтя загального розвитку дитини, стартовий період усіх людських начал, основа, фундамент у формуванні людської особистості. У ранньому дитинстві закладаються основи фізичного, розумового, морального, естетичного становлення особистості. За темпами розвитку, насиченості оволодіння вміннями й навичками цей вік має перевагу перед наступними періодами дитинства. За перші три роки життя відбуваються не тільки кількісні, але й якісні зміни: формуються елементи самосвідомості, мовлення, мислення: дитина активно засвоює соціальний досвід, оволодіває різними практичними діями, стає суб’єктом діяльності. У цей період складаються такі ключові якості, як пізнавальна активність, довіра до навколишнього світу, доброзичливе ставлення до людей тощо. Проте ці якості та здібності не виникають автоматично як результат фізіологічного дозрівання. Їх становлення потребує певних форм спілкування дорослої людини з дитиною та їхньої спільної діяльності.

Своєчасність створення належних умов, правильна організація життя та виховання – запорука повноцінного розвитку здорової від народження дитини. Спеціально організоване предметно-ігрове середовище та емоційне спілкування сприяють процесу соціалізації дітей, впливають на всі аспекти її розвитку. Від того, чи зможуть дорослі створити необхідні для розвитку умови, залежить її подальше життя.

Пропонований посібник складається з чотирьох розділів, списку літературних джерел, додатків.

У першому розділі розглянуто деякі аспекти психолого-педагогічного супроводу дітей раннього віку в дошкільному навчальному закладі – подано характеристику особливостей психофізичного розвитку дітей раннього віку; особливу увагу приділено третьому року життя як перехідному до дошкільного.

У другому розділі висвітлено питання здійснення процедури діагностики психофізичного розвитку малят. Подано характеристику показників і методик їх обстеження.

Третій розділ розкриває особливості освітньо-виховної роботи в першій молодшій групі, де окреслено аспекти організація життєдіяльності дітей раннього віку в дошкільному закладі та розкрито зміст сучасних технологій розвивального навчання в роботі з цією категорією дітей. У цьому ж розділі особливу увагу приділено формам методичної роботи з педагогами, які працюють саме з цією віковою категорією, що є необхідною умовою психолого-педагогічного супроводу дітей.

Особливостям впливу батьків на розвиток дитини раннього віку присвячено четвертий розділ цього посібника.

Отже, об'єктом нашої уваги є особливості роботи дошкільного навчального закладу з дітьми третього року життя. Завдання нашого посібника й відповідної педагогічної практики „Спостереження та пробна практика в групах дітей раннього та дошкільного віку” полягає в розкритті специфіки роботи з дітьми раннього віку. Цим зумовлено структуру посібника й назви розділів.

Навчально-методичний посібник „Діти третього року життя в освітньому середовищі дошкільного навчального закладу” адресовано викладачам, студентам спеціальності „Дошкільна освіта”, „Корекційна освіта”, вихователям дошкільних навчальних закладів.

РОЗДІЛ 1

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ РАНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ДНЗ

1.1. Теоретичні засади психолого-педагогічного супроводу дітей у дошкільному навчальному закладі

Сучасний етап розвитку різних галузей медичної, педагогічної й психологічної науки та практики характеризується об'єднанням наукових пошуків у напрямі поглибленого вивчення дітей раннього віку для створення умов їхнього всебічного розвитку з урахуванням індивідуальних, вікових та психофізичних особливостей, а також потенційних можливостей кожної дитини й створенням особистісно орієнтованого підходу. Характерною особливістю такого підходу стає взаємна активність педагога й дитини, що в педагогіці виховання визначено як взаємодію, співробітництво, партнерство, у якому педагог повинен визнавати за дитиною право на власний індивідуальний розвиток. Педагогічна підтримка на сучасному етапі розвитку освіти як педагогічна діяльність розглядається як спосіб реалізації особистісно орієнтованого підходу; „гуманістичний метод в особистісно орієнтованій системі виховання та освіти” (І. Бех, В. Бондар, Є. Бондаревська, Н. Ярмаченко та ін.); „особистісно розвивальна взаємодія в освітньому процесі” (А. Богущ, С. Курінна, С. Савченко, В. Зайцев, В. Сериков та ін.).

Характеризуючи педагогічну підтримку, доцільно встановити її взаємозв'язок з терміном „педагогічний супровід”. Змістовний аналіз педагогічного супроводу засвідчує, що в цьому понятті, як і в педагогічній підтримці, відображено ідеї розвивальної взаємодії суб'єктів навчання та виховання (Є. Бондаревська, А. Петровський та ін.), погляди прихильників педагогіки співробітництва (Ш. Амонашвілі, І. Іванов та ін.), ідеї про

необхідність повноцінного, продуктивного спілкування всіх вікових, соціальних і професійних груп (І. Кон, А. Мудрик та ін.). Педагогічний супровід розглядається як допомога дитині в її особистісному зростанні, установка на розуміння дитини, на відкрите спілкування (В. Слободчиков, І. Фрумкін та ін.); як особлива сфера діяльності педагога, яка спрямована на залучення дитини до соціально-культурних і моральних цінностей та на які він спирається в процесі самореалізації й саморозвитку (А. Мудрик).

Останніми десятиріччями в освітньо-виховній системі складається особлива культура підтримки, а також допомоги дитині та її батькам шляхом психолого-педагогічного супроводу. Технологія психолого-педагогічного супроводу радикально змінює саму організацію педагогічного процесу. Виховання починає плануватися не від завдань суспільства, соціального замовлення, а від дитини, причому не стільки від її інтересів, скільки від її життєвих проблем.

Отже, педагогічний супровід як вид педагогічної підтримки, на наш погляд, може розглядатися як сфера діяльності педагога, орієнтована на взаємодію з дитиною в процесі надання їй підтримки в становленні особистісного зростання, соціальної адаптації, в альтернативному виборі способів поведінки.

Технологічний алгоритм психолого-педагогічного супроводу вибудовується навколо конкретних проблем дитини та включає п'ять етапів: діагностичний, пошуковий, узгоджувальний, діяльнісний, рефлексивний, що спонукає природні дії дитини, аналогічні взаємодії в реальній соціальній практиці.

Сама ідея супроводу як утілення гуманістичного, особистісно зорієнтованого підходу тісно пов'язана з реалізацією права дитини на повноцінний розвиток і, як наслідок, якісною модернізацією системи освіти. Розглянемо поняття „супровід”. На думку Є. Казакової, супровід – це метод, який забезпечує створення умов для прийняття суб'єктом розвитку оптимальних рішень у різних ситуаціях життєвого вибору. Є. Шилова

вважає, що супровід – це забезпечення допомоги дітям у розвитку за рахунок об'єднання розрізнених зусиль фахівців (психологів, соціальних педагогів, педагогів-дефектологів), які працюють у системі освіти. Ми під супроводом розуміємо метод активного, динамічного спостереження за розвитком суб'єктів освітнього простору з метою раннього виявлення порушень розвитку й надання кваліфікованої комплексної допомоги дитині, родині та працівникам дошкільного освітнього закладу.

В основі психолого-педагогічного супроводу дітей раннього віку лежать психологічні особливості дітей кожного вікового етапу розвитку, кризові періоди, а так само психологічні новоутворення. Отже, супровід розвитку дитини має бути невід'ємною частиною освітньо-виховної роботи в (ДНЗ). Пропонуємо стисло характеристику системи супроводу дітей раннього віку:

- медична та психолого-педагогічна діагностика сутності виявлення проблеми;
- інформування суб'єктів освітнього простору (вихователів, батьків,) щодо проблеми й шляхів її вирішення;
- консультування суб'єктів освітнього простору на етапі ухвалення рішення та складання плану подолання проблем (складання корекційної програми);
- залучення в систему корекційної роботи батьків.

Отже, ми визначаємо психолого-педагогічний супровід як складний і багатоаспектний педагогічний феномен, пов'язаний з особливою діяльністю педагога, що спрямована на забезпечення індивідуалізації процесу навчання й виховання та забезпечує набуття дитиною соціального досвіду з максимальним використанням її особистого потенціалу.

Сутнісною особливістю психолого-педагогічного супроводу є те, що виникає проблемна ситуація у відносинах із соціальним середовищем. Він завжди має адресний характер і спрямований на те, щоб вирішити індивідуальні проблеми конкретного індивіда (дитини, педагога, батьків) за

допомогою вивчення її особистості та навколишнього соціуму. Супровід в освітньому процесі дошкільного навчального закладу мають забезпечити педагоги, психологи, медичні та соціальні працівники на засадах мультидисциплінарного підходу.

Тому комплексний супровід дітей раннього дошкільного віку в умовах сучасного дошкільного навчального закладу ми визначаємо як систему професійної підтримки суб'єктів освітнього простору, спрямованої на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання й розвитку кожної дитини незалежно від рівня її здібностей і життєвого досвіду.

1.2. Особливості психофізичного розвитку дітей першого та другого років життя

Велика залежність розвитку дитини першого року життя від дії дорослої людини, зокрема її батьків, – особливість цього етапу. Тому постійна взаємодія й спілкування з батьками – необхідна потреба дитини вже в перші дні життя як джерела їхнього подальшого розвитку.

Швидкий темп і нерівномірність розвитку визначають розподіл етапу першого року життя на якісно різні періоди з виділенням у кожному періоді вмінь, що мають істотне значення для подальшого розвитку дитини. Ці вміння є провідними, і саме на них повинно бути спрямовано виховну дію дорослих.

У періоді новонародженості можна виділити основні завдання виховання: ретельний гігієнічний догляд, що забезпечує благополуччя й спокій дитини; виховання чіткого режиму годування, формування позитивних і попередження негативних звичок (смоктання пальців, колисання, безладне годування та ін.). До кінця першого місяця формується добовий ритм з концентрацією сну в нічний час, а бадьорості – у денний. З кінця періоду новонародженості до трьох місяців збільшується тривалість

бадьорості, формується чітке чергування сну й бадьорості вдень, виховується позитивне ставлення до годування, укладання спати, гігієнічних процедур. Провідним у розвитку дитини є формування зорових і слухових орієнтовних і відповідних емоційно-позитивних реакцій. Розвивається вміння зосереджувати погляд на іграшці, яка висить, обличчі дорослого, предметі, що рухається. Дитина прислухається до звуків (мовлення, співу, звучання брязкальця), розвивається „мовленнєвий слух”, уміння встановлювати зв'язок між зоровими і слуховими враженнями, сприймати подразники на відстані. У кінці першого – початку другого місяця з'являється усмішка при спілкуванні з дорослим. На третьому місяці формується комплекс пожвавлення: радіючи, дитина випрямляє руки, розтискає пальці, натрапляє при цьому на іграшку, відтворює звуки (гукає, белькоче).

У віці чотирьох місяців продовжує збільшуватися тривалість бадьорості, формується позитивне ставлення до процесів, розвивається активність при годуванні. Провідними в цьому віковому періоді є подальший розвиток зорових і слухових орієнтовних реакцій, на основі яких пізніше формується розуміння мовлення, предметна діяльність, сенсорне сприймання і складна поведінка. На четвертому місяці вдосконалюються спостережливість, слухове й зорове зосередження в будь-якому положенні (лежачи на спині, на животі, на руках у дорослого). Установлюються зорові, слухові, рухові, тактильні взаємозв'язки: дитина знаходить поглядом джерело звуку (локалізує звук у просторі), тривало розглядає предмет, картину, яскраву пляму, іншу дитину, яка привернула увагу. Це формує здатність спостерігати й спілкуватися дітей один з одним.

У чотири – п'ять місяців дитина здатна розрізняти інтонацію зверненого мовлення, мелодію (танцювальну, спокійну), голос знайомих і незнайомих дорослих, упізнає матір або іншу близьку людину. До п'ятого місяця дитина реагує на нову обстановку: у незнайомих умовах, побачивши чужих людей, перестає усміхатися, тривало й напружено їх розглядає, може

заплакати. Якщо з нею строго говорять, вона хмуриється, стискає губи, проявляє незадоволеність. У шість місяців дитина за звучанням упізнає своє ім'я. Провідними у віці чотирьох – шести місяців є розвиток рухів руки: її основні функції – уміння брати, тримати, маніпулювати, до 5 міс. – акт хапання, цілеспрямований рух рук, у 6 місяців дитина сама бере іграшки й маніпулює ними. На основі цих рухів формуються ігрові дії з предметами; дитина пізнає довкілля, набуває життєвого досвіду. Рухи руки багато в чому сприяють формуванню умінь у процесі годування й основних рухів у другому півріччі. У цей період провідним є розвиток підготовчих етапів активного мовлення. У цьому віці бурхливо розвивається гуління і з'являються передумови лепету. У чотири місяці дитина тривало гулить. До п'ятого місяця це переходить у співуче гуління, забарвлене різною інтонацією. До п'яти – шести місяців дитина починає вимовляти приголосні звуки (губні, піднебінні – *н, б, т, д, н* та ін.) і перші склади – поєднання голосного й губного або піднебінного приголосного звука (*на, ба, ма* тощо), тобто з'являється белькіт. При цьому велику роль відіграє артикуляційний апарат і слухове зосередження в розвитку мовного слуху. Дитина чує звуки, вимовлені дорослим, слухає сама себе й починає вимовляти звуки та склади повторно, що сприяє вимовлянню перших слів у другому півріччі життя.

Отже, домовленнєвий період, яким вважається вік від народження до восьми місяців життя дитини, є основним у формуванні психофізіологічних основ мовлення й характеризується виникненням крику та лепету, що забезпечують підготовку для мовленнєвого сприймання й відтворення мовлення.

До шести місяців дитина лежить на животі, спираючись на долоні випрямлених рук, перевертається із спини на живіт і назад, підповзає, міцно упирається ніжками при підтримці. До кінця першого півріччя дитина може гратися самостійно, активно й тривало.

У віці семи – дев'яти місяців тривалість бадьорості збільшується до 2 – 2,5 год.; дитина переходить на режим з трьома періодами денного сну. По

мірі розвитку ускладнюється її поведінка в режимних процесах. Вона п'є з чашки, яку тримає дорослий, а в дев'ять місяців притримує її руками, тримає в руці скориночку хліба. Провідними в цьому віці є розвиток рухів і, перш за все, оволодіння повзанням. До семи місяців дитина добре повзає. Це міняє її поведінку, вона стає більш активною й самостійною, починає орієнтуватися в довкіллі. Повзання позитивно впливає на фізичний розвиток; у дитини зміцнюються м'язи ніг, рук, спини, черевного пресу, шиї, формується правильна постава.

До восьми місяців дитина набуває вертикального положення, уміє сидати, лягати, вставати, сидіти, стояти, переступати, тримаючись за бар'єр. У період семи – дев'яти місяців вона починає розуміти мовлення дорослого. Це змінює її поведінку, характер діяльності, рухів, впливає на активне мовлення. До семи місяців дитина на прохання дорослого шукає поглядом предмет, що знаходиться в постійному місці. З восьми місяців вона знаходить названі дорослим предмети, починає виконувати на його прохання прості дії (без показу) – „Ладусі-ладусі”, „Бувай-бувай”. До дев'яти місяців вона розуміє назви кількох предметів, знаходить їх у будь-якому місці, використовуючи при цьому вказівний жест, знає своє ім'я, на прохання дає іграшку, що знаходиться в неї в руках. Дитина розуміє слова-назви режимних процесів, виконує на прохання дорослого рухи й дії („сідай”, „пий”, „дай ручку”). Мовлення дорослого починає регулювати дії дитини. У цьому віці розвивається здатність наслідувати мовлення і дії з предметами.

У віці десяти – дванадцяти місяців дитина активна в процесах і починає проявляти самостійність у годуванні. Розвиваються рухи. Вона ще повзає, але часто встає, багато ходить, підіймається, до дванадцяти місяців ходить не тримаючись, тривало, у різних напрямках.

Багато нового набуває дитина з розвитком розуміння мовлення. До десяти місяців вона на прохання дорослого знаходить і приносить знайому іграшку, якщо вона в полі його зору, до одинадцяти місяців знаходить

названу іграшку серед багатьох інших, а до дванадцяти місяців на прохання дорослого знаходить кілька однорідних предметів, якщо вони зовні трохи розрізняються (різні ляльки, м'ячі різних розмірів і кольорів та ін.). До кінця року деякі слова в мовленні дорослого починають набувати для дитини узагальненого характеру. Дитина розуміє слово „ні”, якщо воно вимовляється відповідно до ситуації. Стає можливим впливати через мовлення на її поведінку. Збільшується число зрозумілих слів, що позначають назви іграшок, одяг, меблів, дій, рухів, імена дорослих і дітей, частини тіла та ін. Дитина може виконувати прості доручення, адекватно реагувати на слова „можна”, „добре”, „погано”.

У період десяти – дванадцяти місяців формується активне мовлення, дитина опановує першими словами. В основі вимовляння перших слів лежить розуміння мовлення, здатність белькотати й наслідувати. До року дитина вимовляє близько десять простих слів, якими вона починає позначати певні поняття. Дитина багато лепече, супроводжуючи лепетом свої дії, рухи. Окремі слова й звуки, підкріплені мімікою, починають служити засобом спілкування з дорослими та дітьми. Під впливом розуміння мовлення ускладнюються дії з предметами. У десять – дванадцять місяців дитина вчиться виконувати дії за показом і словом дорослого. Вони стають більш різноманітними й мають цілеспрямований характер. Координуються рухи рук. Вона виконує дії, що мають на меті досягнення результату: закрити, відкрити, вкласти, вийняти, зняти, надіти. Вона накладає цеглинку на цеглинку, знімає й надягає кільця, катає по жолобку кулі. Збільшується число дій, виконуваних з одним предметом, дитина вчиться переносити дії, освоєні з одним предметом, на інші. Збільшується число іграшок, використовуваних дитиною. Її дії стають стійкими: вона прагне досягнення мети, радіє отриманому результату. Спостерігається наслідування дорослому в діях із сюжетними іграшками. Вона на прохання дорослого відтворює те, чого її навчили: катає машину, годує ляльку та ін.

З'являються передумови гри. Це – період розвитку предметної діяльності на основі наслідування й відтворення.

Другий рік життя є періодом значних змін маленької дитини й характеризується, у першу чергу, високим ступенем її рухливості. Основним надбанням є оволодіння ходьбою та збільшення її швидкості. Під час ходьби поступово розвивається стійкість положення, здатність утримувати рівновагу, дитина виконує різноманітні вправи з лазіння, прокачування та кидання м'ячів. Виникають передумови для початку бігу чи стрибків. Дворічна дитина рідше хворіє, перебуває в доброму гуморі, спокійно грається протягом тривалого часу. Спить удень один раз протягом трьох години. Не проситься на руки. Чекає, поки прийдуть їй на допомогу. Дитина охоче їсть різні страви, має серед них улюблені. Їсть самостійно, користується серветкою, самостійно встає з-за столу й дякує після їжі. Дитина прагне мати охайний зовнішній вигляд, не ходить у мокрих штанцях і практично їх не мочить.

Урізноманітнюються форми спілкування з дорослим, який починає перетворюватися на наставника. Малюк розуміє мовлення дорослих, адекватно реагує на заборону, прохання, доручення. Дитина оволодіває навичками соціальної поведінки, освоює елементарні моральні норми і правила (можна, не можна, добре, погано), починає розрізняти речі за приналежністю різним членам родини (бабусині окуляри, мамина сумка), з'являється бажання виконувати прохання дорослих (принеси, прибери, пожалій). Визначається прагнення все робити самостійно.

Дитина починає диференціювати правила поведінки з рідними та чужими людьми, з дорослими та однолітками. Зростає інтерес до однолітків: дитина починає наслідувати діям однолітків та демонструвати їм свої вміння. В окремих дітей спостерігаються прояви фізичної агресії: кусає, б'є, тягне за волосся однолітків, безпечність у подоланні перешкод. Тому особливістю дворічної дитини є нездатність визначати власні можливості та прогнозувати наслідки вчинків.

Малюк охоче знайомиться зі своїм „Я”: роздивляється своє обличчя, тіло, зачіску, одяг; супроводжуючи все назвою частин; по-різному реагує на пестливі та стримані звернення дорослого. За зовнішніми ознаками дитина розрізняє свою статеву належність, ідентифікує себе з представниками своєї статі, відрізняє від представників протилежної. Дитина має високу емоційну вразливість, чутливість до ставлення оточуючих, по-різному реагує на пестливі та стримані звернення дорослого. У дитини другого року життя урізноманітнюється характер гри-дослідження, гри-конструювання, рольової гри. Збагачується індивідуальний досвід. Дитина навчається співвідносити дії, підбирати та об'єднувати предмети відповідно до форми, розміру, кольору; надає їм певного взаємного положення в просторі. Малюк засвоює уявлення про три – чотири форми (круг, квадрат, прямокутник, трикутник) та три – чотири кольори (червоний, жовтий, синій, зелений). На прохання дорослого дитина вказує на предмети відповідної кількості, форми й розміру. Дитина не лише помічає уявлення зв'язків між предметами, але й починає самостійно встановлювати нові відносини між ними, ураховувати їх у своїх діях. Основним видом мислення в цей період є наочно-дійове: спрямовуючи свої спроби на досягнення мети, дитина розв'язує різноманітні практичні завдання (навчившись присувати до себе предмет з допомогою палиці, дитина використовує з цією метою будь-який довгий предмет (лінійку або парасольку, віник).

Поступово дитина починає уявляти, яким має бути результат тієї чи тієї дії й усе частіше замість того, щоб здійснювати реальні дії, виконує їх подумки, уявляючи ймовірні дії та їх результати. Виникають окремі елементи наочно-образного мислення. Слухаючи розповіді дорослого, дитина уявляє людей, ситуації, події; в іграх відтворює знайомі дії й ситуації; у малюнках упізнає знайомі об'єкти. Малюк запам'ятовує значну кількість назв, дій; краще пригадує те, що раніше бачив сам, чув, робив, з чим були пов'язані його приємні переживання. Активно користується емоціями, жестами в процесі мовлення. Словниковий запас сягає від 40 до 300 слів і збагачується іменами людей,

назвами об'єктів, дій, станів, процесів, проте вимова звуків залишається недосконалою. Активне мовлення проявляється у спілкуванні дитини з дорослими, зі своїми іграшками, свійськими тваринами (кішкою, собакою, папугою). Дворічна дитина знає, що слова, якими означають знайомі їй предмети, стосується тих самих предметів на картинках, а засвоєння дитиною назви предмета відбувається за активної самостійної дії з ним. Дитина зацікавлено розглядає книжки й слухає читання художніх творів, розповіді дорослого, упізнає літературних героїв. Дитина користується діалогічною формою ситуативного мовлення, ставить багато запитань до дорослого. Мовлення набуває зв'язного характеру, одиницею мовлення стає не слово, а речення. Припускається великої кількості граматичних помилок.

1.3. Третій рік: проблеми перехідного віку

На третьому році життя зміцнюється організм, удосконалюється рухова сфера, багато часу дитина проводить у рухових діях. Дитина інтенсивно опановує лазіння, стрибки, метання, у неї розвивається рівновага, орієнтація в просторі. Малюк вільно бігає, стрибає, самостійно піднімається і спускається по сходах; утримує рівновагу при ходьбі по дошці, що лежить на підлозі, вчиться спускатися по похилій дошці самостійно; зістрибує з предмета заввишки 10 – 15 см, приземляючись на обидві ноги; піднімається й спускається зі сходів; переступає невеликі перешкоди (висотою до 20 см) приставним кроком; гарно кидає м'яч двома руками й однією в різних напрямках, намагається потрапляти в горизонтальну ціль; штовхає нерухомий м'яч ногою; ловить м'яч з близької відстані; граючи, піднімається на носочки, ходить навшпиньки. У цей вік дитина починає гойдатися на гойдалці, скочуватися з гірки на санчатах, робить спробу ходити на лижах, оволодіває їздою на триколісному велосипеді, перебираючи по підлозі ногами, освоює рухи у воді. Дитина рухлива, оптимістична, готова

освоювати все ширший простір, характеризується високою потребою в нових враженнях та зростою самостійністю. Діяльність тонких рухів пальців рук забезпечують адаптацію дитини до умов зовнішнього середовища. Малюк починає пишатися тим, що може певний час пройти пішки, не проситися на руки, зачекати, поки йому дадуть їсти чи пити.

Дитина усвідомлює різницю між живими й неживими істотами, диференціює знайомих і незнайомих людей, по-різному до них ставиться. Усвідомлює себе як окрему людину, яка не змінюється зі зміною ситуації й має своє бажання. Наслідком цього є вияви впертості, негативізму, протестів проти намагань дорослого обмежити її самостійність (капризує, вередує, плаче, кричить, наполягаючи на своєму, демонструючи іншим своє „Я”) та прагнення досягти результатів власними силами. Дитина здатна чинити опір тому, хто її ображає й відбирає іграшку, утверджується у відчутті своєї власності. Уміє вітати людей і вживати слова „дякую”, „будь ласка”, дотримується елементарних правил поведінки на вулиці, у дитячому садку, підтримує порядок, проявляє терпіння, виконує вказівку „зачекай”, протиставляє себе іншим. Дитина охоче грається не лише з дорослими, але й з однолітками, ділиться з ними іграшками за власним бажанням, бере участь у простих групових іграх, що розвивають мовні й рухові навички; грає в сюжетно-рольові ігри (бере на себе роль „мами”, „лікаря”).

Трирічна дитина чутлива до схваленень, ніжності, заборони й покарань дорослих; може переживати почуття сорому у випадках, коли їхні дії не виправдовують чекань дорослого або не схвалюються ними. Діє під впливом почуттів і бажань, що визначає характер поведінки. Її увагу легко привернути й відвернути. Урізноманітнюються емоції та форми їхнього прояву: малюк дивується, радіє захоплюється, ображається, боїться, заздрить, ревнує, жаліє тощо. З цікавістю слухає короткі вірші й оповідання, дивиться по телевізору мультфільми та дитячі передачі; уважно слухає музику, пісні; виконує вказівки

дорослих: „збери іграшки”; розуміє слова: „добре”, „погано”; дає собі оцінку: „хороший”, „гарний”. Емоційне життя стає змістовнішим: ускладнюються почуття й бажання, пов’язані з предметною діяльністю. Дитина прагне діяти з предметами найближчого оточення: конструювати, знайомитися з розміром, формою, кольором, особливостями матеріалу тощо. Розвиток цілеспрямованих рухів забезпечує можливість гратися з моторними іграшками: перевозити вантажі, будувати споруди з будівельного матеріалу, орудувати лопаткою та пасочками в пісочнику, координовано працювати двома руками, складаючи кубики, пірамідку, мозаїку. Відбувається активне формування предметних дій: дитина навчається їсти ложкою й виделкою, розчісуватися, умиватися, користуватися рушником, мити себе губкою; вправляється в самообслуговуванні: поступово розстібає й застібає гудзики, шнурує черевики, самостійно одягається й роздягається, виконує посильні доручення дорослого: поставити стілець, скласти іграшки та речі, прибрати зі столу. Знає, де зберігається одяг і взуття, відносить їх на місце на прохання дорослого; складає свій одяг на стільчику.

Розвиток дрібної моторики дає можливість дитини працювати з ножицями, глиною, пластиліном, малювати олівцем, пензлем. Ліпить примітивні форми (щипковими рухами); малює „пальчиковою гуашшю”; утримує олівець і пензель трьома пальцями для малювання горизонтальних і вертикальних штрихів, мазків, починає копіювати більш складні форми („коло”, „хрест”); грає дрібними предметами: намистинки складає, перебирає крупинки, гудзики, при захопленні стійко користується великим, указівним і середнім пальцями; добре тримає ложку й здійснює обертальний рух; намилує руки милом, тре обличчя долонями.

У малюків починають формуватися поняття про такі сенсорні властивості предмета, як форма, величина, колір. Діти розрізняють прості геометричні форми (кубик, кулька, цеглинка). За допомогою дорослого

при безпосередньому зіставленні диференціюють предмети за величиною (великий – маленький), установлюють тотожність і відмінність предметів за кольором (основні кольори). Будують башту з шести – восьми кубиків; орієнтується в контрастних величинах за зменшенням-збільшенням у межах трьох – чотирьох предметів (кубиків, кілець пірамідок), співвідносячи їх за розмірами „більше-менше”; співвідносить конфігурацію об’ємних геометричних предметів з їх площинним зображенням („Поштова скринька”); орієнтується в чотирьох основних кольорах і деяких відтінках, підбирає за зразком, може назвати один – два кольори; часто намагається використати один предмет для впливу на інший (б’є молоточком по дощечці, „як дорослий майстер”); розрізняє „один – два – три – багато – мало”, починає формуватися поняття про число („два”, „пара”); учиться підбирати парні картинки, називає близько 50 зображень за темами: „Тварини”, „Люди”, „Одяг”, „Транспорт”, „Меблі”.

Ознайомлення дитини з довкіллям набуває яскраво вираженого пізнавального характеру. Дитина використовує дії за призначенням: знайомиться з властивостями води, піску, глини; відповідно використовує їх (перемішує, ліпить, переливає, насипає). Наслідуючи дії дорослого, діти зводять прості споруди з будівельного матеріалу, бере участь в елементарній праці (мете, копає, переливає, збирає врожай ягід, овочів, фруктів, насіння), у грі використовує іграшки за призначенням, користується заміниками (аркуш – тарілочка, паличка – виделка), бере на себе виконання простих ролей. Дитина встановлює зв’язок між предметом та його заміником, під час читання дорослим казок та розглядання картинок починає уявляти певні предмети, об’єкти, явища, дії. При цьому малюк відтворює бачене ним раніше в пам’яті, під впливом конкретної ситуації та своїх емоцій збагачує його. Дитина починає придумувати власні оповідання й коротенькі казочки, засновані на тому, що їй читали й розповідали дорослі. Пам’ять малюка повністю

мимовільна, переважно рухова та емоційна: легше запам'ятати те, що пов'язується з його активними діями, зацікавило його, кілька разів повторювалося. Дитина здатна запам'ятати досить довгі вірші й казки (водить пальчиком по сторінках знайомої книжки й читає напам'ять віршик, запам'ятовує, якій сторінці які вірші відповідають).

Помітно збільшується обсяг виконуваних інструкцій, простих доручень, що вимагають послідовності дій: візьми ..., поклади...

Словник трирічної дитини становить більше 1000 слів. Мовлення стає для дитини способом зв'язку з іншими та способом вираження життєвих вражень, повідомлення іншим певної інформації. Вона будує розповіді в чотири – п'ять речень. Її мовлення стає складнішим і грамотнішим. Формується узагальнення, завдяки яким дитина по-іншому сприймає навколишній світ. Це веде до початку нової складної логічної перебудови дитиною інформаційного матеріалу.

РОЗДІЛ 2

КОНТРОЛЬ ЗА РОЗВИТКОМ ДІТЕЙ ПЕРШОЇ МОЛОДШОЇ ГРУПИ

2.1. Контроль за розвитком дітей – складник педагогічного процесу

Сучасне життя вимагає посилення контролю за процесом фізичного й нервово-психічного розвитку малюків. Це питання не є новим, проте залишається актуальним у зв'язку з тим, що останнім часом усе більше дітей раннього віку відвідують дошкільні заклади різних типів і форм власності.

Контроль за особливостями становлення маленької дитини має на меті не лише діагностику її розвитку, а й своєчасне забезпечення необхідних для неї умов. Результати діагностики дають змогу визначити рівень розвитку малюка, необхідність внесення відповідних змін в освітнє середовище та за потреби спланувати корекційну роботу з малюком.

Правильна діагностика – це перший крок в організації корекції відхилень. Вона дає змогу з'ясувати причини порушень у психічному розвитку, визначити сторони, які потребують найбільшого втручання. Отже, на підставі отриманої інформації можна скласти план корекції – від допомоги дитині у виправленні простих недоліків до компенсації складних дефектів.

Діагностична методика для дітей раннього віку має бути побудована так, щоб не лише практичний психолог, а й вихователь міг використовувати її, спостерігаючи за щоденною життєдіяльністю дітей у групі. Це до певної міри може розв'язати проблему відсутності кваліфікованих психологів у багатьох дошкільних закладах.

З іншого боку, це дасть змогу запобігти перевтомі малюків, що є обов'язковим правилом проведення всієї розвивальної роботи в групі дво-трирічних дітей. Адже в дітей раннього віку досить невелика працездатність нервової системи, і проведення спеціального дослідження, крім режимних процедур і планових ігор та занять, може спричинити їхню перевтому.

Ще одна особливість такої діагностичної методики полягає в тому, що всі діагностичні обстеження включено в процес будь-якої спільної діяльності дорослого й малюка, зокрема ігрової. Але обстеження буде продуктивним лише, якщо дорослий створить умови, які дадуть дитині змогу зосередитися, „прийняти” завдання й виконати його. Отже, необхідно зацікавити дитину й домогтися її уваги.

Під час проведення діагностики необхідно використати комплекс завдань, який дасть змогу виявити різнобічні особливості розвитку дитини і скласти цілісне уявлення про її психіку. При цьому необхідно не лише правильно підібрати ігрові завдання, але й провести дослідження так, щоб дитина не стомилась і не відмовилася від участі в запропонованій грі.

Особливості поведінки дітей раннього віку можуть істотно впливати на результати будь-якого дослідження. Саме тому дослідження має бути кількаразовим, з огляду на необхідність відкинути всі сьогочасні ситуативні нашарування, які можуть спотворювати інформацію про дійсний стан пізнавального, емоційного, мовленнєвого, соціального й особистісного розвитку дитини.

Плануючи й організовуючи роботу з дітьми, вихователі іноді формально, без урахування вікових та індивідуальних можливостей підходять до комплектування підгруп, проведення занять, ігор та ін. Протягом дня педагог стежить за настроєм, апетитом, сном цих дітей і, передаючи зміну чи готуючись до наступного дня, він стисло аналізує стан здоров'я дітей, основні зміни, нове в їхній поведінці. Загальновідомо ж, що будь-який педагогічний чи оздоровчий захід має позитивний результат

тільки тоді, коли відповідає стану здоров'я, індивідуальним особливостям і поведінці дитини.

Первинним обліком нервово-психічного розвитку дітей є повсякденний контроль за поточним станом здоров'я й нервової системи дитини, її самопочуттям у цей момент.

У дошкільному закладі він здійснюється вихователем групи за допомогою й під керівництвом лікаря (медичної сестри), вихователя-методиста, завідувача. Дані спостереження заносяться до щоденника групи (наводимо приклад його ведення).

Форма щоденника групи

№ п/п	ІІ дитини	Дата народжен- ня	Вік	Результати огляду		
				Зів	Шкіра	Темпера- тура
1	2	3	4	5		

Аркуші щоденника (розгорнута сторінка зошита) по графах 1 – 3 зрізаються так, щоб зліва на першій сторінці було видно порядковий номер, прізвище та ім'я дитини, дата народження.

Вік дитини проставляється кожного наступного місяця.

Об'єктивними показниками здоров'я й стану дитини на цей момент є: температура тіла, стан шкіри та зів, випорожнення, сон, апетит, характер неспання, емоційний стан.

Під час ранкового прийому, крім огляду зів й шкіри, вимірювання температури – результати фіксуються в щоденнику, – вихователь записує також одержані від батьків дані про стан малюка вдома – характер сну, апетит, емоційний стан і поведінку, якщо є якісь відхилення або щось таке, що вимагає від вихователя підвищеної уваги й особливого нагляду за дитиною.

Своєчасний контроль за розвитком і поведінкою дітей, аналіз даних спостережень дає змогу звернути увагу батьків, педагогів, лікарів на затримку в розвитку чи відхилення в поведінці, своєчасно вжити ефективних засобів щодо запобігання новим можливим відхиленням, а також вчасно виправити й загальні недоліки виховної роботи в групі, у дошкільному закладі.

Наступним видом контролю є стан психофізичного розвитку малят.

Педагогу необхідно не лише правильно підібрати ігрові завдання, але й провести дослідження так, щоб дитина не стомилась і не відмовилася від участі в запропонованій грі.

Для обліку динаміки психофізичного розвитку користуються об'єктивними показниками, що характеризують рівень розвитку кожної дитини, а також можна використовувати дані кольорограми рівня розвитку малюка (див. Додаток А).

Відомо, що для кожної функції є свої оптимальні терміни формування, і важливо не пропустити їх, аби потім не довелося докладати багато зусиль для досягнення потрібних результатів.

Лікар, старша медична сестра, завідувачка, вихователь-методист і, зрозуміло, вихователі груп раннього віку повинні добре знати, що є провідним у розвитку дитини на тому чи тому віковому етапі, і насамперед забезпечити необхідні виховні заходи для своєчасного її формування.

На кожному віковому етапі виділяються найбільш значущі для загального розвитку дітей уміння. Досконало знаючи провідні лінії розвитку дитини, вимоги до виховання вмінь і навичок на певних вікових етапах, аналізуючи дані спостережень за поведінкою під час самостійної діяльності, режимних процесів, занять, вихователь може правильно оцінити рівень розвитку своїх підопічних, їхню готовність до сприймання певних педагогічних впливів, результативність тих чи тих виховних заходів.

Строками проведення психофізичних досліджень є на першому році життя – один раз на місяць, на другому – один раз на квартал, на третьому – один раз на півроку, у так названі епікризні строки.

2.2. Показники психофізичного розвитку дитини третього року життя

(за програмою „Зернятко”)

№	Лінії розвитку Параметри вивчення	Методики	2м. –	2,6м.	Бали
			2,6м	– 3р.	
1. Фізичний розвиток					
1.1. Розвиток загальної моторики					
1.	Гарно бігає – 2 р. 6 м.	Методика 1. Гра „Гуси-гуси”			
2.	Держить рівновагу при ходьбі по дошці, що лежить на підлозі – 2 р. 6 м.	Методика 1. Гра „Пройди по місточку”			
3.	Вчиться спускатися по нахильній дошці самостійно – 2 р. 6 м.	Методика 1. Гра „Спустися вниз”			
4.	Стрибає з предмета висотою 10 – 15 см, приземлюючись на обидві ноги – 2 р. 6 м.	Методика 1. Гра „Стрибай!”			
5.	Піднімається й спускається з драбини – 2р.6м.	Методика 1. Гра „Драбинка”			
6.	Переступає невеликі перепони (висотою 20 см) приставним кроком – 2 р. 6 м.	Методика 1. Гра „Чапля ходить по болоту”			
7.	Добре кидає м’яч однією й двома руками в різних напрямках, намагаючись попасти в горизонтальну ціль – 2 р. 6 м.	Методика 1. Гра „Кидай”			
8.	Штовхає м’яч ногою, ловить його з близької	Методика 1. Гра			

	відстані – 2 р. 6 м.	„Маленький футболіст”
9.	Граючи, піднімається на носочки, ходить на носочках – 2 р. 6 м.	Методика 1. Гра „Зірви яблучко з гілочки”
10	Катається на триколісному велосипеді, перебирає по підлозі ногами – 2 р. 6 м.	Методика 1. Гра „Маленький водій”
11	Змінює темп, напрямок і характер рухів під час ходьби й бігу; уміє одноразово виконувати два різних рухи (топати й плескати) – 3 р.	Методика 1. Гра „Дождики”
12	Самостійно держить рівновагу, коли спускається по нахильній дошці – 3 р.	Методика 1. Гра „Спустися вниз”
13	Може пройти кілька кроків на носочках – 3 р.	Методика 1. Гра „Зірви яблучко з гілочки”
14	Підстрибує на двох ногах – 3 р.	Методика 1. Гра „Збий шишку з ялинки”
15	Може якусь мить утримувати рівновагу, стоячи на одній нозі – 3 р.	Методика 1. Гра „Чапля ходє по болоту”
16	Перестрибує невисокі перешкоди (до 10 – 15 см) – 3р.	Методика 1. Гра „Зайчик прискакав”
17	Добре кидає й „футболить” м’яч – 3 р.	Методика 1. Гра „Маленький футболіст”

1.2. Розвиток дрібної моторики

1.	Працює з пластиліном, глиною, мокрим піском: ліпить прості форми (щипковими рухами) – 2 р. 6 м.	Методика 2. Гра „Ліпимо пиріжечки”
2.	Малює пальчиковою фарбою, тримає пензлик і олівець трьома пальцями. Може намалювати криву й закруглену лінію, намагається скопіювати	Методика 2. Гра „Маленький художник”

- „хрест” – 2 р. 6 м.
3.	Грається дрібними предметами, намистом, перебирає гудзики. При захваті користується великим, указівним і середнім пальцями – 2 р. 6 м.	Методика 2. Гра „Пташка клює зернятко”
4.	Добре держить ложку та їсть нею рідку їжу – 2 р. 6 м.	Методика 2. Гра „Смачний обід”
5.	Намилює руки милом, тре обличчя долонями – 2 р. 6 м.	Методика 2. Гра „Чисті руки, чисте обличчя”
6.	Малює олівцем і тримає його, як дорослий. Малює людину „головонога” – 3 р.	Методика 2. Гра „Маленький художник”
7.	Самостійно розкатує ковбаски й шарики з пластиліну, ліпить примітивні фігурки за своїм задумом – 3 р.	Методика 2. Гра „Маленький скульптор”
8.	Зручно складає і дістає дрібні предмети із шафи, баночок – 3 р.	Методика 2. Гра „Нагодуй пташку”
9.	Складає 4 – 6 формочок, вкладає меншу в більшу – 3 р.	Методика 2. Гра „Збери баночки”
10.	Ріже дитячими ножицями – 3 р.	Методика 2. Гра „Відріжемо стрічку”

2. Соціально-емоційний розвиток

2.1. Контактні стосунки

1.	Грається самостійно, проявляє фантазію; виконує кілька послідовних ігрових дій, зв'язаних між собою одним простим сюжетом (починається „сюжетна гра”) – 2 р. 6 м.	Методика 3. Гра „Нагодуй зайчика й покатай на машині”
2.	Вибирає для гри поруч з однолітками аналогічні іграшки („паралельна	Методика 3. Гра „Мені потрібна така ж іграшка”

- гра”) – 2 р. 6 м.
3. Любить дії, що призводять до зміни в навколишньому середовищу (включає та виключає світло) – 2 р. 6 м. Методика 3. Гра „Включи світло – вимкни світло”
 4. Наслідує одноліткам у грі; бере участь у простих групових іграх, що розвивають мовленнєві й рухові навички – 3 р. Методика 3. Гра „Мої друзі”
 5. Грає в сюжетно-рольові ігри (бере на себе роль „мами” й „лікаря”); проявляє ініціативу в грі – 3 р. Методика 3. Гра „Доньки-матері”
 6. Зростає роль творчості і фантазування в грі („творча гра”) – 3 р. Методика 3. Гра „До нас прийшли гості”
 7. Наслідує діям дорослих з предметами побуту – 3 р. Методика 3. Гра „Вимий посуд”

2.2. Навички самообслуговування

1. Добре тримає ложку в долоні і їсть акуратно, не обливається – 2 р. 6 м. Методика 4. Гра „Смачний обід”
2. Частково одягається й роздягається. Самостійно одягає носочки, шапочку, за допомогою дорослого – взуття (без шнурків). Може зняти розстебнутий одяг – 2 р. 6 м. Методика 4. Гра „Збираємось на прогулянку”, „Повертаємось з прогулянки”
3. Проситься в туалет – 2 р. 6 м. Методика 4. Гра „Чудовий горщик”
4. Наслідує елементам побутових дій близьких людей: змітає крихітки зі столу, витирає мокре місце на столі – 2 р. 6 м. Методика 4. Гра „Допоможи мамі”

5.	Швидко одягається й роздягається за допомогою дорослого (застьобує 1 – 2 гудзики) – 3 р.	Методика 4. Гра „Збираємося на прогулянку”, „Повертаємося з прогулянки”
6.	Знає, де лежить одяг і взуття, відносить усе на місце на прохання дорослого – 3 р.	Методика 4. Гра „Поклади на своє місце”
7.	Складає свій одяг на стілець. На прохання прибирає за собою іграшки й сміття – 3 р.	Методика 4. Гра „Маленький помічник”

2.3. Навички поведінки

1.	З інтересом слухає короткі вірші й оповідання, дивиться мультфільми й дитячі передачі – 2 р. 6 м.	Методика 5. Гра „Катрусин кінозал”
2.	Уважно слухає музику, пісні, висловлює своє ставлення активними рухами – 2 р. 6 м.	Методика 5. Гра „Послухай і потанцюй”
3.	Висловлює незгоду з дорослим – 2 р. 6 м.	Методика 5. Гра „Не буду!”
4.	Розуміє слова „добре”, „погано”, дає собі оцінку „гарний”, „красивий” – 2 р. 6 м.	Методика 5. Гра „Вихована дитина”
5.	Використовує побутові речі за призначенням, знає їхні назви й називає самостійно – 3 р.	Методика 5. Гра „Накрій стіл для обіду”
6.	Може привітатися, говорить „дякую”, „будь ласка” – 3 р.	Методика 5. Гра „Ми йдемо в гості”
7.	Виконує правила поведінки на дворі, у дитсадку, удома – 3 р.	Методика 5. Гра „До нас прийшли гості”
8.	Проявляє терпіння, виконує вказівку „почекай” – 3 р.	Методика 5. Гра „Похід у магазин”

9. Говорить про себе „Я” – 3 р. Методика 5. Гра „Хто це зробив?”

3. Пізнавальний розвиток

3.1. Сенсорний розвиток

1. Будує паркан з 6 – 8 кубиків – 2 р. 6 м. Методика 6. Гра „Побудуй паркан”
2. Орієнтується в контрастних величинах за збільшенням – зменшенням в межах 3 – 4 предметів (кубики, кільця, пірамідки), співвідносить їх за розміром „більше – менше” – 2 р. 6 м. Методика 6. Гра „Збери за розміром”
3. Співвідносить конфігурацію об’ємних геометричних предметів з їх площинним зображенням – 2 р. 6 м. Методика 6. Гра „Поштова скриня”
4. Орієнтується в 4 основних кольорах і деяких відтінках, підбирає за зразком і може назвати 1 – 2 кольори – 2 р. 6 м. Методика 6. Гра „Підбери шарфики, шапочки і рукавички для дівчаток”
5. Використовує один предмет для дії з другим (б’є молоточком по дошці, по стрижню, як дорослий майстер – 2 р. 6 м. Методика 6. Гра „Маленький майстер”
6. Відрізняє „один – багато”, формується поняття „два” – „пара” – 2 р. 6 м. Методика 6. Гра „Знайди одну квіточку серед листячка”
7. Вчиться підбирати парні картинки, називає картинки за темами: „тварини”, „одяг”, „посуд”, „меблі” – 2 р. 6 м. Методика 6. Гра „Знайди однакові картинки”
8. Будує паркан з кубиків (до 10 штук); будує складні конструкції за власним задумом – 3 р. Методика 6. Гра „Маленький будівельник”
9. Знаходить 5 – 6 парних Методика 6. Гра „Знайди

	картинок з 10 м – 3 р.	однакові картинки”
10	Разом з дорослим грає з розрізними картинками з двох частин – 3 р.	Методика 6. Гра „Збери картинку”
11	Виловлює магнітною вудочкою рибок – 3 р.	Методика 6. Гра „Впіймай рибку”
12	Може назвати деякі з 4-х основних кольорів і деякі геометричні фігури в грі – 3 р.	Методика 6. Гра „Якого кольору сорочка в хлопчика?”
13	Збирає пірамідку з 4 – 8 кілець, ураховуючи їхній розмір – 3 р.	Методика 6. Гра „Збери пірамідку”
14	Має уявлення про число (показує й говорить „1, 2, 3, багато, мало”) – 3 р.	Методика 6. Гра „Впіймай рибок і порахуй їх”
15	Називає до 50 зображень за темами: „тварини”, „люди”, „одяг”, „транспорт”, „меблі” – 3 р.	Методика 6. „Назви картинки”

3.2. Формування ігрової діяльності

1.	Розпізнає емоційний стан близьких людей, реагує на них – 2 р. 6 м.	Методика 7. Гра „Чому сердита мама? – чому сміється батько?”
2.	Наслідуює дорослому, жаліє дитину, яка плаче, хвору тварину, використовує для висловлювання своїх почуттів жести, деякі слова, інтонації – 2 р. 6 м.	Методика 7. Гра „Пожалій малюка”
3.	Угадує результати знайомих дій, уникає неприємних подій, ситуацій – 2 р. 6 м.	Методика 7. Гра „Розбита чашка”
4.	Сердиться при обмеженні свободи руху – 2 р. 6 м.	Методика 7. Гра „Не роби цього!”
5.	Утримує увагу дорослого або іншої дитини жестами, посмішкою, заглядання в очі – 2 р.	Методика 7. Гра „Давай грати разом”

6 м.

6.	Знає свою статеву приналежність – 3 р.	Методика 7. Гра „Дівчатка і хлопчики йдуть у дитсадок
7.	Управляє поведінкою дорослих засобом „дитячих істерик”, „вибуху гніву” – 3 р.	Методика 7. Гра „Не роби цього!”
8.	Відчуває яскраві й емоційні переживання в іграх з дітьми й при перегляді телевізора, відвідуванні зоопарку тощо – 3 р.	Методика 7. Гра „Поход в зоопарк”
9.	Приймає через власні емоції поняття „біль”, „холодно”, „добре” – 3 р.	Методика 7. Гра „Захворіла лялька”
10.	Пам’ятає колишні емоційні уявлення – 3 р.	Методика 7. Гра „Мій улюблений мультфільм”

4. Мовленнєвий розвиток

4.1. Мовленнєве розуміння

1.	Розуміє слова, що означають предмети, дії та ознаки – 2 р. 6 м.	Методика 8. Гра „Лото”
2.	Розуміє прийменники „за”, „по”, „до”, „над” – 2 р. 6 м.	Методика 8. Гра „Пограй з метеликом
3.	Розуміє однину й множину прикметників – 2 р. 6 м.	Методика 8. Гра „Знайди одну квіточку на галявині
4.	Розуміє теперішній і минулий час дієслова – 2 р. 6 м.	Методика 8. Гра „Що робив дідусь і що буде робити?”
5.	Розрізняє слова, близькі за звучанням – 2 р. 6 м.	Методика 8. Гра „Покажи козу-косу, балку-палку”
6.	Розуміє прийменники „через”, „коло”, „перед” – 3 р.	Методика 8. Гра „Пограй з песиком”
7.	Розуміє слова з суфіксом збільшеності – 3 р.	Методика 8. Гра „Назви великі ф дуже великі предмети”

4.2. Активне мовлення

1.	Розмовляє багатослівними реченнями (більше 3 слів) – 2 р. 6 м.	Методика 9. Гра „Розкажи казку, яку прочитали”
2.	З’являються питання: „де?”, „куди?” – 2р.6м.	Методика 9. Гра „Бабуся прийшла додому – бабуся виходить з дому”
3.	Уживання двоскладових слів типу „лимон, батон” – 2 р. 6 м.	Методика 9. Гра „Назви картинки”
4.	Початок уживання складних підрядних речень – 3 р.	Методика 9. Гра „Розкажи казку, яку прочитали”
5.	З’являються питання „чому?”, „коли?” – 3 р.	Методика 9. Гра „Бесіда за картинкою”
6.	Уживання слів із збігом приголосних типу: „виделка, чашка, ложка, майка, мишка” – 3 р.	Методика 9. Гра „Назви картинку”

5. Екологічний розвиток

1.	Дитина радіє від спілкування з рослинами, тваринами – 2 р. 6 м.	Методика 10. Гра „Прогулянки в парк, зоопарк, у ліс”
2.	Напружується, притулюється до дорослого, коли чує грім, бачить блискавку – 2 р. 6 м.	Методика 10. Гра „Спостереження за явищами природи”
3.	Знає основні властивості об’єктів природи (вода – тепла, холодна, ллється – крапає; пісок – сухий – мокрий, теплий – холодний, сиплеться – формується; ґрунт твердий – м’який, сухий–мокрый; каміння тверде, сухе – мокре, тепле – холодне; сніг холодний, у руці тане – 2 р. 6 м.	Методика 10. Гра з піском, водою, з камінцями влітку, зі снігом – зимою
4.	Інтерес до виконання елементарних трудових дій з догляду за рослинами, тваринами – 2 р. 6 м.	Методика 10. Гра „Полий квіти, нагодуй тварину й птаха, прибери листячко із землі”

5.	Має особистий чуттєвий досвід (дощ – мокро, калюжі; сонечко – сухо; вітер – дерева гнуться) – 3 р.	Методика 10. Гра „Прогулянки і спостереження за явищами природи”
6.	Оволодіває прийомами саджання овочів та квітів з великим насінням (цибуля, горох, квасоля)– 3 р.	Методика 10. Гра „Робота на городі”
7.	Використання природного матеріалу в ігровій діяльності (пісок, вода, сніг, каміння, осінні листя, плоди дерев) – 3 р.	Методика 10. Гра „Вистилаємо доріжку з піску й каміння”, „Побудуємо міст з дощечок”

6. Художньо-естетичний розвиток

1.	Емоційно сприймає лялькові вистави в театрі, розпізнає тіньовий та настільний театр – 2 р. 6 м.	Методика 11. Гра „Створення домашнього настільного театру”
2.	Бажає малювати олівцями та фарбами, ліпити з глини, тіста, виконувати найпростіші аплікації з готових форм, емоційно відгукуватися на результат власної творчості – 2 р. 6 м.	Методика 11. Гра „Маленький художник”
3.	Удосконалюється вміння дитини сприймати різні за жанром літературні твори. Інтерес до читання книжок заохочує бажання створювати власні казки, віршики, оповідання – 2 р. 6 м.	Методика 11. Гра „Почитаємо книжку”

4.	Інтерес до занять музикою. Володіє елементарним інтонаційно-слуховим досвідом для визначення характеру та жанру музичного твору (марш, танець, пісня); яскраво реагує на контрастні за настроєм музичні мелодії – 3р.	Методика 11. „Маленький співак”	Гра
5.	Інтуїтивно та наслідуючи дорослого використовує колір з метою вияву свого ставлення до зображуваного, віддає деяким кольорам перевагу – 3 р.	Методика 11. „Маленький художник”	Гра
6.	Охоче експериментує з деталями конструктора – 3 р.	Методика 11. „Маленький будівельник”	Гра

2.3. Комплексні методики обстеження й проведення поточного контролю вихователями психофізичного розвитку дитини третього року життя

Комплекс методик для обстеження фізичного розвитку

1.1. Загальний моторний розвиток

Методика № 1

Дидактична гра № 1 „Гуси – гуси” (параметри 1)

Мета: з’ясувати вміння дитини гарно бігати.

Матеріал: Картинки із зображенням гусей або відповідні іграшки.

Інструкція до виконання: Дорослий читає вірш і наприкінці розставляє руки та спонукає дитину бігти до нього, щоб урятуватися від вовка. Якщо дитина не розуміє, що потрібно робити, дорослий повторює гру й трішки підштовхує дитину.

Методичний коментар: Уміння дитини гарно бігати фіксується в таблиці:

Дитина із задоволенням бігає й не падає – 1 бал.

Дитина виконує вправу після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина бігає, але часто падає – 0,25 бала.

Дитина швидко переступає за ручку – 0 балів.

Методика № 1

Дидактична гра № 2 „Пройди по місточку”(параметр 2)

Мета: з’ясувати вміння дитини тримати рівновагу при ходьбі по дошці, що лежить на підлозі.

Матеріал: Дерев’яна дошка.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують пройти по місточку, щоб не впасти в річку.

Методичний коментар: Уміння дитини тримати рівновагу при ходьбі по дошці, що лежить на підлозі, фіксується в таблиці:

Дитина втримує рівновагу й не падає – 1 бал.

Дитина виконує вправу після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина втримує рівновагу, але часто падає – 0,25 бала.

Дитина йде за ручку – 0 балів.

Методика № 1

Дидактична гра № 3 „ Спустися вниз” (параметр 3, 12)

Мета: з’ясувати вміння дитини спускатися по похилій дошці самостійно.

Матеріал: Дерев’яна дошка.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують спуститися вниз по похилій дошці.

Методичний коментар: Уміння дитини спускатися по похилій дошці самостійно фіксується в таблиці:

Дитина самостійно спускається й не падає – 1 бал.

Дитина самостійно спускається після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається самостійно спуститися, але часто падає – 0,25 бала.

Дитина спускається за ручку – 0 балів.

Методика № 1

Дидактична гра № 4 „Стрибай!”(параметри 4)

Мета: з'ясувати вміння дитини стрибати з предмета висотою 10 – 15 см, приземлюючись на обидві ноги.

Матеріал: Дерев'яна лавка висотою 10 – 15 см.

Інструкція до виконання: Дорослий ставить дитину на невисоку поверхню й пропонує стрибати.

Методичний коментар: Уміння дитини стрибати з предмета висотою 10 – 15 см на обидві ноги фіксується в таблиці:

Дитина самостійно стрибає з предмета висотою 10 – 15 см, приземлюється на обидві ноги – 1 бал.

Дитина самостійно стрибає з предмета висотою 10 – 15 см, приземлюється на обидві ноги після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається стрибати, держачись при цьому за руку дорослого – 0,25 бала.

Дитина сповзає з підстави – 0 балів.

Методика № 1

Дидактична гра № 5 „Драбинка” (параметри 5)

Мета: з'ясувати вміння дитини підніматися й спускатися з драбини.

Матеріал: Дерев'яна драбинка.

Інструкція до виконання: Дорослий підводить дитину до драбини й пропонує їй піднятися та спуститися.

Методичний коментар: Уміння дитини підніматися й спускатися з драбини фіксується в таблиці:

Дитина самостійно піднімається і спускається з драбини – 1 бал.

Дитина самостійно піднімається і спускається після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається піднятися, але спускається за допомогою дорослого – 0,25 бала.

Дитина виконує вправу, коли її тримає дорослий – 0 балів.

Методика № 1

Дидактична гра № 6 „Чапля ходить по болоту” (параметри 6)

Мета: з'ясувати вміння дитини переступати невеликі перепони (висотою 20 см) приставним кроком.

Матеріал: Дерев'яні брусочки висотою 20 см.

Інструкція до виконання: Перед дитиною викладають брусочки й пропонують їх переступити, начебто чапля ходить по болоту.

Методичний коментар: Уміння дитини переступати невеликі перешкоди (висотою 20 см) приставним кроком фіксується в таблиці:

Дитина самостійно переступає – 1 бал.

Дитина переступає після стимуляції – 0,5 бала

Дитина намагається переступати, але весь час чіпляється – 0,25 бала.

Дитина виконує вправу, коли її тримає дорослий за руку – 0 балів.

Методика № 1

Дидактична гра № 7 „Кидай м'яч” (параметри 7)

Мета: з'ясувати вміння дитини добре кидати м'яч однією й двома руками в різних напрямках, намагаючись попасти в горизонтальну ціль.

Матеріал: М'яч.

Інструкція до виконання: Перед дитиною на відстані держать кошик і пропонують кинути в нього м'яч.

Методичний коментар: Уміння дитини добре кидати м'яч однією й двома руками в різних напрямках, намагаючись попасти в горизонтальну ціль, фіксується в таблиці:

Дитина самостійно кидає м'яч однією й двома руками в різних напрямках, намагаючись попасти в горизонтальну ціль – 1 бал.

Дитина самостійно кидає м'яч однією й двома руками в різних напрямках, намагаючись попасти в горизонтальну ціль після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається кидати м'яч, але тільки двома руками – 0,25 бала.

Дитина відпускає м'яч з рук – 0 балів.

Методика № 1

Дидактична гра № 8 „Маленький футболіст” (параметри 8, 17)

Мета: з'ясувати вміння дитини штовхати м'яч ногою, ловити його з близької відстані.

Матеріал: М'яч.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують пограти у футбол.

Методичний коментар: Уміння дитини штовхати м'яч ногою, ловити його з близької відстані фіксується в таблиці:

Дитина самостійно штовхає м'яч і може зловити його з близької відстані – 1 бал.

Дитина самостійно штовхає м'яч і може зловити його з близької відстані після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається штовхати м'яч, але зловити його не може – 0,25 бала.

Дитина намагається штовхати м'яч, але весь час промахується – 0 балів.

Методика № 1

Дидактична гра № 9 „Зірви яблучко з гілочки” (параметр 9, 13)

Мета: з'ясувати вміння дитини підніматися на носочки, ходити на носочках.

Матеріал: Яблучка, прив'язані до гілочки.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують піднятися на носочки й зірвати яблучко з гілочки.

Методичний коментар: Уміння дитини підніматися на носочки, ходити на носочках фіксується в таблиці:

Дитина самостійно може підніматися на носочки, ходить на носочках – 1 бал.

Дитина самостійно піднімається на носочки й ходить на носочках після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається піднятися на носочки, але ходити на носочках не може – 0,25 бала.

Дитина намагається піднятися на носочки за допомогою дорослого – 0 балів.

Методика № 1

Дидактична гра № 10 „Маленький водій” (параметр 10)

Мета: з'ясувати вміння дитини кататися на триколісному велосипеді, перебираючи по підлозі ногами.

Матеріал: Триколісний велосипед.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують покататися на велосипеді.

Методичний коментар: Уміння дитини кататися на триколісному велосипеді, перебираючи по підлозі ногами, фіксується в таблиці:

Дитина самостійно може кататися на велосипеді – 1 бал.

Дитина самостійно катається на велосипеді після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається котитися, але не може відштовхнутися – 0,25 бала.

Дитина чекає допомоги дорослого – 0 балів.

Методика № 1

Дидактична гра № 11 „Потанцюй” (параметр 11)

Мета: з'ясувати вміння дитини змінювати темп, напрям і характер рухів під час ходьби й бігу, уміти одноразово виконувати два різних рухи (тупотіти й плескати).

Матеріал: Звукозапис.

Інструкція до виконання: дорослий включає музику й пропонує дитині потанцювати.

Методичний коментар: Уміння дитини змінювати темп, напрямок і характер рухів під час ходьби й бігу, уміти одноразово виконувати два різних рухи (тупотіти й плескати) фіксується в таблиці:

Дитина може змінювати темп, напрямок і характер рухів під час ходьби й бігу, уміє одноразово виконувати два різних рухи (тупотіти й плескати) – 1 бал.

Дитина може активно рухатися після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається робити різні активні рухи, але весь час падає – 0,25 бала.

Дитина рухається за руку з дорослим – 0 балів.

Методика № 1

Дидактична гра № 12 „Збий шишку з ялинки” (параметр 14)

Мета: з'ясувати вміння дитини підстрибувати на двох ногах.

Матеріал: Гілочка з шишками.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують підстрибнути й збити шишку з ялинки.

Методичний коментар: Уміння дитини підстрибувати на двох ногах фіксується в таблиці:

Дитина може підстрибувати на двох ногах – 1 бал.

Дитина може підстрибувати на двох ногах після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається підстрибнути на двох ногах, але весь час падає – 0,25 бала.

Дитина намагається підстрибувати, піднімаючи по одній нозі – 0 балів.

Методика № 1

Дидактична гра № 13 „Чапля ходить по болоту” (параметр 15)

Мета: з'ясувати вміння дитини якусь мить утримувати рівновагу, коли стоїть на одній нозі.

Матеріал: Картинка із зображенням чаплі або відповідна іграшка.

Інструкція до виконання: Дорослий пропонує підняти ногу й постояти, наче чапля.

Методичний коментар: Уміння дитини якусь мить утримувати рівновагу, коли стоїть на одній нозі, фіксується в таблиці:

Дитина може утримувати рівновагу – 1 бал.

Дитина може утримувати рівновагу після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається утримувати рівновагу, але весь час падає – 0,25 бала.

Дитина намагається піднімати ногу, але за допомогою дорослого – 0 балів.

Методика № 1

Дидактична гра № 14 „Зайчик прискакав” (параметр 16)

Мета: з'ясувати вміння дитини перестрибувати невисокі перепони до (10 – 15 см).

Матеріал: Дерев'яні брусочки висотою 10 – 15 см.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують стрибати, як зайчик.

Методичний коментар: Уміння дитини перестрибувати невисокі перепони до (10 – 15 см) фіксується в таблиці:

Дитина може перестрибувати – 1 бал.

Дитина перестрибує після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається перестрибувати, але весь час падає – 0,25 бала.

Дитина намагається піднімати ногу, але за допомогою дорослого – 0 балів.

1.2. Розвиток дрібної моторики

Методика № 2

Дидактична гра № 1 „Ліпимо пиріжечки” (параметр 1, 7)

Мета: з'ясувати вміння дитини працювати з пластиліном, глиною, мокрим піском: ліпити прості форми; пізніше самостійно розкатувати ковбаски й балабушки з пластиліну, ліпити примітивні фігурки на свій задум.

Матеріал: Пластилін, глина, мокрий пісок.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують зліпити пиріжечки з глини або пластиліну.

Методичний коментар: Уміння дитини працювати з пластиліном, глиною, мокрим піском, ліпити прості форми (щипковими рухами) фіксується в таблиці:

Дитина може працювати з пластиліном, глиною й піском – 1 бал.

Дитина може працювати з пластиліном, глиною й піском після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається ліпити, але в неї все давиться й щипкові рухи не відтворює – 0,25 бала.

Дитина стукає долонею по піску, глині, пластиліну – 0 балів.

Методика 2

Дидактична гра № 2 „Маленький художник” (параметр 2, 6)

Мета: з'ясувати вміння дитини малювати пальчиками фарбою, тримати пензлик і олівець трьома пальцями, малювати криву й округлену лінію, скопіювати „хрест”, малювати „головнога”.

Матеріал: Фарби, пензлик, олівці.

Інструкція до виконання: Дитині дають олівець або фарби й пропонують помалювати.

Методичний коментар: Уміння дитини малювати пальчиками фарбами, тримати пензлик і олівець трьома пальцями, намалювати криву й округлену лінію, скопіювати „хрест” фіксується в таблиці:

Дитина може малювати пальчиками фарбою, тримати пензлик і олівець трьома пальцями, намалювати криву й округлену лінію, скопіювати „хрест”, намалювати „головонога” – 1 бал;

Дитина може малювати пальчиками фарбою, тримати пензлик і олівець трьома пальцями, намалювати криву й округлену лінію, скопіювати „хрест”, намалювати „головонога” після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається малювати – 0,25 бала.

Дитина тримає олівець або пензлик долонним захватом і стукає ними по столу – 0 балів.

Методика № 2

Дидактична гра № 3 „Пташка клює зернятко” (параметри 3, 8)

Мета: з'ясувати вміння дитини гратися дрібними предметами, намистом, перебирати гудзики, при захваті користуватися великим, указівним і середнім пальцями.

Матеріал: Дрібні предмети, гудзики.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують погратися різними дрібними предметами, що лежать у банці.

Методичний коментар: Уміння дитини гратися дрібними предметами, перебирати гудзики, при захваті користуватися великим, указівним і середнім пальцями фіксується в таблиці:

Дитина може гратися дрібними предметами, перебирати гудзики, при захваті користуватися великим, указівним і середнім пальцями – 1 бал.

Дитина може гратися дрібними предметами після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається витягати дрібні предмети, але не пальчиками, а долонею – 0,25 бала.

Дитина перевертає банку з дрібними предметами – 0 балів.

Методика № 2

Дидактична гра № 4 „Смачний обід” (параметр 4)

Мета: з'ясувати вміння дитини добре тримати ложку та їсти нею рідку їжу.

Матеріал: Ложка, тарілка з рідкою їжею.

Інструкція до виконання: Дорослий пропонує дитині пообідати.

Методичний коментар: Уміння дитини добре тримати ложку та їсти нею рідку їжу фіксується в таблиці:

Дитина добре тримає ложку та їсть нею рідку їжу – 1 бал.

Дитина тримає ложку та їсть нею рідку їжу після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається тримати ложку, але їжа весь час виливається – 0,25 бала.

Дитина стукає ложкою по столу – 0 балів.

Методика № 2

Дидактична гра № 5 „Чисті руки, чисте обличчя”(параметр 5)

Мета: з'ясувати вміння дитини намилювати руки милом, терти обличчя долонями.

Матеріал: Вода, мило, рушник.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують намити руки милом і вмитися.

Методичний коментар: Уміння дитини намилювати руки милом, терти обличчя долонями фіксується в таблиці:

Дитина самостійно умивається – 1 бал.

Дитина самостійно вмивається після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається тримати мило, але воно весь час вистрибує з рук – 0,25 бала.

Дитина чекає, коли її помиють – 0 балів.

Методика № 2

Дидактична гра № 6 „Збери баночки” (параметр 9)

Мета: з'ясувати вміння дитини складати 4 – 6 формочок, вкладати меншу в більшу.

Матеріал: 6 формочок різного розміру.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують зібрати баночки та коробочки різного розміру одна в одну.

Методичний коментар: Уміння дитини складати 4 – 6 формочок, вкладати меншу в більшу фіксується в таблиці:

Дитина самостійно складає баночки – 1 бал.

Дитина самостійно складає баночки після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається складати баночки, але допускає помилки – 0,25 бала.

Дитина стукає одну баночку об іншу – 0 балів.

Методика № 2

Дидактична гра № 7 „Відріжемо смужку” (параметр 10)

Мета: з'ясувати вміння дитини користуватися ножицями.

Матеріал: Ножиці, папір.

Інструкція до виконання: Дитині дають ножиці, аркуші паперу та пропонують відрізати смужку.

Методичний коментар: Уміння дитини користуватися ножицями фіксується в таблиці:

Дитина самостійно відрізає смужку – 1 бал.

Дитина самостійно відрізає смужку після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається відрізати смужку, але нічого не виходить – 0,25 бала.

Дитина бере ножиці й відкидає їх, а папір жмакає – 0 балів.

2. Соціально-емоційний розвиток

2.1. Контактні взаємини

Методика № 3

Дидактична гра № 1 „Погодуй зайчика й покатай на машині” (параметр 1, 6)

Мета: з'ясувати вміння дитини гратися самостійно, проявляти фантазію; виконувати кілька послідовних ігрових дій, зв'язаних між собою одним простим сюжетом (починається „сюжетна гра”).

Матеріал: Машина, зайчик.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують нагодувати зайчика й покатати його на машині.

Методичний коментар: Уміння дитини гратися самостійно, проявляти фантазію; виконувати кілька послідовних ігрових дій, зв'язаних між собою одним простим сюжетом, фіксується в таблиці:

Дитина самостійно грається й фантазує – 1 бал.

Дитина самостійно грається й фантазує після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається самостійно грати, але звертається за допомогою до дорослого – 0,25 бала.

Дитина самостійно не грається – 0 балів.

Методика № 3

Дидактична гра № 2 „Мені потрібна така ж іграшка” (параметр 2, 4)

Мета: з'ясувати вміння дитини вибирати для гри поруч з однолітками подібні іграшки.

Матеріал: Різноманітні іграшки.

Інструкція до виконання: Дорослий виходить з дитиною на прогулянку, підводить до інших дітей і пропонує погратися.

Методичний коментар: Уміння дитини наслідувати одноліткам і вибирати для гри поруч з однолітками аналогічні іграшки фіксується в таблиці:

Дитина наслідує одноліткам і вибирає іграшки, як у інших дітей – 1 бал.

Дитина наслідує одноліткам і вибирає іграшки, як у інших дітей, після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається самостійно вибрати іграшки, як у інших дітей – 0,25 бала.

Дитина самостійно грається, не дивлячись на інших – 0 балів.

Методика № 3

Дидактична гра № 3 „Увімкни світло – вимкни світло” (параметр 3)

Мета: з’ясувати вміння дитини любити здійснювати дії, що роблять зміни в навколишньому середовищі (включає та виключає світло).

Матеріал: Вимикач, лампочка, двері.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують увімкнути світло або його вимкнути.

Методичний коментар: Уміння дитини здійснювати дії, що роблять зміни в навколишньому середовищі, фіксується в таблиці:

Дитина вмикає й вимикає світло, відкриває й закриває двері – 1 бал.

Дитина включає й вимикає світло, відкриває й закриває двері після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається самостійно здійснювати дії, але швидко стомлюється та відволікається на інші подразники – 0,25 бала.

Дитина виконує дію одноразово й відходить у бік – 0 балів.

Методика № 3

Дидактична гра № 4 „Доньки-матері” (параметр 5)

Мета: з’ясувати вміння дитини грати в сюжетно-рольові ігри, брати на себе роль „мами” і „лікаря”; проявляти ініціативу в грі.

Матеріал: Лялька, дитяча аптечка, дитячий посуд, стілець, стіл.

Інструкція до виконання: Дорослий пропонує погратися в „Доньки-матері” з дитиною.

Методичний коментар: Уміння дитини грати в сюжетно-рольові ігри, брати на себе роль „мами” і „лікаря”; проявляти ініціативу в грі фіксується в таблиці:

Дитина грається з інтересом і проявляє ініціативність – 1 бал;

Дитина грається з інтересом і проявляє ініціативність після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається грати, але швидко втомлюється й відволікається на інші подразники – 0,25 бала.

Дитина спостерігає за дорослим, але не грається – 0 балів.

Методика № 3

Дидактична гра № 5 „Допоможи мамі” (параметр 6)

Мета: з’ясувати вміння дитини наслідувати діям дорослих з предметами побуту.

Матеріал: Чашка, вилка, ложка, рушник.

Інструкція до виконання: Дорослий просить дитину допомогти мамі.

Методичний коментар: Уміння дитини наслідувати діям дорослих з предметами побуту фіксується в таблиці:

Дитина з радістю допомагає мамі й проявляє ініціативність – 1 бал.

Дитина допомагає мамі й проявляє ініціативність після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається допомогти, але швидко стомлюється й відволікається на інші подразники – 0,25 бала.

Дитина спостерігає за дорослим, але не намагається виконати прохання – 0 балів.

2.2. Навички самообслуговування

Методика № 4

Дидактична гра № 1 „Смачний обід” (параметр 1)

Мета: з’ясувати вміння дитини добре тримати ложку в долоні та їсти акуратно, не обливаючись.

Матеріал: Ложка, тарілка з рідкою їжею.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують пообідати.

Методичний коментар: Уміння дитини добре тримати ложку в долоні та їсти акуратно, не обливаючись, фіксується в таблиці:

Дитина тримає ложку в долоні та їсть акуратно, не обливаючись – 1 бал.

Дитина тримає ложку в долоні та їсть акуратно, не обливаючись після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається їсти ложкою, але проливає їжу – 0,25 бала.

Дитина стукає ложкою по столу й чекає, коли її почнуть годувати – 0 бала.

Методика № 4

Дидактична гра № 2 „Збираємось на прогулянку – повертаємось з прогулянки” (параметр 2, 5)

Мета: з'ясувати вміння дитини частково одягатися й роздягатися. Самостійно одягати носочки, шапочку, за допомогою дорослого – взуття (без шнурків). Знімати розстебнутий одяг.

Матеріал: Одяг та взуття дитини.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують зібратися на прогулянку або роздягнутися після прогулянки.

Методичний коментар: Уміння дитини частково одягатися й роздягатися; самостійно одягати носочки, шапочку, за допомогою дорослого – взуття (без шнурків); знімати розстебнутий одяг фіксується в таблиці:

Дитина самостійно вміє частково одягатися й роздягатися – 1 бал.

Дитина частково одягається й роздягається після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається виконувати самостійні дії, але звертається за допомогою до дорослого – 0,25 бала.

Дитина чекає, коли її одягнуть або роздягнуть – 0 балів.

Методика № 4

Дидактична гра № 3 „Чудовий горщик” (параметр 3)

Мета: з'ясувати вміння дитини проситися до туалету.

Матеріал: Дитячий горщик.

Інструкція до виконання: Дорослий спостерігає за змінами поведінки дитини й пропонує сходити до туалету.

Методичний коментар: Уміння дитини проситися до туалету фіксується в таблиці:

Дитина самостійно проситься до туалету – 1 бал.

Дитина проситься до туалету після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина інколи проситься до туалету й нервує, коли в неї мокрі штанці – 0,25 бала.

Дитина не проситься до туалету й не реагує на мокрі штанці. – 0 балів.

Методика № 4

Дидактична гра № 4 „Допоможи мамі”(параметр 4)

Мета: з'ясувати вміння дитини наслідувати елементам побутових дій близьких людей: змитати крихітки зі столу, витирати ганчіркою мокре місце на столі.

Матеріал: Посуд, ганчірка, рушник.

Інструкція до виконання: Дорослий пропонує допомогти мамі.

Методичний коментар: Уміння дитини наслідувати елементам побутових дій близьких людей: змитати крихти зі столу, витирати ганчіркою мокре місце на столі фіксується в таблиці:

Дитина самостійно допомагає мамі – 1 бал.

Дитина допомагає мамі після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина інколи може виконати прохання допомоги – 0,25 бала.

Дитина спостерігає за діями дорослого, але сама їх не виконує – 0 балів.

Методика № 4

Дидактична гра № 5 „Поклади на своє місце” (параметри 6, 7)

Мета: з'ясувати вміння дитини знати, де лежить одяг і взуття, відносити все на місце на прохання дорослого.

Матеріал: Дитячий одяг, дитяче взуття.

Інструкція до виконання: Запропонувати дитині скласти свої речі на місця.

Методичний коментар: Уміння дитини знати, де лежить одяг і взуття, відносити все на місце на прохання дорослого фіксується в таблиці:

Дитина самостійно складає свої речі – 1 бал.

Дитина складає свої речі після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина інколи може виконати прохання допомоги – 0,25 бала.

Дитина спостерігає за діями дорослого, але сама їх не виконує – 0 балів.

2.3. Навички поведінки

Методика № 5

Дидактична гра № 1 „Катрусин кінозал” (параметр 1, 2)

Мета: з'ясувати вміння дитини з інтересом слухати короткі вірші й оповідання, дивитися мультфільми та дитячі передачі й висловлювати своє ставлення активними рухами.

Матеріал: Касети або диски з казками та мультфільмами, дитячі книжки.

Інструкція до виконання: Дорослий читає дитині книжку або пропонує подивитися телевізор.

Методичний коментар: Уміння дитини з інтересом слухати короткі вірші й оповідання, дивитися мультфільми й дитячі передачі, висловлювати своє ставлення активними рухами фіксується в таблиці:

Дитина з інтересом слухає оповідання або дивиться мультфільми, висловлює своє ставлення активними рухами – 1 бал.

Дитина з інтересом слухає оповідання або дивиться мультфільми, висловлює своє ставлення рухами після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина слухає оповідання або дивиться мультфільми, але швидко відволікається – 0,25 бала.

Дитина не дивиться телевізор і не любить слухати вірші – 0 балів.

Методика № 5

Дидактична гра № 2 „Не буду!” (параметр 3)

Мета: з'ясувати вміння дитини висловлювати свою незгоду з дорослим.

Матеріал: Відерко, лопатка, машинка, м'яч.

Інструкція до виконання: Дорослий прохає дитину йти додому з прогулянки.

Методичний коментар: Уміння дитини висловлювати свою незгоду з дорослим фіксується в таблиці:

Дитина активно криком виражає свою незгоду – 1 бал.

Дитина виражає свою незгоду після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина з незадоволенням іде додому – 0,25 бала.

Дитина спокійно йде за дорослим – 0 балів.

Методика № 5

Дидактична гра № 3 „Вихована дитина” (параметр 4, 6)

Мета: з'ясувати вміння дитини привітатися, розуміти слова „добре”, „погано”, давати собі оцінку „гарний”, „красивий”.

Матеріал: Картинки із зображенням різних вчинків дітей.

Інструкція до виконання: Дорослий розповідає дитині що таке погано, а що таке добре й вони разом роздивляються відповідні картинки.

Методичний коментар: Уміння дитини привітатися, розуміти слова „добре”, „погано”, давати собі оцінку „гарний”, „красивий” фіксується в таблиці:

Дитина розуміє гарну поведінку – 1 бал.

Дитина розуміє гарну поведінку після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина не завжди може дати оцінку скоєному – 0,25 бала.

Дитина діє, як їй подобається – 0 балів.

Методика № 5

Дидактична гра № 4 „Накрій стіл для обіду” (параметр 5)

Мета: з'ясувати вміння дитини використовувати побутові речі за призначенням, знати їх назви й називати самостійно.

Матеріал: Столовий посуд.

Інструкція до виконання: Дорослий пропонує допомогти прибрати в кімнаті.

Методичний коментар: Уміння дитини використовувати побутові речі за призначенням, знати їх назви й називати самостійно фіксується в таблиці:

Дитина прибирає, використовуючи речі за призначенням, називає їх – 1 бал.

Дитина прибирає й називає всі речі після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина не завжди використовує речі за призначенням – 0,25 бала.

Дитина діє, як їй подобається й не використовує речі за призначенням – 0 балів.

Методика № 5

Дидактична гра № 5 „Похід до магазину” (параметри 7, 8)

Мета: з'ясувати вміння дитини виконувати правила поведінки на дворі, у дитсадку, удома, проявляти терпіння, виконувати вказівку „почекай”.

Інструкція до виконання: Дорослий збирається з дитиною до магазину й нагадує, як треба поводитися в таких місцях.

Методичний коментар: Уміння дитини виконувати правила поведінки на дворі, у дитсадку, удома, проявляти терпіння, виконувати вказівку „почекай” фіксується в таблиці:

Дитина виконує правила поведінки – 1 бал.

Дитина виконує правила поведінки після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина не завжди виконує правила поведінки й поводить себе нетерпляче – 0,25 бала.

Дитина не розуміє правил поведінки й поводить себе, як захоче – 0 балів.

Методика № 5

Дидактична гра № 6 „Хто це зробив?”(параметр 9)

Мета: з'ясувати вміння дитини казати про себе „Я”.

Інструкція до виконання: Дорослий питає дитину „Хто це?”

Методичний коментар: Уміння дитини говорити про себе „Я” фіксується в таблиці:

Дитина каже про себе „Я” – 1 бал.

Дитина каже про себе „Я” після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина називає себе по імені – 0,25 бала.

Дитина показує на себе – 0 балів.

3. Пізнавальний розвиток

3.1. Сенсорний розвиток

Методика № 6

Дидактична гра № 1 „Побудуй паркан” (параметри 1, 7)

Мета: з'ясувати вміння дитини будувати паркан з 6 – 8 або 10 кубиків.

Матеріал: Дерев'яні кубики.

Інструкція до виконання: Дорослий пропонує дитині побудувати паркан.

Методичний коментар: Уміння дитини будувати паркан з 6 – 8 або 10 кубиків фіксується в таблиці:

Дитина будує паркан з 6 – 8 або 10 кубиків – 1 бал.

Дитина будує паркан з 6 – 8 або 10 кубиків після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина будує паркан з 4 кубиків – 0,25 бала.

Дитина не може побудувати паркан, тому що кубики зразу падають – 0 балів.

Методика № 6

Дидактична гра № 2 „Збери за розміром” (параметр 2, 12)

Мета: з'ясувати вміння дитини орієнтуватися в контрастних величинах за збільшенням-зменшенням у межах 3 – 4 предметів (кубики, кільця пірамідки), співвідносити їх за розміром „більше-менше”.

Матеріал: Дерев'яні кубики, кільця пірамідки.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують поставити іграшки за розміром, зібрати пірамідку, скласти коробочки одна в одну.

Методичний коментар: Уміння дитини орієнтуватися в контрастних величинах фіксується в таблиці:

Дитина може поставити іграшки по росту, зібрати пірамідку, скласти коробочки одна в одну – 1 бал.

Дитина може поставити іграшки за розміром, зібрати пірамідку, скласти коробочки одна в одну після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина допускає помилки при виконанні дій і використовує метод спроб і помилок – 0,25 бала.

Дитина хаотично розставляє предмети – 0 балів.

Методика № 6

Дидактична гра № 3 „Поштова скринька” (параметр 3)

Мета: з'ясувати вміння дитини співвідносити конфігурацію об'ємних геометричних предметів з їх площинним зображенням.

Матеріал: Поштова скринька, кришечки до банок.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують скласти фігури в ящик на своє місце.

Методичний коментар: Уміння дитини співвідносити конфігурацію об'ємних геометричних предметів з їх площинним зображенням фіксується в таблиці:

Дитина може співвідносити конфігурацію об'ємних геометричних предметів з їх площинним зображенням – 1 бал.

Дитина співвідносить фігури після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина допускає помилки при виконанні дій і використовує метод спроб і помилок – 0,25 бала.

Дитина хаотично тикає предмети в прорізи – 0 балів.

Методика № 6

Дидактична гра № 4 „Підбери шарфики, шапочки й рукавички для дівчаток” (параметр 4, 11)

Мета: з'ясувати вміння дитини орієнтуватися в 4 основних кольорах і деяких відтінках, підбирати за зразком і вміти назвати 1 – 2 кольори.

Матеріал: Ляльки, шарфики, шапочки, рукавички різного кольору.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують підібрати речі за кольором.

Методичний коментар: Уміння дитини орієнтуватися в 4 основних кольорах і деяких відтінках, підбирати за зразком і здатність назвати 1 – 2 кольори фіксується в таблиці:

Дитина орієнтується в кольорах і відтінках – 1 бал.

Дитина орієнтується в кольорах і відтінках після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина допускає помилки при співвідношенні кольору й користується методом спроб та помилок – 0,25 бала.

Дитина відрізняє тільки червоний колір – 0 балів.

Методика 6

Дидактична гра №5 „Маленький майстер” (параметр 5)

Мета: з'ясувати вміння дитини використовувати один предмет для дії з другим (б'є молоточком по дошці, по паличці як дорослий майстер).

Матеріал: Молоток, дошка, паличка.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують відремонтувати іграшки.

Методичний коментар: Уміння дитини використовувати один предмет для дії з другим фіксується в таблиці:

Дитина б'є молоточком по дошці, по паличці як дорослий майстер – 1 бал.

Дитина б'є молоточком по дошці, по паличці як дорослий майстер після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається виконувати дію, але іграшки весь час випадають з рук і дитина промахується – 0,25 бала.

Дитина діє тільки з одним предметом – 0 балів.

Методика № 6

Дидактична гра № 6 „Знайди одну квіточку серед листячка” (параметр 6, 13)

Мета: з'ясувати вміння дитини відрізнити поняття „один – багато”, „два – пара”, мати уявлення про число 1, 2, 3.

Матеріал: Картинки із зображенням предметів різної кількості.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують знайти один предмет серед багатьох, вибрати пару або два предмета.

Методичний коментар: Уміння дитини відрізнити поняття „один – багато”, „два – пара” фіксується в таблиці:

Дитина відрізняє поняття „один – багато”, „два – пара”, 1, 2, 3 – 1 бал.

Дитина відрізняє поняття „один – багато”, „два – пара”, 1, 2, 3 після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина відрізняє тільки поняття „один – багато” – 0,25 бала.

Дитина не розуміє прохання – 0 балів.

Методика № 6

Дидактична гра №7 „Знайди однакові картинки” (параметр 6, 14)

Мета: з'ясувати вміння дитини підбирати парні картинки, називати картинки за темами: „тварини”, „одяг”, „посуд”, „меблі”.

Матеріал: Картинки із зображенням тварин, одягу, посуду.

Інструкція до виконання: попросити дитину знайти парні картинки й розкласти їх за темами.

Методичний коментар: Уміння дитини підбирати парні картинки, називати картинки за темами: „тварини”, „одяг”, „посуд”, „меблі” фіксується в таблиці:

Дитина викладає парні картинки – 1 бал.

Дитина викладає парні картинки після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина не виділяє картинки за темами – 0,25 бала.

Дитина дивиться на картинки й починає їх кусати – 0 балів.

Методика № 6

Дидактична гра № 8 „Збери картинку” (параметр 9)

Мета: з'ясувати вміння дитини разом з дорослим гратися з розрізними картинками з двох частин.

Матеріал: Предметні картинки, розрізані на 2 частини.

Інструкція до виконання: Дорослий пропонує дитині зібрати картинку, що складається з двох частин.

Методичний коментар: Уміння дитини разом з дорослим гратися з розрізними картинками з двох частин фіксується в таблиці:

Дитина складає розрізні картинки – 1 бал.

Дитина складає розрізні картинки після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина складає розрізні картинки не завжди правильно – 0,25 бала.

Дитина не розуміє завдання й хаотично стуляє картинки – 0 балів.

Методика № 6

Дидактична гра № 9 „Упіймай рибку” (параметр 10)

Мета: з'ясувати вміння дитини виловлювати магнітною вудочкою рибок.

Матеріал: Магнітна вудочка, металеві рибки.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують магнітною вудочкою впіймати рибок .

Методичний коментар: Уміння дитини виловлювати магнітною вудочкою рибок фіксується в таблиці:

Дитина самостійно ловить рибок – 1 бал.

Дитина самостійно ловить рибок після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина ловить рибок, але промахується – 0,25 бала.

Дитина достає рибок рукою – 0 балів.

3.2. Формування ігрової діяльності

Методика № 7

Дидактична гра № 1 „Велика родина” (параметр 1, 2)

Мета: з'ясувати вміння дитини розпізнавати емоційний стан близьких людей, реагувати на них, проявляти почуття жалю.

Матеріал: Картинки із зображенням різних вчинків дітей і дорослих.

Інструкція до виконання: Дорослий разом з дитиною розглядає картинки із зображенням різних емоційних ситуацій і з'ясовує, чому люди сміються, чому плачуть, а чому сердиті.

Методичний коментар: Уміння дитини розпізнавати емоційний стан близьких людей, реагувати на них фіксується в таблиці:

Дитина розуміє емоційний стан дорослих – 1 бал.

Дитина розуміє емоційний стан дорослих після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина не завжди реагує на емоції дорослих – 0,25 бала.

Дитина не реагує на емоції дорослих – 0 балів.

Методика № 7

Дидактична гра № 2 „Розбита чашка” (параметр 3)

Мета: з'ясувати вміння дитини передбачати результати знайомих дій, уникати неприємних подій, ситуацій.

Матеріал: На малюнку хлопчик грався м'ячем і розбив чашку.

Інструкція до виконання: Дорослий роздивляється малюнок „Розбита чашка” й з'ясовує з дитиною, чому чашка розбилася.

Методичний коментар: Уміння дитини передбачувати результати знайомих дій, уникати неприємних подій, ситуації фіксується в таблиці:

Дитина вміє уникати неприємних ситуацій – 1 бал.

Дитина уникає неприємних ситуацій після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина не завжди реагує на те, що може статися – 0,25 бала.

Дитина не реагує на те, що може статися, і поводить себе, як хоче – 0 балів.

Методика № 7

Дидактична гра № 3 „Не роби цього!” (параметр 4, 7)

Мета: з'ясувати вміння дитини сердитися при обмеженні свободи руху .

Інструкція до виконання: Дитині пропонують не витягувати речі зі шафи.

Методичний коментар: Уміння дитини сердитися при обмеженні свободи руху фіксується в таблиці:

Дитина дуже сердиться і кричить – 1 бал.

Дитина дуже сердить і кричить після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина неохоче припиняє свої дії – 0,25 бала.

Дитина не реагує на прохання дорослого – 0 балів.

Методика № 7

Дидактична гра № 4 „Давай грати разом” (параметр 5)

Мета: з'ясувати вміння дитини втримувати увагу дорослого або іншої дитини жестами, посмішкою, загляданням в очі.

Інструкція до виконання: Дорослий грається з дитиною, а потім потихеньку відвертається й починає читати свою газету.

Методичний коментар: Уміння дитини втримувати увагу дорослого або іншої дитини жестами, посмішкою, загляданням в очі фіксується в таблиці:

Дитина активно втримує увагу до себе – 1 бал.

Дитина активно втримує увагу до себе після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається втримувати увагу дорослого й починає плакати – 0,25 бала.

Дитина кричить – 0 балів.

Методика № 7

Дидактична гра № 5 „Дівчатка і хлопчики йдуть до дитсадка” (параметр 6)

Мета: з'ясувати вміння дитини розпізнавати свою статеву приналежність.

Матеріал: На малюнках зображені дівчата й хлопчики.

Інструкція до виконання: Дорослий пропонує на картинках розкласти окремо дівчаток і хлопчиків.

Методичний коментар: Уміння дитини розпізнавати свою статеву приналежність фіксується в таблиці:

Дитина розпізнає свою статеву приналежність – 1 бал.

Дитина розпізнає свою статеву приналежність після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається розрізнити статеву приналежність – 0,25 бала.

Дитина не цікавиться цим питанням – 0 балів.

Методика № 7

Дидактична гра № 6 „Похід до зоопарку” (параметр 8, 10)

Мета: з'ясувати вміння дитини переживати яскраві емоційні стани під час ігор з дітьми та при перегляді дитячих телепередач, відвідування зоопарку тощо.

Матеріал: Мультфільми на касетах або дисках, телевізійні програми.

Інструкція до виконання: Дорослий з дитиною йде до зоопарку.

Методичний коментар: Уміння дитини переживати яскраві емоційні стани під час ігор з дітьми та при перегляді дитячих телепередач, відвідування зоопарку тощо фіксується в таблиці:

Дитина емоційно реагує на події – 1 бал.

Дитина емоційно реагує на події після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина реагує емоційно на події, але швидко втомлюється – 0,25 бала.

Дитина спокійно реагує на події – 0 балів.

Методика № 7

Дидактична гра № 7 „Захворіла лялька” (параметр 9)

Мета: з'ясувати вміння дитини сприймати через власні емоції поняття „біль”, „холодно”, „добре”.

Матеріал: На малюнку хлопчик ударив пальчик молотком; хлопчик тепло вдягнутий, тому що на вулиці зима; дівчинка підмітає віником, і мама її хвалить.

Інструкція до виконання: Дорослий роздивляється з дитиною картинку й просить дитину згадати, чи було таке з нею.

Методичний коментар: Уміння дитини сприймати через власні емоції поняття „біль”, „холодно”, „добре” фіксується в таблиці:

Дитина зрозуміло реагує на події – 1 бал.

Дитина зрозуміло реагує на події після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина не завжди розуміє, що сталося – 0,25 бала.

Дитина спокійно роздивляється картинку – 0 балів.

4. Мовленнєвий розвиток

4.1. Мовленнєве розуміння

Методика № 8

Дидактична гра № 1 „Лото” (параметр 1)

Мета: з'ясувати вміння дитини розуміти слова, що означають предмети, дії та ознаки.

Інструкція до виконання: Гра в лото з картинками – предметами різного кольору й картинками-діями.

Методичний коментар: Уміння дитини розуміти слова, що означають предмети, дії й ознаки фіксується в таблиці:

Дитина зрозуміє слова, що означають предмети, дії й ознаки – 1 бал.

Дитина зрозуміє слова, що означають предмети, дії й ознаки після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина розуміє не всі признаки, дії й ознаки – 0,25 бала.

Дитина спокійно роздивляється картинку та іноді добирає подібні – 0 балів.

Методика № 8

Дидактична гра № 2 „Пограй з метеликом (параметри 2, 6)

Мета: з'ясувати вміння дитини розуміти прийменники „за”, „по”, „до”, „над”, „через”, „коло”, „перед”.

Матеріал: Картинка із зображенням літнього лісу, картинка із зображенням метеликів.

Інструкція до виконання: Перед дитиною кладуть картинку із зображенням літнього лісу, на картинку кладуть окремо метеликів і пропонують показати метелика, який летить перед деревом.

Методичний коментар: Уміння дитини розуміти прийменники „за”, „по”, „до”, „над”, „через”, „коло”, „перед” фіксується в таблиці:

Дитина розуміє прийменники – 1 бал.

Дитина зрозуміє прийменники після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина розуміє не всі прийменники – 0,25 бала.

Дитина просто роздивляється картинку й метеликів – 0 балів.

Методика № 8

Дидактична гра № 3 „Знайди квіточку на галявині” (параметр 3)

Мета: з’ясувати вміння дитини розуміти однину й множину прикметників.

Матеріал: Картинка із зображенням літнього лісу, на галявині велика червона квіточка, маленькі жовті квіточки, маленька синя квіточка, маленькі помаранчеві квіточки.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують знайти на галявині (показують картинку) велику червону квіточку, маленькі жовті квіточки, маленьку синю квіточку, великі помаранчеві квіточки.

Методичний коментар: Уміння дитини розуміти однину й множину прикметників фіксується в таблиці:

Дитина розуміє однину й множину прикметників – 1 бал.

Дитина розуміє однину й множину прикметників після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина розуміє не всі прикметники – 0,25 бала.

Дитина роздивляється картинку й показує пальчиком хаотично – 0 балів.

Методика № 8

Дидактична гра № 4 „Що робив дідусь і що буде робити?” (параметр 4)

Мета: з’ясувати вміння дитини розуміти теперішній і минулий час дієслів.

Матеріал: Картинка, на якій діти щось роблять або діти вже зробили якусь дію; де дідусь щось робить, а де вже щось зробив.

Інструкція до виконання: Роздивляються картинки й відкладають на групи, де діти щось роблять, а де діти вже зробили; де дідусь щось робить, а де вже зробив.

Методичний коментар: Уміння дитини розуміти теперішній і минулий час дієслів фіксується в таблиці:

Дитина розуміє теперішній і минулий час дієслів – 1 бал.

Дитина зрозуміє теперішній і минулий час дієслів після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина помиляється при розкладанні картинок – 0,25 бала.

Дитина спокійно роздивляється картинки й хаотично розкладає їх на групи – 0 балів.

Методика № 8

Дидактична гра № 5 „Покажи козу – косу, балку – палку”(параметр 5)

Мета: з'ясувати вміння дитини розрізняти слова, близькі за звучанням.

Матеріал: Картинки із зображенням кози, коси, балки, палки та ін.

Інструкція до виконання: Дорослий кладе перед дитиною картинки й просить показати потрібну.

Методичний коментар: Уміння дитини розрізняти слова, близькі за звучанням, фіксується в таблиці:

Дитина розрізняє слова, близькі за звучанням – 1 бал.

Дитина розрізняє слова, близькі за звучанням, після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина не завжди розрізняє слова, близькі за звучанням – 0,25 бала.

Дитина роздивляється картинки й показує пальчиком кожен картинку – 0 балів.

Методика № 8

Дидактична гра № 6 „Назви великі й дуже великі предмети” (параметр 7)

Мета: з'ясувати вміння дитини розуміти слова з суфіксом зменшено-пестливого значення та згрубілості.

Матеріал: Однакові іграшки різного розміру.

Інструкція до виконання: Перед дитиною лежать однакові іграшки різного розміру. Дорослий пропонує показати великі й дуже великі іграшки.

Методичний коментар: Уміння дитини розуміти слова з суфіксом зменшено-пестливого значення та згрубілості фіксується в таблиці:

Дитина розрізняє слова з суфіксом зменшено-пестливого значення та згрубілості – 1 бал.

Дитина розрізняє слова з суфіксом зменшено-пестливого значення та згрубілості після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина не завжди розрізняє слова, близькі за звучанням – 0,25 бала.

Дитина спокійно роздивляється іграшки й показує пальчиком на будь-яку з них – 0.

4.2. Активне мовлення

Методика № 9

Дидактична гра № 1 „Розкажи казку, яку прочитали” (параметр 1)

Мета: з'ясувати вміння дитини розмовляти багатослівними реченнями (більше 3 слів).

Матеріал: Українські народні або сучасні казки для дітей.

Інструкція до виконання: Дорослий пропонує дитині розказати казку, яку тільки прочитали.

Методичний коментар: Уміння дитини розмовляти багатослівними реченнями (більше 3 слів) фіксується в таблиці:

Дитина розмовляє багатослівними реченнями – 1 бал.

Дитина розмовляє багатослівними реченнями після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина розмовляє однослівно – 0,25 бала.

Дитина розмовляє своєю мовою – 0 балів.

Методика № 9

Дидактична гра № 2 „Бабуся прийшла додому – бабуся йде з дому” (параметр 2, 5)

Мета: з'ясувати вміння питати: „де?”, „куди?”, „чому? ”, „коли? ”

Інструкція до виконання: Дорослий разом з дитиною проводить та зустрічає бабусю й запитує в неї: „Де була, бабуся?“, „Куди йде бабуся?“

Методичний коментар: Уміння дитини задавати питання фіксується в таблиці:

Дитина самостійно ставить запитання – 1 бал.

Дитина самостійно ставить запитання після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина запитує, але не чекає відповіді – 0,25 бала.

Дитина не запитує нічого – 0 балів.

Методика № 9

Дидактична гра №3 „Назви картинки” (параметр 3, 6)

Мета: з'ясувати вміння вживати двоскладові слова: лимон, батон, вагон та вживати слова зі збігом приголосних: виделка, чашка, ложка, майка, мишка.

Матеріал: Картинки із зображенням лимона, батона, вагона, виделки, чашки, ложки, майки, мишки.

Інструкція до виконання: Дорослий пропонує дитині назвати зображені предмети, які він показує.

Методичний коментар: Уміння дитини вживати двоскладові слова та вживати слова зі збігом приголосних фіксується в таблиці:

Дитина правильно називає зображені предмети – 1 бал.

Дитина правильно називає зображені предмети після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина намагається повторити назву зображених предметів – 0,25 бала.

Дитина повторює зображені предмети своєю мовою – 0 балів.

Методика № 9

Дидактична гра № 4 „Розкажи казку, яку прочитали”

Мета: з'ясувати вміння дитини вживати підрядні речення.

Матеріал: Українські народні або сучасні казки для дітей.

Інструкція до виконання: Дорослий пропонує дитині розказати казку, яку тільки прочитали.

Методичний коментар: Уміння дитини вживати підрядні речення фіксується в таблиці:

Дитина при переказі вживає підрядні речення – 1 бал.

Дитина при переказі вживає підрядні речення після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина розмовляє простими реченнями – 0,25 бала.

Дитина розмовляє своєю мовою – 0 балів.

5. Екологічний розвиток

Методика № 10

Дидактична гра № 1 „Прогулянки в парку, зоопарку, лісі” (параметр 1, 2)

Мета: з'ясувати вміння дитини радіти від спілкування з рослинами, тваринами, напружуватися, притулятися до дорослого, коли почує грім, побачить блискавку.

Інструкція до виконання: Пропонувати дитині прогулянку до парку, зоопарку або лісу.

Методичний коментар: Уміння дитини радіти від спілкування з рослинами, тваринами й реагувати на незнайомі явища фіксується в таблиці:

Дитина радіє від спілкування з рослинами, тваринами й реагує на незнайомі явища – 1 бал.

Дитина радіє від спілкування з рослинами, тваринами й реагує на незнайомі явища після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина короткочасно проявляє інтерес до довкілля – 0,25 бала.

Дитина не реагує на те, що діється навкруги – 0 балів.

Методика № 10

Дидактична гра № 2 „Спостереження за явищами природи” (параметр 3)

Мета: з'ясувати вміння дитини знати основні властивості об'єктів природи (вода – тепла, холодна, ллється, крапає; пісок – сухий, мокрий, теплий, холодний, формується; ґрунт – твердий, м'який, сухий, мокрий; каміння – тверде, сухе, мокре, тепле, холодне; сніг – холодний, у руці тане .

Матеріал: Вода, пісок, каміння, сніг.

Інструкція до виконання: Дорослий разом з дитиною грається з піском, водою, камінцями влітку, зі снігом – узимку й вивчає основні властивості об'єктів.

Методичний коментар: Уміння дитини знати основні властивості об'єктів фіксується в таблиці:

Дитина з інтересом грається з природним матеріалом і вивчає основні особливості об'єктів – 1 бал.

Дитина з інтересом грається з природним матеріалом і вивчає основні особливості об'єктів після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина короткочасно проявляє інтерес до довкілля – 0,25 бала.

Дитина самостійно не грається – 0 балів.

Методика № 10

Дидактична гра № 3 „Полий квіти, погодуй тварину, птаха, прибери листячко із землі” (параметр 4, 7).

Мета: з'ясувати інтерес і вміння дитини виконувати елементарні трудові дії з догляду за рослинами, тваринами.

Матеріал: Листя, квіти, свійські тварини.

Інструкція до виконання: Дорослий пропонує дитині виконати елементарні трудові дії.

Методичний коментар: Уміння дитини виконувати елементарні трудові дії з догляду за рослинами, тваринами фіксується в таблиці:

Дитина з інтересом виконує елементарні трудові дії з догляду за рослинами, тваринами – 1 бал.

Дитина виконує елементарні трудові дії з догляду за рослинами, тваринами після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина короткочасно проявляє інтерес до довкілля – 0,25 бала.

Дитина самостійно не виконує прохання дорослого – 0 балів.

Методика № 10

Дидактична гра № 4 „Прогулянки і спостереження за явищами природи” (параметр 5)

Мета: з'ясувати вміння дитини мати особистий чуттєвий досвід (дощ – мокро, калюжі; сонечко – сухо; вітер – дерева гнуться).

Інструкція до виконання: Дорослий іде з дитиною на прогулянку.

Методичний коментар: Уміння дитини мати особистий чуттєвий досвід (дощ – мокро, калюжі; сонечко – сухо; вітер – дерева гнуться) фіксується в таблиці:

Дитина з інтересом спостерігає за явищами природи – 1 бал.

Дитина спостерігає за явищами природи після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина короткочасно проявляє інтерес до довкілля – 0,25 бала.

Дитина самостійно не спостерігає за явищами природи – 0 балів.

Методика № 10

Дидактична гра № 5 „Робота на городі” (параметр 6)

Мета: з'ясувати вміння дитини оволодіти прийомами саджати овочі та квіти з великим насінням (цибуля, горох, квасоля).

Матеріал: Цибуля, горох, квасоля.

Інструкція до виконання: Дорослий пропонує дитині вийти на город.

Методичний коментар: Уміння дитини оволодіти прийомами саджати овочі та квіти з великим насінням (цибуля, горох, квасоля) фіксується в таблиці:

Дитина з інтересом оволодіває прийомами саджати овочі та квіти – 1 бал.

Дитина оволодіває прийомами саджати овочі та квіти після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина короткочасно проявляє інтерес до довкілля – 0,25 бала.

Дитина самостійно не хоче працювати – 0 балів.

6. Художньо-естетичний розвиток

Методика № 11

Дидактична гра № 1 „Відвідування театру і створення домашнього настільного театру” (параметр 1)

Мета: з'ясувати вміння дитини емоційно сприймати лялькові вистави в театрі, розпізнавати тіньовий та настільний театр.

Матеріал: Домашній тіньовий і настільний театр.

Інструкція до виконання: Дорослий пропонує відвідати дитині ляльковий театр і потім дома зробити свій тіньовий театр.

Методичний коментар: Уміння дитини емоційно сприймати лялькові вистави в театрі, розпізнавати тіньовий та настільний театр фіксується в таблиці:

Дитина з інтересом реагує на театральні дії – 1 бал.

Дитина реагує на театральні дії після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина короткочасно проявляє інтерес до навколишнього – 0,25 бала.

Дитина без емоцій дивиться виставу – 0 балів.

Методика № 11

Дидактична гра № 2 „Маленький художник” (параметр 2, 5)

Мета: з'ясувати бажання дитини малювати олівцями та фарбами, ліпити з глини, тіста, виконувати найпростіші аплікації з готових форм, емоційно відгукуватись на результат власної творчості.

Матеріал: Фарби, глина, тісто, кольорові аркуші.

Інструкція до виконання: Дорослий пропонує дитині помалювати або зробити аплікацію.

Методичний коментар: Уміння дитини малювати олівцями та фарбами, ліпити з глини, тіста, виконувати найпростіші аплікації з готових форм, емоційно відгукуватися на результат власної творчості фіксується в таблиці:

Дитина з інтересом виконує завдання – 1 бал.

Дитина реагує на завдання дії після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина короткочасно проявляє інтерес до творчої діяльності – 0,25 бала.

Дитина не проявляє інтересу до творчої діяльності – 0 балів.

Методика № 11

Дидактична гра № 3 „Почитаємо книжку” (параметр 3)

Мета: з'ясувати бажання дитини вдосконалювати вміння сприймати різні за жанром літературні твори, проявляти інтерес до читання книжок і бажання створювати власні казки, віршики, оповідання.

Матеріал: Українські народні або сучасні казки та вірші для дітей.

Інструкція до виконання: читайте малюку не тільки казки, але й оповідання та віршики.

Методичний коментар: Уміння дитини вдосконалювати сприйняття різних за жанром літературних творів, проявляти інтерес до читання книжок і бажання створювати власні казки, віршики, оповідання фіксується в таблиці:

Дитина цікавиться різними жанрами – 1 бал.

Дитина проявляє інтерес до різних жанрів після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина короткочасно проявляє інтерес до творчої діяльності – 0,25 бала.

Дитина не проявляє інтересу до творчої діяльності – 0 балів.

Методика № 11

Дидактична гра № 4 „Маленький співак” (параметр 4)

Мета: з'ясувати інтерес дитини до занять музикою, до оволодіння елементарним інтонаційно-слуховим досвідом для визначення характеру та жанру музичного твору (марш, танець, пісня); реакцію дитини на контрастні за настроєм музичні мелодії.

Матеріал: Різноманітна музика записана на касету або диск.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують послухати різноманітну музику.

Методичний коментар: Інтерес дитини до занять музикою, до оволодіння елементарним інтонаційно-слуховим досвідом для визначення характеру та жанру музичного твору (марш, танець, пісня); реакція дитини на контрастні за настроєм музичні мелодії фіксується в таблиці:

Дитина з інтересом реагує на різні музичні жанри – 1 бал.

Дитина проявляє інтерес до різних музичних жанрів після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина короткочасно проявляє інтерес до творчої діяльності – 0,25 бала.

Дитина не проявляє інтересу до творчої діяльності – 0 балів.

Методика № 11

Дидактична гра № 5 „Маленький будівельник” (параметр б)

Мета: з'ясувати інтерес дитини до експериментування деталями конструктора.

Матеріал: Дитячий конструктор.

Інструкція до виконання: Дитині пропонують побудувати конструкцію з конструктора.

Методичний коментар: Інтерес дитини до експериментування деталями конструктора фіксується в таблиці:

Дитина інтересується грою з конструктором – 1 бал.

Дитина проявляє інтерес до конструктора після стимуляції – 0,5 бала.

Дитина короткочасно проявляє інтерес до конструктора – 0,25 бала.

Дитина не проявляє інтересу до конструктора й розкидає його – 0 балів.

2.4. Підсумки контролю динаміки розвитку дітей першої молодшої групи

Підсумки контролю динаміки розвитку дітей групи розглядаються на медико-педагогічних нарадах та консилиумах за участю психологів, медиків та педагогів, на яких обговорюють проблеми щодо розвитку, навчання та виховання, збереження фізичного та психічного здоров'я дитини, визначають методи корекційного впливу та приймають управлінські рішення. Правильно організований контроль за розвитком та поведінкою малюків є одним з основних засобів систематичного підвищення якості роботи сучасного дошкільного навчального закладу.

2.4.1. Діагностування фізичного розвитку дитини на кінець третього року життя

Прізвище та ім'я дитини _____

Дата народження _____

Назва закладу, де здійснювалася індивідуальна корекційна програма

<i>Показники фізичного розвитку</i>	0	0,25	0,5	1	Сума балів
-------------------------------------	---	------	-----	---	------------

Кількість балів

- має уявлення про здоровий спосіб життя; спостерігає за його проявами в найближчому та віддаленому оточенні; відчуває радість від власного м'язового напруження, своєї рухливості, вправності, доброго самопочуття;
- володіє руховими вміннями та навичками, має оптимальний для трирічного віку досвід м'язово-моторної діяльності, виконання загальнорозвивальних вправ, шиккування та перешикування, участі в ігрових вправах та іграх, виконанні елементарних спортивних дій;
- орієнтується в можливостях власного організму; знає свою статеву належність, називає її; має уявлення про відповідні їй особливості поведінки та правила догляду за тілом, волоссям, одягом;
- володіє основними навичками культурної поведінки під час споживання їжі, догляду за своїм тілом, зовнішністю, одягом, ігровим куточком житла;
- свідомо наслідує дорослих у рухових діях та імітаційних вправах; ініціює експериментальні дії в подоланні перешкод, переміщенні в просторі; намагається поліпшити результати своїх досягнень; пишається ними;
- періодично виявляє елементи зваженої поведінки; пам'ятає минулий досвід негативної взаємодії з небезпечними предметами, об'єктами природи, людьми; використовує його як орієнтовний у виборі способів дії; починає орієнтуватися в поняттях „корисний” – „шкідливий”, „безпечний” – „небезпечний”;
- намагається дотримуватися норм товариських та доброзичливих

стосунків з дітьми та дорослими у руховій діяльності.

2.4.2. Діагностування соціально-емоційного розвитку дитини на кінець третього року життя

Прізвище та ім'я дитини _____

Дата народження _____

Назва закладу, де здійснювалася індивідуальна корекційна програма _____

<i>Показники емоційно-соціального розвитку дитини</i>	0	0,25	0,5	1	Сума балів
---	---	------	-----	---	------------

Кількість балів

уявляє, що люди відрізняються різними характеристиками (ростом, вагою, віком, статевою належністю, якостями, уподобаннями); робить перші узагальнення; орієнтується в поняттях „своє” та „чуже”;

- ініціює контакти з приємними й знайомими їй дорослими та дітьми; вносить корективи у свою поведінку залежно від того, спілкується зі „своїми” чи „чужими”;

- оперує займенниками „я”, „моє”, „ти”, „ми” привертає до себе увагу, самостверджується; відстоює незалежність з допомогою вислову: „Я сама!”;

- сформований елементарний образ – „Я”; володіє самооцінними судженнями; робить спроби відстояти свою гідність, не погодитися з поганою думкою про себе;

- орієнтується в поняттях „добре” й „погано”; знає основні правила й норми моральної поведінки; усвідомлює, що деякі речі не дозволяються; дитині можна довести необхідність відмовитися від чогось; дитина здатна зачекати протягом певного часу;

- там, де можливо, обходиться власними силами; поводить самостійно; звертається за допомогою в разі об'єктивної необхідності; робить елементарний вибір, приймає найпростіші рішення, пробує

самовизначатися;

- емоційно сприйнятлива; намагається співчувати, жаліти, допомогти; переживає успіх – неуспіх діяльності; стримується від проявів негативної поведінки в присутності сторонніх, здійснює елементарний контроль;
- з'являється нова форма комунікативних дій: дитина в ході спільної предметної діяльності й гри виявляє своє ставлення до дорослих та однолітків, демонструє свої вміння, спонукає до відповідних дій.

2.4.3. Діагностування пізнавального розвитку дитини на кінець третього року життя

Прізвище та ім'я дитини _____

Дата народження _____

Назва закладу, де здійснювалася індивідуальна корекційна програма _____

<i>Показники пізнавального розвитку дитини</i>	0	0,25	0,5	1	Сума балів
--	---	------	-----	---	------------

Кількість балів

- ознайомлення з довкіллям має яскраво виражений пізнавальний характер;
- включає колір до складу комплексної характеристики об'єкта пізнання;
- сприймає, стає все більш диференційованим: розрізняє відтінки кольорів; тихі звуки, дрібні деталі; співає різними голосами – від високого до низького;
- розрізняє предмети за формою, розміром, кольором, фактурою, кількісними характеристиками, місцем знаходження в просторі;
- на відстані правильно розпізнає величину предметів;
- одночасно бачить, чує, сприймає дотиком, називає предмет (об'єкт, річ; людину);
- порівнюючи предмети за величиною,

- використовує еталон, мірку;
- запам'ятовує те, з чим активно діє; що сподобалося (не сподобалося); що багаторазово повторювалося;
 - дитина краще, ніж раніше, орієнтується в часі (теперішньому, минулому, майбутньому); може пригадати дещо з того, що з нею трапилося „давно”;
 - фантазує, складає власні оповідання, займається словотворчістю;
 - з'являється велика кількість запитань, на які дитина прагне одержати відповідь.

2.4.4. Діагностування мовленнєвого розвитку дитини на кінець третього року життя

Прізвище та ім'я дитини _____

Дата народження _____

Назва закладу, де здійснювалася індивідуальна корекційна програма _____

Показники мовленнєвого розвитку дитини	0	0,25	0,5	1	Сума балів
--	---	------	-----	---	------------

Кількість балів

- вимовляє складні за артикуляцією звуки; правильна звуковимова поєднується в мовленні із спотвореною;
- мовлення зв'язне; є способом зв'язку та вираження життєвих вражень;
- ставить дорослим багато різноманітних запитань;
- основна форма мовлення – діалогічна; пробує себе в монологічному мовленні;
- мовлення виконує планувальну функцію;
- словник поповнюється словами-узагальненнями та словами, пов'язаними з новими видами діяльності (грою, образотворчою, конструктивною, музичною, літературною, театральною);
- самостійно вносить корективи в неточне використання правил граматики, будову речень;
- мовлення супроводжується ритмічними рухами, жестами, ходою, мімікою;
- міра культури поведінки в спілкуванні визначається прихильністю дитини до партнера.

2.4.5. Діагностування екологічного розвитку дитини на кінець третього року життя

Прізвище та ім'я дитини _____

Дата народження _____

Назва закладу, де здійснювалася індивідуальна корекційна програма _____

Показники екологічного розвитку дитини

0 0,25 0,5 1 Сума балів

Кількість балів

- знає яскраві зовнішні ознаки й характерні властивості компонентів природи, з якими активно діє (піску, води, ґрунту, снігу, каміння);
- розрізняє чотири контрастні стани погоди: світить сонце, хмари на небі закрили сонце, йде дощ (падає сніг), дме вітер; співвідносить стан погоди з малюнком у календарі-іграшці „Яка сьогодні погода”;
- розуміє елементарні причинно-наслідкові зв'язки між станом погоди й поведінкою людей, іграми дітей, визначає й називає характерні зовнішні ознаки дерев, кімнатних, декоративних і дикорослих квітів, контрастних за кольором, формою, розміром, поверхнею листя, стовбура; овочі та фрукти – за кольором, формою, розміром, на дотик, на смак;
- визначає наземні частини рослин: стовбур (стебло), листя, квітка;
- знає, що рослини ростуть у ґрунті, їх потрібно поливати; уміє самостійно полити кімнатну квітку під наглядом дорослого; знає, що квіти прикрашають кімнату; радіє їм, приязно ставиться;
- дотримується правил безпечного спілкування з рослинами;
- знає свійських і диких тварин (собака, кішка, коза, корова, кінь, гуска, качка, півник, курка, рибка; заєць, лисиця, вовк, грак, синиця, метелик, жук), їх характерні зовнішні ознаки, дії, місце проживання;
- знаходить спільне в зовнішній будові тварин (у грака, синички є дзьоб, крила; у кози й корови – роги); у рухах і діях (собака, кішка п'ють воду, молоко; бігають, ходять, граються; гуска й качка плавають по воді); знає й правильно називає дитинчат свійських тварин;
- звуконаслідує тварин та імітує їхні рухи

(стрибає, клює, літає, плаває);

- відрізняє живу тварину від іграшкової; знає, що гратися, брати до рук можна лише іграшкову тварину;
- знає, що торкатися тварин можна лише з дозволу дорослого.

2.4.6. Діагностування художньо-естетичного розвитку дитини на кінець третього року життя

Прізвище та ім'я дитини _____

Дата народження _____

Назва закладу, де здійснювалася індивідуальна корекційна програма _____

Показники художньо-естетичного розвитку дитини

0	0,25	0,5	1	Сума балів
---	------	-----	---	------------

Кількість балів

- малює, ліпить, конструює, викладає аплікаційні форми за задумом; доводить розпочате до кінця, радіє результату, висловлює з приводу нього свою думку;
- розрізняє, називає та доцільно використовує основні кольори та їх відтінки; уміє розміщувати форми на площині, чергувати їх за кольором та величиною;
- може зображувати, орієнтуючись на зразок дорослого; зображення стає все більше схожим на реальний об'єкт; з повагою ставиться до власних та чужих мистецьких робіт;
- готує мистецькі подарунки своїм рідним, близьким; прикрашає оселю творами мистецтва (народна іграшка, малюнок, серветка тощо) та своїми (віночок, намисто, пояс, штучні квіти тощо);
- охоче слухає музичні твори у виконанні дорослих та дітей; сприймає різноманітні за жанром, характером, ритмом твори; дитина чутлива до мелодійної музики; здатна до репродукції та елементарної імпровізації; починає співати, добре рухається під музику (використовує різноманітні танцювальні рухи), знає й відрізняє звучання деяких дитячих музичних інструментів.
- позитивно реагує на читання знайомих та нових дитячих книжок; домагається точності відтворення тексту твору дорослим; виражає своє ставлення до персонажів казок, віршів, оповідань; коментує події, зображені на ілюстраціях до знайомих творів; адекватно реагує на

зміни в голосності, тональності, тембрі голосу дорослого при читанні різних епізодів твору; складає власні невеличкі казки, віршики, оповідання; розуміє гумор, намагається смішити інших, вдаючись до „словесної плутанини”; знає, декламує кілька віршів, слів пісень;

- радо реагує на театральне видовище; розрізняє різні види театру, має серед них улюблені; адекватно реагує на вчинки різних персонажів, супроводжує їх відповідними словами, рухами, жестами, діями; висловлює власну думку про персонажів театральної вистави; дає відповіді на поставлені запитання, коментує їх та імпровізує в театральних діях; самостійно та з однолітками грає в настільному театрі.

РОЗДІЛ 3

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ГРУПАХ РАННЬОГО ВІКУ

3.1. Організація життєдіяльності дітей раннього віку в дошкільному закладі

Як показує практика, діти починають відвідувати дошкільні заклади дуже рано. Для того, щоб перебування малюка в дитячому садку було комфортним, повноцінно розвивалися його духовні та фізичні сили, необхідно створити відповідне предметне середовище.

Предметне середовище загалом або його окремі фрагменти – це завжди поле дитячої діяльності, її об'єкти, умови та засоби досягнення мети.

Адекватне та стимулююче розвиток дитини предметно-розвивальне середовище – одна з умов підвищення ефективності психолого-педагогічної роботи з малюком. Створення в дошкільному закладі повноцінного розвивального предметно-ігрового середовища та забезпечення відповідної позиції вихователя в організації діяльності дітей – провідний засіб реалізації завдань сучасного реформування освіти. Адже правильно організоване розвивальне середовище сприяє соціалізації дитини, впливає на всі аспекти її розвитку.

Організація розвивального середовища для дітей раннього віку має свою специфіку, зумовлену насамперед особливостями психології та фізіології малюків. Зважаючи на всі особливості дітей раннього віку, можна визначити вимоги до організації для них розвивального середовища.

В основі Державної базової програми „Я у Світі” й додаткових освітніх програм „Дитина”, „Зернятко” лежить принцип комплексного підходу та вільного центрування, запропоновані відомим психологом В. Петровським. Передбачається створення в дошкільному закладі – й у

груповій кімнаті, і на майданчику – функціональних куточків (центрів, зон), у яких розміщені матеріали для стимуляції розвитку дітей з урахуванням їхніх потреб, інтересів і здібностей. Обладнання має бути розраховане насамперед на практичну діяльність дитини, пов'язану з її побутом, щоб поступово готувати малюка до життя, а також сприяти його фізичному та психічному розвитку.

Для створення такого середовища вихователі мають знати функціональні можливості ігрового матеріалу, уміти формувати ігroteку групи, розподіляти її на куточки (це три зони). Варто також подбати про відповідність іграшок віковій дитині, характеру їхньої діяльності, про правильне комплектування ігрових наборів.

Основні вимоги до обладнання ігрових куточків (центрів, зон):

- Усі іграшки, матеріали, атрибути, предмети-замінники об'єднуються за функціональними ознаками відповідно до різних видів предметно-ігрової діяльності дітей (сюжетно-відображувальної, будівельної, рухової тощо).
- Більшість дидактичних матеріалів, іграшок та картинок мають бути поліфункціональними, тобто використовуватися по-різному, залежно від мети діяльності.
- Усі іграшки, незалежно від їхньої класифікаційної приналежності, групуються так, щоб вони відповідали за розмірами одна одній, зростові дітей і стаціонарному предметному оточенню, у якому малята зазвичай граються.
- Середовище має містити й відомі дитині компоненти, і нові, незнайомі, які забезпечують її пізнавальний розвиток. Поповнюючи обладнання в куточку, вихователь має дотримуватися принципу поступового ускладнення, тобто вносити в групу нові іграшки та ігри згідно з вимогами програми та тими знаннями, яких набувають на заняттях. Кожну нову іграшку слід обов'язково обіграти, зробити дітям сюрприз.

- Рівень інформативності середовища досягається урізноманітненням тематики (від приготування їжі для ляльки до її лікування тощо).
- Предметно-ігрове середовище має бути динамічним і мобільним, щоб діти вчилися активно ним користуватися, а також щоб забезпечувати їм свободу дій. Усе обладнання має постійно поновлюватися, видозмінюватися й легко переноситися з одного центру в інший [25].

Одна з основних умов створення в дошкільних навчальних закладах будь-якого типу розвивального довкілля для дітей раннього віку є опора на особистісно орієнтовану модель взаємодії між педагогом і дітьми. Це означає, що:

- пріоритетною метою виховання є формування гармонійної й усебічно розвиненої особистості;
- завдання педагога полягає в забезпеченні інтересів дитини в задоволенні її природних нахилів і потреб;
- дорослий у своїй педагогічній діяльності керується положенням: „Не поруч, не над, а разом”. Деякі педагогічні правила щодо організації спільної діяльності педагогів з дітьми пропонуємо в додатку Б.

Для реалізації цієї моделі в середовищі, що оточує малюків, слід створити умови для повноцінного інтелектуального, морального та естетичного розвитку особистості, її гуманізації. Предметно-ігрове середовище, у якому діє дитина переддошкільного віку, має бути для неї невичерпним, інформативним, здатним задовольняти потреби в новизні. Основою розвитку дитини є практичні цілеспрямовані дії, ігрова діяльність, під час яких малюк сприймає предмети та явища навколишньої дійсності, усвідомлює зв'язки між ними, тобто середовище має бути джерелом збагачення дитячої діяльності.

Починаючи з другого року життя, дітям пропонуються всі види іграшок: образні, транспортні, заводні, музичні, дидактичні, іграшки-меблі,

фігурки тварин, будівельні набори, іграшки спортивного характеру (див. додаток В).

Одна з основних вимог до іграшки для дітей раннього віку – її безпечність для здоров'я малят. Тому, купуючи іграшку, слід насамперед дізнатися, чи є в неї сертифікат якості. Якщо такого сертифіката немає, немає й гарантії, що іграшка відповідає санітарно-гігієнічним нормам, установленим Міністерством охорони здоров'я України, а саме: що вона зроблена з матеріалів, нешкідливих для здоров'я малюків (тобто таких, що не викликають алергію та не спричиняють отруєння в разі потрапляння до рота), не ламка, не містить дрібних деталей та гострих виступів, якими малюк може себе поранити (до речі, зовнішні ознаки безпечності іграшки можна перевірити й самому).

Облаштування розвивального середовища для дітей раннього віку в дошкільному закладі має починатися з роздягальні. Щоб зробити її затишною та привабливою, шафи, у яких зберігаються речі малюків, можна пофарбувати в різні кольори, а зверху на них розмістити великі яскраві іграшки, які привертатимуть увагу малюків. На стінах роздягальні радимо повісити ілюстрації або картини із зображенням панно на теми дитячих казок.

Групову кімнату рекомендуємо прикрасити квітами, поставити акваріум з рибками, клітку з пташками.

Усі значущі для дітей фрагменти інтер'єру мають розміщуватися на рівні росту малят, щоб вони могли їх краще роздивитися і їм було легше діставати все, що може знадобитися для виконання тих чи тих дій. Бажано, щоб над столом у груповій кімнаті висів каскад різноколірних фігурок – це приваблюватиме дітей і сприятиме зосередженню їхньої уваги.

Матеріали, які створюють предметне середовище, мають зберігатися на полицях або в шафах, до яких дитина матиме вільний доступ.

У таблиці 1.1 подано перелік усіх необхідних матеріалів предметного середовища з описом їхнього розвивального впливу на дітей.

Таблиця 1.1

ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ ТРЕТЬОГО РОКУ ЖИТТЯ

Куточки (центри, зони) діяльності) 1	Обладнання 2	Вплив на розвиток 3
Сюжетних ігор	Ляльки (по одній ляльці на двох дітей), ляльковий одяг, м'які іграшки, іграшковий посуд, кухонне знаряддя, іграшкові меблі, іграшкові предмети побуту, технічні іграшки, набори різних видів іграшок.	Діти відтворюють реальність в іграх: „Кухня”, „Житлова кімната”, „Побутова кімната”, „Перукарня”, „Лікарня”. Малята вчаться встановлювати взаємозв'язки, розуміти навколишнє середовище, використовувати іграшки й матеріали в різний спосіб.
Будівельних ігор	Будівельний матеріал великого (порожнисті кубики, циліндри, довгі дошки, півкола, трикутники), середнього й малого розмірів, транспорт, гумові й пластмасові фігурки людей і тварин, ляльки.	Діти пізнають розмаїття доквілля. У них розвиваються мислення, здатність до зосередження уваги; формується вміння планувати свою діяльність, діяти конструктивно, досягати конкретного результату. Це сприяє активній пошуковій діяльності, розвитку пізнавальних інтересів, творчості.
Вбирання	Дзеркало (за зростом дитини), елементи костюмів та аксесуари (стрічки, намисто, сумочки, кошики тощо)	Малюки пізнають явища навколишньої дійсності. У них розвиваються уява, фантазія, образне мислення.
Рухової активності	Візочки, великогабаритні машини; керма, обручі, прапорці, вертушки, м'ячі, кульки і лотки, ребриста дошка, візок без дна, куби, скакалки, шнури, різноколірні кеглі, надувні іграшки, переносна драбинка – гірка тощо.	Задовольняється рухова активність дітей, що супроводжується позитивними емоціями. Забезпечується своєчасний і повноцінний фізичний розвиток.
Дидактичних ігор	Башточки (одноколірні та різноколірні), втулки, барильця, пірамідки, ігри: „Кулькокид”, „Прокоти кульку”, „Доміно”, „Лото”, шнурівки, застібки, пластикові баночки з різним наповненням тощо.	Дитина вчиться діяти з предметами, порівнювати, з'єднувати, розкладати предмети за певними класифікаційними ознаками. Здійснюється завдання сенсорного виховання. У дітей формується й закріплюються вміння розрізняти предмети за кольорами, розмірами й формами.
Ігор з піском і водою	Іграшки, що плавають, сачки, дібрані іграшки, палички, формочки, совочки, пластмасові печатки, сита, відерця, силуетні фігурки людей, тварин, казкових персонажів.	Розвиваються уявлення дітей про навколишній світ, дрібна моторика пальців рук. Діти вчаться творити, аналітично мислити, спілкуватися з однолітками.
Книжок (для дітей третього	Книжки картонні та з тканини, старі настінні календарі,	Розвиваються мислення, пам'ять, емоційне сприйняття (у процесі

року життя) листівки, проспекти, картинки. читання текстів та розглядання картинок можна викликати в дітей співчуття до певних персонажів).

Кожен осередок заохочує дітей до певного виду діяльності, сприяє тому, аби вони об'єднувалися в групи, вчилися діяти спільно. Вихователі періодично змінюють наповнюваність осередків, орієнтуючись на потреби, інтереси, здібності кожної дитини та тематику спланованої роботи.

3.2. Організація навчально-виховної роботи в першій молодшій групі дошкільного навчального закладу

Увага до проблем раннього дитинства – вимога сьогодення, підґрунтя загального розвитку дитини, стартовий період усіх людських начал.

Базова програма наголошує, що організацію життєдіяльності малюків у дошкільному навчальному закладі щодо освітнього процесу недоцільно жорстко регламентувати. І все ж таки роботу з дітьми обов'язково слід планувати, вона не повинна бути хаотичною, безсистемною. Тому планувати навчально-виховний процес треба в такий спосіб, щоб кожна дитина могла засвоїти програму в міру своїх можливостей.

План має свої переваги. Він допомагає спланувати організовані форми роботи з дітьми на певний період часу (місяць, тиждень), розподілити їх різні види так, щоб вони були різноманітними протягом дня, повторювалися протягом тижня та впродовж місяця ускладнювалися. Побудова дидактично спрямованих ігор-занять має ґрунтуватись на тому, що діти на кожному наступному занятті використовують досвід, набутий на попередньому, та на різноманітних зв'язках між заняттями різного характеру. Важливу роль у цьому відіграє системний підхід у плануванні, який допомагає вихователю керувати своєю діяльністю, діяльністю дітей та їхнім розвитком, а також педагогічним процесом загалом. Пропонуємо таку структуру плану освітньо-виховної роботи:

У вступній частині (*перед календарним планом*) щомісячно пропонуємо визначити:

- пізнавальні теми тижня;
- організовані види діяльності;
- комплекс ранкової гімнастики (два комплекси на місяць ускладненням на другому тижні);
- заходи щодо роботи з батьками вихованців (із зазначенням виду, теми, терміну проведення);
- загартовувальні заходи.

У змісті календарного плану слід розкрити зміст запланованих форм роботи, а саме:

- *занять*: розділ програми, тема, програмові завдання (навчальні, розвивальні, виховні), матеріал та обладнання, хід (молодим спеціалістам);
- *ігор*: назва, мета, атрибути, дозування, за потреби – ускладнення;
- *дитячої праці*: вид праці, форма організації (доручення), зміст трудових завдань, мета, інвентар;
- *спостережень, цільових прогулянок*: об'єкт, мета, матеріал, перелік основних питань і завдань дітям;
- *бесід (колективних, з підгрупами)*: тема, мета, запитання дітям, використані художні твори тощо.
- *розваг (фізкультурних, музичних, літературних)*: вид розваги, тема (сценарій складається окремо, зокрема музичним керівником чи інструктором з фізичного виховання);
- *індивідуальної роботи з дітьми*: розділ програми чи напрям освітньої роботи, імена дітей, мета, завдання дітям, матеріал (інвентар).

З упровадженням у практику роботи Базової програми розвитку дошкільного віку „Я у Світі” традиційні заняття відійшли на другий план. Адже регламентований проміжок часу, який відводиться на їх проведення, не дає змоги враховувати індивідуальні потреби та особливості кожної дитини, її здібності, нахили тощо. Наповнення життєдіяльності дітей

цікавим змістом упродовж кожного дня, організація вільної, самостійної діяльності дітей в ігровому предметному середовищі, де педагог на засадах партнерства, поваги до дітей надає кожному право вибору, стали першочерговими завданнями освітнього процесу в дошкільних закладах. Тому сьогодні в дошкільних закладах упроваджуються тематичні цикли, що укладені за блочно-інтегративним принципом. Тема визначає загальне спрямування роботи на наступні місяць чи два тижні (за вибором колективу), а назва кожного дня – вузлові поняття, ключові слова, які розглядаються та обговорюються в межах цієї теми. Тематичне планування охоплювало всі форми освітньої роботи, узгоджується з усіма заняттями, спостереженнями, екскурсіями, експериментальною діяльністю, передбаченими планом. Тема кожного дня також підпорядкована загальній ідеї, великій темі. Орієнтовний розподіл тем блочно-тематичного планування представлено в таблиці 2. 2. Робота розпочинається в будь-який день, не обмежуючись лише цим днем, вона може продовжуватись до закінчення вивчення теми. Відбувається поступове накопичення та розширення пізнавального простору по мірі проживання теми.

Головне, щоб планування забезпечувало цілісний і системний підхід до виконання програми, давало можливість педагогу супроводжувати розвиток малят (див. таблицю 2.2).

Орієнтовний розподіл тем блочно-тематичного планування за сферами життєдіяльності „Природа”, „Культура”, „Люди”, „Я сам”

Місяць/ тиждень	Тема	Блок знань	Показники компетентності
Вересень I – II тижднів	„Мій дитячий садок”	„Родина” мама, тато, бабуся, дідусь; „Інші люди” в групі, дитсадку, на прогулянці. „Предметний світ” стіл, ліжко, рушник, умивальник, іграшки, шафа для одягу „інші люди”: вихователь, няня.	Проявляє інтерес до незнайомих дорослих та дітей. Знає призначення засобів гігієни. Знає та використовує ввічливі слова („добрий день”, „дякую”).
Вересень III – IV тижднів	„На бабусиному подвір’ї”	„Тваринний світ” – птахи: півник, курочка і курчата; свійські тварини: кішка, собака. „Предметний світ” іграшки тварин та птахів.	Володіє елементарними уявленнями про тваринний світ. Поводиться спокійно в природному доквіллі, доброзичливо ставиться до різних тварин.
Жовтень I тиждень	„Осінь – господиня”	„Рослинний світ” – овочі: огірок, помідор, морква, капуста, картопля; фрукти: яблуко, груша, вишня. „Предметний світ” – предмети гігієни: рушник, мило; посуд: тарілка, ложка, чашка, банка, каструля „інші люди”: кухар.	Володіє елементарними знаннями про рослинний світ. Знає призначення засобів гігієни. Орієнтується в доквіллі, де постійно перебуває.
Жовтень II тиждень	„Фарби осені”	„Рослинний світ” – дерева: каштан, дуб; квіти: айстра, троянда; кімнатні квіти: фікус, бегонія; „Інші люди”: чужі, знайомі.	Проявляє інтерес до рослин, позитивно реагує на спілкування з ними, бережливо поводить у природному доквіллі. Разом з дорослим виконує прості доручення.
Жовтень III –IV тижднів	„Я і осінь”	„Інші люди”: водій. „Нежива природа” – стан погоди: світить сонце, дме вітер, іде дощ, хмари затулили сонце; компоненти природного доквілля: пісок, вода, ґрунт (земля), каміння, глина; природа Космосу: місяць, зірки.	Знає призначення засобів гігієни. Помічає зміни в погоді. Діє та експериментує з піском, водою.

Листопад I – II тиждень	„Транспорт”	<p>„Предметний світ” – транспорт: легкова машина, вантажна машина, потяг.</p>	<p>Запам’ятовує й упізнає предмети за їхніми ознаками.</p> <p>Цікавиться різними речами, особливостями, їхніми функціями.</p>
Листопад III – IV тиждень	„Такі знайомі речі для малечі”	<p>„Предметний світ” – одяг: сорочка, штани, платтячко, спідничка, стрічка, пальто, шапка, куртка; взуття: черевики, чобітки, туфлі, капці;</p> <p>меблі: стіл, стілець, ліжко, шафа; посуд: чашка, блюдечко, тарілка, ложка</p> <p>сковорода, каструля.</p>	<p>Знає призначення одягу</p> <p>Знає призначення засобів гігієни.</p> <p>Запам’ятовує й упізнає предмети за їхніми характерними ознаками та властивостями.</p>
Грудень I – II тиждень	„Звірі та птахи взимку”	<p>„Тваринний світ” – дикі тварини: ведмідь, вовк, лисиця, зайчик, їжак, білочка; птахи: синичка, ворона, сорока, горобчик.</p>	<p>З допомогою іграшок відображає дії, які спостерігає.</p> <p>Розуміє прості фрази, пов’язані з ігровими ситуаціями.</p>
Грудень III – IV тиждень	„Незабаром Новий рік”	<p>„Рослинний світ” – ялинка.</p> <p>„Предметний світ” – меблі: стіл, стілець, диван; посуд: чашка, ложка, тарілка, блюдечко, предмети гігієни: серветка, серветниця; транспорт: легковий автомобіль, автобус; одяг: стрічка, сорочка, штани, платтячко, спідничка.</p>	<p>Знає призначення засобів гігієни, одягу.</p> <p>Радіє святковому вбранню, охайному вигляду.</p>
Січень	„Зимові розваги”	<p>„Нежива природа” – стан погоди: світить сонце, дме вітер, іде сніг, хмари затулили сонце; компоненти природного довкілля: пісок, вода, сніг, лід, каміння, глина, земля.</p>	<p>Знає призначення засобів гігієни.</p> <p>Помічає й радіє сонячним променям.</p> <p>Діє та експериментує з піском, водою.</p>
Лютий I – II тиждень	„Кімнатні рослини”	<p>„Рослинний світ – кімнатні квіти: фікус, бегонія, аспарагус, традесканція, хлорофітум, плющ, алое.</p> <p>„Предметний світ” – предмети гігієни: мило, рушник.</p> <p>Інші предмети: ганчірка, лійка.</p> <p>„Тваринний світ” – риба.</p>	<p>Орієнтується в довкіллі, де перебуває.</p>

Лютий III – IV тиждень	„Іграшки”	„Предметний світ” – предмети гігієни: рушник, мило; посуд: чашка, блюдечко, тарілка, ложка, каструля; лялька, м’яч, потяг, гойдалка.	Знає призначення засобів гігієни, вміє називати іграшки та грати з ними за призначенням.
Березень I – II тиждень	„Прийшла весна”	„Нежива природа” – вода. „Предметний світ” – меблі: стіл, стілець, диван, люстерко; одяг: штани, платтячко, сорочка, стрічка, спідничка; взуття: туфлі; їжа: печиво, цукерки, тістечка; „Я та інші люди” –праля, швачка, кухар.	Знає призначення одягу, меблів. Проявляє щодо рідних і близьких різноманітні емоції.
Березень III – IV тиждень	„Звірі та птахи навесні”	„Тваринний світ” – свійські тварини: коза, корова, кінь, кішка, собака; птахи: курка, курчата, півень, качка, гусак.	Охоче розглядає яскраві ілюстрації, радіє знайомим літературним творам.
Квітень I – II тиждень	„Заглянь, заглянь, сонечко”	„Нежива природа” – стан погоди: світить сонце, дме вітер, іде дощ, хмари затулили сонце; компоненти природного доквілля: пісок, вода, ґрунт (земля), каміння, глина; природа Космосу: місяць, зірки.	Установлює зв’язок між діями й результатами, проявляє допитливість, здатність виявляти елементарні узагальнення.
Квітень III – IV тиждень	„У саду й на городі”	„Рослинний світ” – дерева: каштан, дуб, ялинка, береза ; кущ. Предмети праці: совок, лопата, лійка. „Нежива природа” – компоненти природи сонце, вітер, вода, пісок; природні явища – дощ.	У доквіллі виокремлює красиве-некрасиве. Орієнтується в основних правилах поведінки в природі.
Травень I – II тиждень	„Я сам”	„Я та інші люди” – жінка (дівчина, мама, тьотя, бабуся), чоловік (хлопчик, тато, дядя, дідусь); частини тіла: голова, вухо, око, ніс, руки, ноги, тулуб, волосся. „Предметний світ” – одяг: одяг хлопчиків, одяг дівчаток.	Ідентифікує себе з представниками своєї статі. Прагне дотримуватися соціальних вимог, починає усвідомлювати свої моральні якості, пишається ними.

„На лужку”

„Тваринний світ” – комахи:
мураха, метелик, сонечко,
жук, бджілка, коник-
стрибунець, бджілка, муха;
птахи: ластівка „Рослинний
світ”: квіти: кульбабка.

Охоче розглядає яскраві
ілюстрації.
Проявляє інтерес до рослин
і тварин.

3.3. Сучасні технології розвивального навчання в роботі з дітьми раннього віку

Ранній вік характеризується інтенсивним темпом розвитку. Навчати дитину в такому віці за традиційними методиками неможливо. Діти дуже швидко все схоплюють, і тому не варто змушувати щось робити, усе навчання повинно проходити тільки у вигляді цікавої гри. Методику навчання конкретної дитини краще добирати індивідуально, так, щоб вона їй подобалася. У ранньому віці тільки так можна отримати результат в освітньо-виховній роботі з малятами. Усі методики раннього навчання дитини включають ігри, у процесі яких дитина має використовувати всі свої органи чуття: слух, зір, нюх, смак, дотик – саме всебічний розвиток повинен бути метою розвитку. При цьому дорослий чітко уявляє собі мету розвитку дитини: це повинна бути саме допомога в розвитку та цікаві спільні заняття, не обмежені якимось часом (у цьому віці з дитиною важко займатися по годинах). Але ні в якому разі не можна ставити за мету зробити з нього генія – так можна перевантажити дитину інформацією, що, безсумнівно, завдасть їй великої шкоди.

3.3.1. Технологія Глена Домана (І. Дичківська)

Американський дитячий лікар і психолог Глен Доман досліджує психологію розумового розвитку дітей. У 1940 р. він здобув науковий ступінь із фізіотерапії в Пенсільванському університеті. У 1955 р. заснував Інститут розвитку людського потенціалу (Філадельфія), який нині очолює

його донька й послідовниця Джанет Доман. Він є автором всесвітньо відомої серії „М'яка революція”, що охоплює книги „Як дати дитині енциклопедичні знання”, „Як навчити дитину математики”, „Як навчити дитину читати”, „Як розвинути розумові та фізичні здібності дитини” та ін.

Г. Доманом створена сучасна теорія й широка практична програма раннього навчання дітей, зручна для застосування не лише в навчально-виховних закладах, а й у домашніх умовах.

Концептуальні засади технологій Г. Домана

За переконанням Г. Домана, основи інтелекту, освіченості людини, життєві перспективи загалом закладаються в перші дитячі роки. Цей період є вирішальним для подальшого життя дитини, і вона вже ніколи не зможе перевершити потенціал, закладений до п'яти років.

Тварини й люди в утробі матері перебувають у такому положенні, від якого відносно легко перейти до стояння й ходіння на чотирьох кінцівках. Тому дитинчата багатьох тварин, наприклад, собаки, мавпи, корови, коня, відразу після народження можуть повзати, навіть вставати на ноги й ходити, їхній мозок теж формується до моменту народження.

Людська дитина долає у своєму розвитку після народження складний і тривалий шлях. Народжується вона безпорадною й учиться користуватися своїм тілом і мозком після народження, її мозок на момент народження подібний на чистий аркуш паперу. Від того, що буде зафіксовано на ньому на ранній стадії розвитку, залежатиме обдарованість дитини. На думку Г. Домана, ранній розвиток дитини охоплює два аспекти:

1) загальний розвиток; 2) навчання читання, математики, основ природничих наук, літератури, мистецтва.

Людський мозок містить приблизно 1,4 млрд. клітин. У новонародженої дитини більшість з них ще не задіяна. У процесі розвитку мозку між його клітинами формуються особливі містки-відростки, які можуть ефективно працювати, лише будучи об'єднаними в систему.

Найактивніше утворюються ці зв'язки в період від народження дитини до трьох років. Тоді з'являється приблизно 70 – 80% таких утворень. З їх розвитком розширюються можливості мозку. За перші шість місяців після народження мозок досягає 50% свого дорослого потенціалу, а до трьох років – 80%. До цього віку розвивається фундаментальна здатність мозку приймати сигнали ззовні, створювати образи зовнішніх явищ та предметів і запам'ятовувати їх, тобто формується основа подальшого інтелектуального розвитку дитини. Це підтверджують випадки з життя дітей, які в перші роки після народження перебували серед тварин.

Знайдені в печері неподалік від Калькутти (Індія) „виховані” вовками дівчатка Амала й Камала, а також хлопчик – „дикун з Авейрону” (маленький Мауглі), який жив у лісах південної Франції, так і не навчилися поводитись як люди. І ніякі старання спеціалістів їм у цьому не могли зарадити. Про благодатну роль раннього навчання дітей свідчить дитинство багатьох геніальних людей, з якими батьки працювали досить цілеспрямовано. Г. Доман висловлює припущення, що видатні люди не були народжені геніями; їхній талант максимально розвинувся завдяки створеним у ранньому дитинстві сприятливим умовам і чудовій освіті, передусім тому, що вони дуже рано навчилися читати: „Чисельні дослідження засвідчують, що більшість обдарованих людей почали читати набагато раніше, ніж пішли до школи. Це пояснюють, зазвичай, тим, що вони були обдарованими від природи. Однак можна поставити питання й інакше: А чи не тому ці діти виявили видатні здібності, що почали читати з раннього дитинства? Це припущення не менш правомірне, ніж перше. На його користь можна навести багато доказів, що робить його достовірним науковим фактом”.

За його переконаннями, у житті дитини найважливішими є два періоди:

1. Від народження до 1 року. У цей період дорослі невинувато виявляють щодо дитини надмірну опіку, намагаючись утримувати її в теплі, стежачи, щоб вона була чистою й нагодованою, обмежуючи при цьому

можливості формування її нервової системи. Натомість дитині необхідно надати майже необмежені можливості для руху й безпосереднього дослідження об'єктів.

2. Від 1 до 5 років. У цей період формується інтелект людини. Тому дорослі повинні намагатися якомога повніше задовольняти потребу дитини в усе новому матеріалі для вивчення, „який вона прагне засвоїти в усіх доступних їй формах і особливо у мовній – усній або „письмовій””. Якщо в цей час дитина навчиться читати, то, на думку Г. Домана, „перед нею розкриються двері у скарбницю історії, людської писемності, де зберігаються накопичені віками знання”.

У структурі інтелекту дослідники виокремлюють такі складові:

- функціональний інтелект (здібності, як дитина залежно від ситуації використовує або не використовує);
- потенційний інтелект (здібності, які дитина може задіяти, якщо матиме можливість). Головними характеристиками, які свідчать про вдосконалення інтелекту, є: здатність до пересування на двох ногах; здатність користуватися мовами; здатність писати за допомогою пальців; візуальна здатність (сприймати зором); аудіальна здатність (сприймати на слух); тактильна здатність (відчувати на дотик).

Від 1 до 5 років дитина повинна навчатися, що зумовлено її унікальною властивістю вбирати всю інформацію з навколишнього середовища. Володіючи такою здатністю, малюк без особливих зусиль може навчитися читати найлегшим і природним способом, говорити іноземними мовами. Надалі ця здатність поступово втрачатиметься. Тому саме в ранній період дитина повинна одержати всю базову інформацію. За твердженням Г. Домана, особистість, чия пам'ять збагачена знаннями, які вона вміє використовувати, є всі підстави вважати обдарованою. Однак метою раннього розвитку й виховання дитини не може бути „вирощування” геніїв: „Наша мета – аж ніяк не зробити дитину Нобелівським лауреатом, чи всесвітньо відомим скрипалем, чи олімпійською „зіркою”. Головне –

допомогти їй визначитися в житті, з різноманітних можливостей зосередитися на найважливіших для неї. Отже, ранній розвиток має дати дитині таку освіту, яка забезпечить їй глибокий розум і здорове тіло, зробить її кмітливою й доброю.

Особливості змісту технологій Г. Домана

Очолювані Г. Доманом спеціалісти в галузі розвитку раннього навчання розробили оригінальні технології навчання дітей читання, математики, а також технологію, завдяки якій дитина може оволодіти енциклопедичними знаннями.

Технологія навчання дітей читання. Вона принципово відрізняється від загальноприйнятої. Називаючи дитину „лінгвістичним генієм”, Г. Доман переконаний, що їй потрібно вчити читати не за буквами і складами, а відразу словами, оскільки це значно простіше і доступніше для дітей будь-якого віку, починаючи з 6 – 8 місяців. Це означає, що дитина може навчитися читати (про себе) раніше, ніж говорити.

Ця технологія придатна й для навчання читання дітей іноземних мов.

Як свідчать дослідження Г. Домана, дитина запам'ятовує певне слово, побачивши й почувши його 12 – 15 разів. Для цього рекомендується писати слова на смужках щільного паперу розміром 10 – 15 см червоними прописними буквами заввишки 7,5 см, оскільки великі букви максимально прості для зору, а червоний колір здатний привернути увагу дитини. Поступово можна переходити на чорні букви меншого розміру.

Протягом 5 – 6 днів дитині показують набори слів (по п'ять у кожному), починаючи з одного набору й поступово збільшуючи їх кількість до п'яти. Кожний з них показують дитині тричі на день протягом 5 днів, кожне слово – до 1 секунди. За день проводять 15 занять тривалістю 5 – 7 секунд, з інтервалом не менше півгодини. Далі в кожному наборі щодня замінюють одне слово на нове.

Дитина будь-якого віку, навчаючись читати, долає п'ять етапів, на яких об'єктами її уваги є:

- 1) окремі слова;
- 2) словосполучення;
- 3) прості речення; поширені речення;
- 4) книги.

Перші 15 слів, які пропонують дитині для читання, мають бути найбільш знайомими й найприємнішими для неї. Зазвичай, це її ім'я, імена родичів, назви улюблених продуктів і видів діяльності, предметів домашнього побуту та ін. Потім дають слова, які позначають частини тіла, елементи будинку й домашньої обстановки; предмети, що належать дитині, продукти харчування тощо. Наступна група слів містить дієслова. Кожне нове слово супроводжують демонстрацією дії, яку воно позначає. Пізніше пропонують прикметники.

На кожному новому етапі поступово зменшують висоту букв, дотримуючись правила, яке забороняє одночасно зменшувати розмір шрифту й збільшувати кількість слів.

Технологія навчання дітей математики.

Її застосовують у ранньому віці (2,5 – 3 років), оскільки вона дає змогу навчити мозок дитини розрізняти кількість і, як наслідок, усі обчислення здійснювати як операції з множинами, за рахунок чого й досягається їхня швидкість. Навчання дітей математики згідно з цією технологією передбачає наступні етапи: упізнання кількості; упізнання рівності; розв'язання прикладів; упізнавання цифр.

Суть технології Г. Домана найчіткіше окреслює перший етап. Для впізнавання кількості виготовляють комплект карток з червоними кружальцями, від 1 до 100. Навчання починають з карток, на яких нанесені кружальця від 1 до 5. Дитині тричі на день послідовно показують картки з кількістю кружалець від 1 до 5 і називають відповідне число. Наступного дня проводять три заняття з першим комплектом, додаючи ще один комплект –

з картками від 6 до 10. Його також показують тричі на день. Перед кожним наступним показом картки обов'язково перетасовують, щоб їх послідовність була непередбачуваною.

З першими двома комплектами заняття проводять п'ять днів. З шостого в кожному комплекті щоденно одну картку змінюють на нову. Приблизно за 50 днів дитина запам'ятовує всі картки й відрізняє одну від одної. Відтоді вона зможе сприймати те, що дорослий може лише бачити. З першого погляду вона впізнає 47 кружалець, 47 монеток, виявляючи феноменальну здатність до розрізнення: вона завжди відрізняє 99 кружалець від 98 і 100. Після ознайомлення з числами та їх записом у мозку дитини виникає бачення відповідної кількості кружалець, тобто вона здатна „бачити” відповідну множину, що дає змогу швидко здійснювати будь-які математичні обчислення. Ця здатність є основою особливих математичних здібностей. Після подолання п'яти етапів навчання математики розпочинається глибоке вивчення математики за підручниками з математики, алгебри, геометрії, тригонометрії, вищої математики самостійно або з допомогою старших.

Технологія формування в дітей енциклопедичних знань. Суть її полягає в збагаченні розуму дитини різноманітними фактами, які є основою знань. За твердженням Г. Домана, існує певна аналогія між людським мозком і комп'ютером: „Мозок, як і комп'ютер, повністю залежить від набору фактів, закладених у його пам'ять”.

У комп'ютері цей запас іменується базою даних, а мозок, як висловився Г. Доман, використовує „базу знань”. Факти, які засвоюють діти, він уважає своєрідними „бітами знань”. Малюки вивчають і запам'ятовують їх значно швидше й легше, ніж дорослі. Чим менша дитина, тим легше й успішніше це їй дається. Але факти становлять лише основу знань, а не самі знання. Середній набір фактів свідчить про середнє за рівнем знання; великий набір фактів означає, що база для знань перевищує середню. Технологія Домана сприяє засвоєнню дитиною десятків тисяч точних, надзвичайно цікавих фактів („бітів

знань”), їх подають на картках розміром 30 x 30 см чітким малюнком, схемою, якісною ілюстрацією, фотографією. На зворотному боці кожної картки розміщують пояснювальний текст, який зачитує дорослий.

Щоб зробити інформацію доступнішою для вивчення дитиною, усі галузі знань Г. Доман поділив на 10 розділів: Біологія. Історія. Географія. Математика. Фізіологія людини. Загальні закони природознавства. Музика. Мистецтво. Мови. Література.

Кожний розділ знання поділено на підрозділи (категорії), наприклад, **розділ – Біологія**

Категорія: Ссавці. Птахи. Рептилії. Амфібії. Риби. Моллюски. Комахи. Квіти. Дерева. Кущі.

Розділ – Географія

Категорія: Материка та океани. Країни Європи. Країни Америки. Країни Азії. Антарктида – міжнародний континент. Прапори держав світу. Представники корінного населення країни. Високі гори. Великі ріки світу.

Розділ – Математика

Категорія: Геометричні форми у планіметрії. Кути. Геометричні об’ємні форми. Математичні символи. Аксиоми в геометрії. Римські цифри. Метрична система мір довжини. Метрична система мір ваги. Вимір часу. Система дробів.

Розділ – Музика

Категорія: Музичні інструменти. Ноти. Символи. Видатні композитори. Тривалість музичних інтервалів. Видатні співаки. Відомі артисти балету. Давні музичні інструменти різних народів світу. Уривки з відомих музичних творів.

Розділ – Мистецтво

Категорія: Видатні художники. Шедеври Ван-Гога. Шедеври Пабло Пікассо.

Шедеври Леонардо да Вінчі. Шедеври Сезанна. Шедеври Рембрандта. Шедеври Мікеланджело. Шедеври Дюрера. Шедеври Ботічеллі. Шедеври вітчизняних художників.

За відповідною логікою формуються „біти знань”, наприклад:

Розділ – Географія

Категорія – Материки й океани.

Біти знань (контури кордонів): Азія. Америка. Африка. Антарктида. Європа. Австралія та Океанія. Атлантичний океан. Індійський океан. Тихий океан. Північний Льодовитий океан.

Розділ – Математика

Категорія – Геометричні форми

Біти знань (рисунки): Куб. Сфера. Призма. Циліндр. Конус. Піраміда. Еліпсоїд. Октаедр. Додекаедр і т. п.

Розділ – Музика

Категорія – Музичні інструменти.

Біти знань (зображення): Піаніно. Скрипка. Гітара. Флейта. Гобой. Валторна. Тромбон. Кларнет. Барабан. Віолончель і т. п.

Розділ – Мистецтво

Категорія – Шедеври живопису.

Біти знань (репродукції): „Джоконда”. „Мадонна з немовлям”. „Соняшники”. „Святе сімейство”. „Три музиканти”. „Весна”. „Марія Медичі”. „Меланхолія”. „Явління Христа народу”. „Весілля” тощо.

Для зручності розподілу й вивчення матеріалу кожен розділ розбито на комплекти з 10 карток-бітів з найменуванням кожного біта на звороті. Пояснювальний текст, що характеризує конкретний біт, має відповідати таким вимогам:

- інформація в ньому повинна бути точною, тобто містити факти, а не припущення;
- інформація має бути зрозумілою, термінологічно точною, без двозначності;

- текст повинен бути цікавим і, по можливості, з гумором.

Наприклад:

Розділ – Музика

Категорія – Музичні інструменти.

Комплект – Струнні інструменти.

Біт – Скрипка.

Пояснювальний текст:

1. Скрипка – струнний інструмент.
2. Скрипка має чотири струни.
3. На скрипці грають за допомогою смичка.
4. Смичок виготовляють з кінського волосся, і коли ним водять по струнах, утворюються звуки.
5. Скрипка має різні функціональні частини (перелік).
6. Перші скрипки використовували як народний інструмент для танцювальної музики.
7. Уперше скрипку було запроваджено в оперний оркестр Клаудіо Монтеверді.
8. Нині скрипка – важливий інструмент симфонічного оркестру: у повному оркестрі 35 скрипок.

Г. Доман рекомендує розпочинати ознайомлення з бітами знань представленням п'яти різних категорій, кожна з яких містить п'яти бітів знань. У перші дні слід повторювати: „Це комаха (назва)”. Згодом можна вимовляти лише найменування бітів, оскільки діти дуже швидко засвоюють правила. Кожну категорію потрібно повторювати не менше трьох разів на день. Поступово їх кількість збільшують до 10 на день, прискорюють темп їх показу (на кожен категорію – не більше 10 секунд). Після цього в кожній категорії один біт замінюють на новий. Видалені картки кладуть у картотеку. „Життєвий цикл” одного біта – 30 демонстрацій, тобто його показують тричі на день протягом 10 днів.

Відстоюючи право дитини на освіту, яке, за словами Г. Домана, закладено в генах, він стверджує: „Кожна дитина після народження володіє більшим потенційним інтелектом, ніж той, який використовував при житті Леонардо да Вінчі”.

3.3.2. Педагогічна технологія М. Монтессорі

Педагогіка видатного італійського гуманіста Марії Монтессорі (1870 – 1952), як справедливо стверджують, „завоювала весь світ”. У світовому педагогічному досвіді не було й немає такого органічного поєднання різних знань, як у розробленій нею технології. Загалом педагогічна система М. Монтессорі репрезентує теорію вільного виховання й сенсуалізму (напряму у теорії пізнання, який визнає відчуття єдиним джерелом знань) у педагогіці. Глибина реалізованих у цій технології теоретичних положень, досконалий методичний і дидактичний інструментарій дають змогу використовувати її у різних педагогічних умовах.

Концептуальні засади педагогічної технології

„Будинок вільної дитини”

Система М. Монтессорі охоплює концепцію і технологію виховання й навчання дітей віком від 2,5 до 12 років. Найвищий інтерес викликають її положення, що стосуються навчання, виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Провідна ідея вчення М. Монтессорі полягає в необхідності створення педагогом предметно-просторового середовища, у якому дитина могла б найповніше розкрити свій внутрішній потенціал у процесі вільної самостійної діяльності. Це середовище має забезпечити розвиток кожної дитини за її індивідуальним темпом. Завдання педагога полягає насамперед у наданні дитині засобів для саморозвитку і розкритті правил їх використання. Такими засобами є автодидактичні (самонавчаючі) Монтессорі-матеріали, з якими дитина працює, спочатку наслідуючи педагога, діючи за зразком, а потім –

самостійно виконуючи різноманітні вправи. На цій підставі в педагогічній системі Монтесорі можна виокремити такі ключові моменти:

1) навколишнє підготовлене середовище і вправи для розвитку моторики, сенсорики (лат. *sensus* – відчуття) та інтелекту;

2) педагог, який створює, готує розвивальне середовище.

Філософія виховання М. Монтесорі заснована на власних спостереженнях за дітьми, гуманістичних традиціях Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці, Ф. Фребеля, які визнавали особливу значущість вродженого потенціалу дитини, її здатності розвиватися в атмосфері свободи й любові. Своєрідність педагогічної філософії М. Монтесорі полягає в тому, що дитинство, на її погляд, є не просто періодом життя, а іншим полюсом природи людини і що дорослий залежить від дитини настільки, наскільки дитина залежить від нього.

М. Монтесорі вірила в безмежні можливості дитини, яка „вступає у світ, щоб відновити людство”, уважала, що дитина володіє унікальною здатністю до самобудівництва. Аналізуючи цей феномен, вона дійшла висновку, що ще до народження дитина має в собі *духовний зародок* – модель власного психічного розвитку, який, будучи вродженою її психічною сутністю, виявляє себе лише в процесі розвитку.

Не менш важливу роль відіграє в її розвитку *всотуючий розум* – здатність дитини вчитися, прагнення до навчання, реалізація яких забезпечується сприятливим навколишнім середовищем. Дитина здатна сприйняти й засвоїти будь-які об'єкти середовища (і предметного, і соціального), наприклад просторові й часові зв'язки, соціокультурні особливості, стосунки між людьми тощо. Функціонування цієї здатності обмежене в часі, але цього часу достатньо, щоб дитина отримала необхідний обсяг знань про навколишній світ. Усе це відбувається з нею на підсвідомому рівні, за участю всотуючого розуму, притаманного лише дітям дошкільного віку. Тому дорослі повинні створити для дитини таке середовище, в якому вона могла б знайти все необхідне й корисне для свого

розвитку, отримати різноманітні сенсорні (чуттєві) враження, „всмоктати” правильну мову, соціально прийнятні способи емоційного реагування, раціональної діяльності з предметами, зразки позитивної соціальної поведінки. У процесі розвитку розум дитини поступово трансформується в розум дорослого. Стаючи свідомою істотою („людиною розумною”), дитина втрачає унікальну здатність мислити природно й без зусиль абсорбувати (поглинати) знання про зовнішній світ. Несвідоме сприймання дитини дошкільного віку й свідому інтелектуальну діяльність дорослого М. Монтесорі ілюструє відмінностями між засвоєнням дитиною рідної мови та вивченням іноземної мови дорослим.

З огляду на цю здатність дитини М. Монтесорі виокремлює тимчасові фази (сенситивні періоди) її особливої сприйнятливості до конкретних аспектів навколишнього середовища. Відповідність кожного такого періоду атрибутам середовища забезпечує необхідну ефективність виховання та навчання. Знаючи про ці періоди, дорослі повинні передбачати їх настання, відповідно готуючи навколишнє середовище, засоби навчання, яких дитина об’єктивно потребує на конкретний момент. Важливо також аналізувати симптоми кожного періоду для оцінювання актуального розвитку дитини.

Сенситивні періоди універсальні, тобто виникають у процесі розвитку всіх дітей, незалежно від раси, національності, соціального походження, геополітичних і культурних відмінностей тощо. Водночас вони є індивідуальними, оскільки час їх настання, тривалість і динаміка можуть бути різними в конкретних дітей, хоч існують приблизні середньостатистичні межі кожного з них:

- сенситивний період розвитку мовлення (0 – 6 років);
- сенситивний період сприйняття порядку (0 – 3);
- сенситивний період сенсорного розвитку (0 – 5,5);
- сенситивний період сприйняття маленьких предметів (1,5 – 2,5);
- сенситивний період розвитку рухів і дій (1 – 4);
- сенситивний період розвитку соціальних навичок (2,5 – 6).

Їхній внутрішній структурі властиві повільний початок, етап максимальної інтенсивності й поступовий спад відповідної сприйнятливості.

Філософські погляди М. Монтесорі базуються на космічній теорії, згідно з якою все у світі (рослини, тварини, людина) існує та діє відповідно до космічного плану розвитку Всесвіту. Смысл життя, за її твердженням, полягає не в тому, щоб „досягти досконалості на безмежному шляху прогресу”, а в тому, щоб „вплинути на навколишнє середовище і досягти в ньому певної мети”.

Людина виконує в природі перетворювальну функцію, залишаючи на землі слід свого існування. Людський розум став майже всемогутнім способом проникнення в найпотемніші глибини життя. Однак аж до ХХ ст. людина не усвідомлювала свого призначення й реалізовувала своє космічне завдання, як і тварини, несвідомо. Створена нею „надприрода” може легко вийти з-під контролю і спричинити жахливі екологічні катастрофи. Людство повинно осмислити своє космічне завдання, усвідомити свою єдність перед небезпеками соціальних негараздів, війн і виробити „вселенську свідомість”, побудувавши єдине гармонійне суспільство. На думку М. Монтесорі, досягти цього можна через виховання. Стратегія нового виховання повинна ґрунтуватися на законах, які зумовлюють становлення й розвиток людини, і реалізувати всі її потенційні енергії. На вивченні життя людини має зосередитись і наука. У цьому контексті особлива роль належить психології, покликаний на основі пізнання психічних процесів допомагати людині в її бутті.

Педагогіка М. Монтесорі не протиставляє особистостей педагога й дитини, уважаючи їх рівноцінними у вихованні. Такий підхід єднає її з гуманістичними традиціями української етнопедагогіки й сучасними концепціями навчання та виховання. Важливо, щоб педагог був особистістю, яка постійно розвивається, володіє вміннями самодослідження й бачення дитини в розвитку. У процесі підготовки педагога необхідно ви-

ховати в нього інтерес до людини й уміння бачити в кожній дитині неповторну та унікальну особистість, спостерігати процес розвитку дитини, навчити створювати розвивальне середовище й підтримувати зв'язок між ним і дитиною, бути привабливим зовні, цікавим для вихованців, „життєво важливою частиною світу дитини”. Педагог також повинен уміти залучити до співпраці батьків, оскільки дитина є членом сім'ї, а не ізольованою особистістю. Усе це необхідне йому для того, щоб дієво допомагати дитині в саморозвитку. Здатність „вникати в секрет дитинства”, знати, любити дитину і вміти служити їй „згідно із законами вищої справедливості”, за переконанням М. Монтесорі, є головною місією педагога.

Особливості змісту педагогічної технології „Будинок вільної дитини”

Центральне місце в педагогічній технології М. Монтесорі належить дидактичному матеріалу, який є важливим засобом становлення фізичних і психічних функцій дитини, розвитку її творчості, уваги, волі, навчання письма та елементарної математики. Головну його цінність М. Монтесорі вбачала в сприянні впорядкуванню попереднього досвіду дитини. Матеріал не лише знайомить дитину з предметами та їхніми ознаками (якостями), а й дає їй змогу самостійно працювати, міркувати, помилятися й виправляти помилки, зосереджувати увагу на зробленому, порівнювати. Його привабливість розвиває інтерес до речей і дій з ними, прагнення до самостійної діяльності. Допомога педагога при цьому незначна, а керівництво діяльністю дитини є опосередкованим.

Дидактичний матеріал М. Монтесорі не вважають навчальним обладнанням у загальноприйнятому розумінні, оскільки його головна мета полягає не в навчанні дітей навичок і передаванні їм знань через правильне використання, а в тому, щоб допомогти самобудівництву, духовному розвитку дитини. Дидактичний матеріал є зовнішнім стимулом, що привертає увагу дітей, ініціює процес їхнього зосередження.

Запропонувавши матеріали, які привертали б дитячу увагу, педагог зможе надати дитині свободу, необхідну для її розвитку.

Монтесорі-матеріали засновані на концепції активної особистості, яка розмірковує і спілкується, розвивається в процесі вільної діяльності. Усі вони розроблені експериментально. Лише після тривалої й ретельної перевірки, відкидаючи все, що не фіксувало інтересу та уваги й не стимулювало самостійних повторних вправ дітей, М. Монтесорі визнавала їх придатність. Матеріал повинен задовольняти реальні потреби дитини, урахувати її здібності, бути доступним їй у потрібний момент розвитку. Тому для кожного матеріалу М. Монтесорі запропонувала вікові рівні. Оптимальний час для дитини педагог має визначати шляхом спостереження та експериментування.

Діти, здатні до самовиховання, дуже чутливі до своїх внутрішніх потреб. У зв'язку з цим важливо, щоб дібрані засоби відповідали їхнім певним потребам, а також викликали „довільний розвиток внутрішньої енергії дитини”. У кожному сенситивному періоді домінує певна потреба, яка стимулює активність дитини щодо її задоволення. Педагог повинен знаходити предмети для вивчення дитиною в різні вікові періоди розвитку, передбачати відповідно до сенситивних періодів програми навчання.

Робота з Монтесорі-матеріалами дає дітям змогу самостійно визначати помилки, усувати їх, відновлюючи порушений порядок. Ці матеріали мають різний ступінь складності. Дитина займається з кожним з них стільки, скільки їй цікаво, а згодом приступає до складнішого. Важливо, щоб вона мала змогу вільно вправлятися з матеріалом, що є суттєвою умовою формування її особистісної незалежності. Не варто побоюватися, що, працюючи тривалий час з одним матеріалом, дитина відстане в іншому. Приступаючи з належно сформованими навичками до іншого матеріалу, вона швидше досягне успіху.

Крім вертикального структурування (за складністю), Монтессорі-матеріали логічно впорядковані й горизонтально, що передбачає паралельні вправи, до яких дитина надовго зберігає інтерес. Зміна форм діяльності дає змогу розглянути одне й те саме навчальне завдання під іншим кутом, глибше усвідомити проблему, відкрити нові її грані.

Самодіяльність, вільний вибір матеріалу, удосконалення методів роботи сприяють розвитку організаційних можливостей дитини. Адже вона вчиться самотійно планувати, розподіляти, узгоджувати, виконувати домовленості, працювати разом з іншими, тобто поводити себе диференційовано (по-різному, неоднаково), ефективно й цілеспрямовано.

Дидактичний матеріал Монтессорі опосередковано готує дитину до майбутнього учіння. Він не навчає письма – письмом, читання – читанням, малювання – малюванням, а надає дитині змогу самотійно „скласти з елементів” ці складні дії, причому кожна – у свій час, відповідно до сенситивного періоду, наприклад, опосередкована підготовка дитини до письма передбачає оволодіння „елементами”, втіленими в конкретних Монтессорі-матеріалах, які не мають прямої мети готувати дитину до письма. Однак сукупно вони забезпечують необхідний рівень інтелектуальної та моторної готовності до письма. Цьому сприяє робота з блоками циліндрів (координація рухів трьох пальців руки, що беруть участь у письмі), робота з металічними вкладками (обведення олівцем, штрихування контурів), звукові ігри, робота з буквами з піщаного паперу, що розвиває м'язову пам'ять на зразки букв, тощо. У процесі непрямой підготовки дитина переживає успіх, розвиває впевненість у собі, ініціативність. Маючи змогу самотійно „скласти з елементів” нове вміння, дитина переживає незрівнянне радісне почуття, що супроводжує її успіхи в пізнанні світу. Так відбуваються її кроки з пізаного в непізане, із зробленого – у ще не зроблене.

Користування Монтессорі-матеріалами має бути підпорядковане таким основним правилам:

- 1) діти повинні ставитися до матеріалів з повагою;
- 2) використовувати матеріали охайно й лише зрозумівши як;
- 3) для виконання певної справи дитина має взяти всі необхідні матеріали, а закінчивши справу, повернути їх на місце в первинному вигляді;
- 4) дитина має право користуватися матеріалом самостійно, без участі інших дітей і педагога.

Важлива роль при цьому належить *презентації (основному уроку)* – демонстрації дитині правильного використання нового матеріалу, її мета полягає не лише в ознайомленні з основними якостями й застосуванням матеріалу, а й у створенні для педагога можливостей більше дізнатися про дитину та її внутрішній розвиток. У цьому сенсі урок співвідноситься з експериментом. Оптимальний вибір моменту для такого уроку залежить від уважності та досвіду педагога. Основний урок повинен вибудовуватися на основі індивідуального підходу, оскільки діти в один і той самий момент не можуть мати однаковий рівень розвитку.

Основний урок розглядають як „певне враження від контакту із зовнішнім світом”. Щоб цей контакт був чітким і зрозумілим, педагог повинен досконало вивчити всі Монтессорі-матеріали і заздалегідь обрати найефективніший спосіб презентації нової справи.

Необхідність проведення презентації педагог визначає на підставі оволодіння дитиною матеріалом, над яким вона працює. Для проведення уроку він створює відповідну атмосферу й установлює особистий контакт з дитиною.

Головними вимогами до уроку є простота („нічого, крім безумовної істини”), лаконічність („рахуй свої слова”), об’єктивність („кинути промінь світла і піти своєю дорогою”). Тривати він має від 0,5 до 2 – 3 хв.

На килимку або на столі розташовують лише матеріал для уроку, щоб „обмежити поле свідомості дитини предметом уроку”. Спочатку педагог показує послідовність дій під час роботи з матеріалом, потім пропонує

дитині спробувати використати матеріал так, як було показано. Якщо вона зрозуміла презентацію, то переходить до самостійної роботи, а педагог спостерігає.

Забезпечення свободи дитини можливе за дотримання таких умов:

- 1) не примушувати дитину виконувати показану вправу;
- 2) не засуджувати дитину, якщо вона після презентації працює з матеріалом неправильно.

Основним на такому уроці є метод спостереження, який передбачає свободу й самостійність вихованця. Завдяки цьому реалізується один з найважливіших принципів педагогіки Монтесорі: „Допоможи мені зробити це самому”. Він означає, що дорослий не вчить дитину, а допомагає їй освоювати навколишній світ. Якщо поведінка дитини переконає педагога, що момент для презентації обраний неправильно, необхідно відкласти матеріал і дочекатися сприятливішого часу.

Зі знання того, як правильно використовувати матеріал, лише починається його корисність для дитини. Справжнє її зростання, що виявляється в розвитку психічної природи, відбувається в процесі повторного його використання. Але для цього дитина повинна зрозуміти ідею вправи, і ця ідея має відповідати її внутрішній потребі.

Після повторення вправи дитина створює нові способи використання матеріалу, комбінуючи кілька взаємопов'язаних вправ або порівнюючи матеріал з відповідними об'єктами в навколишньому середовищі. Цей вибух творчої активності стає можливим завдяки поєднанню внутрішнього розвитку дитини з творчими можливостями, прихованими в задумі матеріалів. Оскільки дитина не знає, що її відкриття стосовно матеріалів були вже зроблені іншими, вони по-особливому належать їй, викликають хвилюючі відчуття.

Упевнившись, що дитина засвоїла ідею, педагог репрезентує той самий матеріал, але як вираження нової ідеї. Це реалізується у формі індивідуальних уроків – *уроків номенклатури*, на яких закріплюють

навички роботи та ознайомлюють з новими поняттями. Такий урок має три ступеня:

1. Асоціація сенсорного сприйняття предмета з його назвою. Суть етапу полягає в установленні педагогом зв'язку між предметом або ознакою та його назвою. Монтессорі – учитель називає дитині предмети, властивості або кількості: „Це...” Нові терміни бажано повторити кілька разів, залучаючи при цьому слухове, зорове, тактильне (пов'язане з відчуттям дотику), стереогностичне (стосується пізнання об'ємних фігур та їх просторових відношень) сприймання дитини, її баричне (пов'язане з атмосферним тиском) відчуття, мускульну пам'ять, наприклад, при запам'ятовуванні назв геометричних тіл педагог показує, як їх обмацують з усіх боків двома руками, дає їх по черзі дитині, щоб та повторила дії, і називає їх: *„Це куля. Це куб. Це конус”*. Знайомлячи з назвами кольорів, він промовляє і вказує на відповідну табличку: *„Це зелений. Це білий. Це фіолетовий”*.

2. Розпізнавання предмета чи ознаки, що відповідає назві. На цьому етапі дитині дають завдання типу: *„Дай мені... Покажи мені...”*. Виконуючи їх, вона не просто пасивно споглядає предмети, а й активно діє з ними. Таких завдань має бути достатньо, щоб дитина краще запам'ятала нові поняття. Вони повинні бути різноплановими, що підтримує інтерес до них, стимулює рухову активність. Наприклад, працюючи з геометричними тілами, можна запропонувати не тільки подати чи показати їх, а й попросити дитину: *„Поклади, будь ласка, кулю в кошик. Постав конус на куб. Поклади кулю на долоню лівої руки”*.

Перший і другий ступені сприяють збагаченню пасивного словника дитини.

3. Запам'ятовування слова, що відповідає предмету або ознаці. На цьому етапі нові терміни переходять з пасивного словника в активний. Для сприяння цьому педагог указує на предмет і ставить запитання щодо його назви, будь-якої властивості або представленої ним кількості: *„Що це?”*

Який це? Скільки це?”

Педагогіка М. Монтесорі має глибоко продуману й добре відпрацьовану технологію. Допомога саморозвитку дитини дошкільного віку здійснюється через диференційовану систему матеріалів, що належать до таких навчальних розділів: матеріали для вправ у повсякденному житті та вироблення навичок соціальної поведінки; матеріали для вправ на розвиток сенсорики; матеріали для вправ на розвиток мовлення, навичок письма, читання, математичних уявлень; матеріали для вправ з розділу „Космічне виховання”. Така різноманітність матеріалів породжує необхідність установа чіткої послідовності їх презентації.

Матеріали для вправ у повсякденному житті та вироблення навичок соціальної поведінки

З таких вправ повинна розпочинатися презентація використання нового матеріалу, оскільки вони мають прості й чіткі цілі. Дитина вже бачила, як виконували ці дії дорослі вдома, і їй хочеться їх повторити, її наслідування має інтелектуальний характер, оскільки воно засноване на попередніх спостереженнях і знаннях. Вправи повинні стосуватися найближчого оточення дитини, її культури, тому неможливо скласти стійкий перелік необхідних для них матеріалів. Хоча вправи орієнтовані на формування різних навичок і вмінь (помити стіл, допомогти зашнурувати черевик товаришеві, поставити у вазу квіти тощо), це не є самоціллю. Завдяки їм у повсякденному житті дитина стає незалежною від дорослих, самостійною, а це посилює почуття власної гідності, самоцінності; у неї формується вміння співвідносити свої дії й володіти собою; розвивається почуття відповідальності, організованість; засвоюються й удосконалюються моделі соціальної поведінки; реалізується потреба в руховій активності; формується внутрішній духовний склад. Виконання цих вправ готує дитину до

складніших завдань, стимулює її емоційний, соціальний та інтелектуальний розвиток.

Вправи в повсякденному житті поділяють на такі види:

- підготовчі вправи (елементарні маніпуляції) на контроль і координацію рухів. Вони охоплюють підготовку робочого місця, а також вправи, виконуючи які діти вчаться переносити з одного місця на інше стільчики, розгортати й згортати килимки, переставляти й переносити різні предмети, матеріал для роботи, нічого не зачіпаючи й обминаючи інших дітей, пересипати сипкі речовини, переливати воду;
- піклування про себе (миття рук, чищення взуття, застібання й розстібання гудзиків, змійок, кнопок та інші види догляду за собою);
- догляд за навколишнім середовищем (вигирання пилу, чищення килима, миття посуду, догляд за рослинами і тваринами, робота в саду та на городі, прання й прасування білизни);
- вправи в соціальній поведінці (уроки ввічливості). Засвоєння дітьми норм соціальної поведінки, форм ввічливості відбувається у процесі спеціально організованих групових вправ і природним шляхом – за умови, що дорослі, які оточують дитину, уважні один до одного і дітей, добре виховані: уміють вітатися, висловлювати повагу, ввічливо переривати за необхідності розмову інших, попросити про послугу, надавати її тощо; особливі вправи для розвитку координації рухів (ходіння по лінії та вправи в тиші).

Вправи в повсякденному житті, на думку М. Монтесорі, є координованою активністю майже такого порядку, як бігання, стрибання; вони дають мету цим простим рухам. Умови підготовленого середовища налаштовують на активність, унаслідок чого дитина постійно, без втоми вдосконалює свої рухи, набуває грації та спритності. Такі вправи враховують природні імпульси особливих

періодів дитинства. Вони спрямовані на адаптацію дитини до навколишнього середовища, що разом з ефективним функціонуванням у ньому є найголовнішою суттю правильного виховання. Мета навчання досягається не тоді, коли дитина слухає пояснення, а коли вона набуває власного досвіду в певному середовищі. Тому завдання педагога полягає не в поясненні матеріалу, що вивчається, а у формуванні в дитини мотивів культурної діяльності в спеціально підготовленому середовищі.

Сукупно справи в повсякденному житті створюють широкі можливості для оволодіння дітьми різними видами повсякденної діяльності. Виконання дій кожної справи має відбуватися в певному порядку, інакше важко буде досягти бажаного результату, наприклад, якщо спробувати спочатку „намилити” білизну сухим милом, а потім принести води й намочити її, то вона не стане чистішою.

Для ефективного навчання дитини таких „складних” видів діяльності М. Монтесорі пропонує здійснити аксіологічний аналіз – спочатку проаналізувати їх і розчленувати на „простіші”, а потім продемонструвати „складну” дію як послідовність елементарних кроків.

*Аксіологічний (гр. *axios* – цінний і *logos* – слово, вчення) аналіз – членування загального процесу на окремі самоцінні дії (кроки).*

М. Монтесорі зазначала, що кожна складна дія має послідовні, але дуже відмінні один від одного етапи. Аналіз рухів полягає в тому, щоб спробувати розпізнати ці послідовні кроки, а потім точно й ізольовано виконати їх, тобто кожен рух (крок) повинен бути самостійним і завершеним. Разом вони утворюють неперервну процесуальну лінію.

Усе це означає, що під час презентації педагог демонструє дитині алгоритм конкретної справи, який вона повинна засвоїти на підсвідомому рівні. Нерідко ця „складна” діяльність, що потребує виконання багатьох дій, передбачає тренування окремих умінь

(переливання води є спочатку самостійною вправою, а пізніше – складовим елементом миття посуду, фруктів і овочів тощо). Якщо дитина освоїла, наприклад, спосіб миття рук у тазу з водою, вона повинна вміти прибрати за собою: помити таз, ретельно витерти стіл та інші предмети, замінити рушник і ганчірку. Завдяки цьому більш прості й короткі алгоритми або їхні окремі ланки (послідовності дій) стають частинами складніших алгоритмів.

Займаючись з дітьми вправами в повсякденному житті, педагог може використовувати такі форми організації дитячої діяльності:

1. **Групові уроки** (заняття з усією групою або підгрупою). Ініціатором дитячої активності є дорослий, який формулює завдання й пропонує способи його розв'язання.

2. **Індивідуальні уроки** (спільна діяльність дитини й дорослого). Педагог включається в діяльність дитини, якщо вона попросить його про це або якщо дитина вагається у виборі роботи.

3. **Вільна й самостійна діяльність дітей у спеціально організованому середовищі.** У цьому разі вихователь надає дітям право вибору діяльності, займаючи позицію спостерігача. Цю форму організації дитячої діяльності М. Монтесорі вважала найпродуктивнішою. Позиція спостерігача полягає в тому, що педагог не організовує діяльність дітей у традиційному розумінні, а прогнозує її. Переконавшись, що діти чимось зацікавились, ускладнює завдання, добираючи необхідний матеріал.

Заняття практичною повсякденною діяльністю опосередковано готують дитину до роботи із сенсорними та математичними матеріалами, а також з матеріалами для розвитку мовлення, навчання письма та читання.

Матеріали для вправ на розвиток сенсорних еталонів

Метою сенсорного розвитку є виховання й удосконалення відчуттів зору, слуху, смаку, нюху, тактильного, баричного й

термічного. Чуттєве сприймання М. Монтесорі вважала основою розумового й морального життя. Розроблені нею сенсорні матеріали унікальні щодо розвитку всіх сфер відчуттів. Вони вчать слухати тишу й звуки, розрізняти кольори, форму, вагу предметів, якості матеріалів тощо. Диференційоване вдосконалення вміння усвідомлено сприймати такі відчуття сприяє виробленню в дитини вміння сконцентруватися на якомусь одному з них, тобто керувати своїми емоціями й пізнавати світ у всій різноманітності.

Запропонована М. Монтесорі технологія саморозвитку передбачає ретельне вивчення фізичного й психічного розвитку дитини. В основу такого вивчення, а відповідно й виховання дітей, покладено так звану сенсорну культуру – культуру сприйняття зовнішнього світу. Таке виховання має дві мети: біологічну, яка допомагає полегшити природний розвиток особистості, і соціальну, що дає змогу підготувати особистість до повноцінного життя в навколишньому середовищі.

Користуватися сенсорними матеріалами дитина починає в трирічному віці. Спершу їй пропонують дерев'яні блоки з вкладними циліндрами, розміри яких змінюються в певній послідовності. Дитина може маніпулювати циліндрами, виймаючи їх з отворів за допомогою невеликої кнопки зверху. Такі кнопки мають дерев'яні плоскі фігури з ботанічного та геометричного комодів (ящиків та шафок з матеріалами для вивчення рослин і геометричних фігур), різноманітні географічні пазле-карти (англ. *puzzle* – гра на витримку) – карти, поділені на частини за різними ознаками: координатами країн, материків тощо, робота з якими розвиває дрібну моторику (тонкі рухи) руки. Серед сенсорних матеріалів є Рожева вежа (сприяє засвоєнню понять „великий”, „маленький”, розвитку окоміру), Коричнева драбина (формує уявлення про поняття „товстий”, „тонкий”, розвиває окомір), Червоні штанги (для засвоєння понять „довгий”, „короткий”, розвитку

окоміру), таблички з піщаного паперу (сприяють розвитку тактильного відчуття, розвитку дрібної моторики, підготовці до письма), слухові й смакові коробочки (відповідно для розвитку слухових і смакових відчуттів), геометричні тіла (для ознайомлення з науковими назвами та ознаками об'ємних тіл) (див. додаток Г).

Матеріали для вправ на розвиток мовлення, навичок письма, читання, математичних уявлень

Природним продовженням процесу виховання органів чуття є академічні матеріали, що використовуються для початкового навчання мовлення, письма й читання, математики. У створенні їх ураховано знання й конструкції, які дитина здобула під час попередніх дій на конкретному сенсорному рівні. Головна мета цих матеріалів полягає не в накопиченні кількості знань, а в реалізації потреби вчитись і розвивати свої сили. Використання їх дає дитині змогу підготуватися до сприймання більш абстрактних знань.

На думку М. Монтесорі, мова є одночасно наслідком і основою соціального життя людей, засобом „спільного мислення”. Дитячий розум має унікальну властивість всотувати – невпинно сприймати й фіксувати в мозку навколишню дійсність, зокрема й мову. Збагачення словникового запасу вимагає систематизації отриманої дитиною інформації. Класифікації понять сприяють спеціальні набори, що містять карти із зображенням одиничних предметів або живих істот і карту для узагальнення понять. Узагальнювальні поняття умовно поділяються на три великі групи: рослини, тварини, людина. Набори карт виготовляють відповідно для понять кожної групи із зеленим, червоним і жовтим кантом, що полегшує роботу й дитині, і педагогу.

Сенсорні матеріали опосередковано готують дитину до сприймання математичних знань. Дитячий розум одночасно всотує багатоманітний сенсорний і моторний досвід, природно розвиваючи при цьому математичні здібності. Математичні Монтесорі-матеріали

складені так, щоб зримо поставав зв'язок арифметики та геометрії, наприклад, „Золотий матеріал” з намистин допомагає дитині не лише сформуванню поняття про числа та операції з ними, а й уявити одну намистину як точку, десяток – як пряму, сотню – як квадрат десяти, тисячу – як куб десяти. М. Монтессорі розглядала математичну освіту як єдине ціле, прагнучи зробити дитину здатною за допомогою математичного мислення осягнути світ природи, культуру.

Матеріали для вправ з розділу „Космічне виховання”

Завдання цих матеріалів полягає в ознайомленні дитини з навколишнім світом, культурою людства. Космічне виховання є метапредметом Монтессорі-школи, на якому дитина осягає перші знання з фізики, хімії, біології, історії, географії, астрономії тощо. У спеціально створеному середовищі діти вчать бути спостережливими, захоплюватися навіть незначною часточкою світу, розуміти гармонію природи, берегти її, працювати з книгами, енциклопедіями, виявляти свої думки й почуття за допомогою письма, мови, жестів, живопису, скульптури.

Метою космічного виховання є формування в дітей цілісного сприйняття картини світу, усвідомлення відповідальності за перетворення, що здійснює людство на землі та в космосі. М. Монтессорі розуміла необхідність зберігати й підтримувати дитяче сприймання світу як єдиного цілого, доводячи, що вже в дошкільному віці дитина має здобути різноманітні знання про навколишній світ: „У вихованні ми повинні торкатися не стільки науки, скільки інтересу до Людства і його культури. Саме культура – всезагальний акцент, здатний об'єднати розум усіх людей в одну гармонію, до якої ми спрямовуємо космічне виховання”.

В освітніх закладах, що використовують технологію М. Монтессорі, є спеціальна зона – „Космічне виховання”, у якій зосереджено різноманітний розвивальний матеріал: глобуси,

географічні карти, астрономічні календарі, за якими діти встановлюють час року, місяць, день тижня, число, день свого народження, візуально визначають відрізок прожитого року. Крім календарів, там є об'ємний і площинний макети Сонячної системи, карти зоряного неба. Макети допомагають дітям дізнатися, що планети відрізняються розміром і що кожна з них розташована на певній відстані від Сонця. Дитина Монтессорі-школи легко розміщує планети Сонячної системи на відповідні орбіти, позначаючи їх картками з написами. Попрацювавши з об'ємним макетом, на якому кожна планета має форму кулі, діти розпочинають роботу з площинними зображеннями планет. Сформовані на об'ємному макеті уявлення вони легко переносять на площинний макет Сонячної системи, а потім переходять до роботи із зоряними картами, самостійно складаючи карту зоряного неба. Після ознайомлення з глобусом діти працюють із площинними зображеннями материків на дерев'яних і паперових картах.

У Монтессорі-школах діти виготовляють хронологічну стрічку, на якій розмальовують різними кольорами 12 частин, кожна з яких відповідає важливому періоду життя на Землі. Заздалегідь скопійовані ілюстрації з книг, журналів вони розфарбовують, вирізають і наклеюють на відповідне місце на стрічці. У цьому процесі діти наочно й хронологічно простежують складний і неперервний процес виникнення та розвитку життя на Землі.

Багато матеріалів у розвивальному середовищі Монтессорі-закладів дають змогу дітям вільно працювати з ними без допомоги дорослих. Перебуваючи в особливому місці – лабораторії, у якій є матеріали з географії (діючі макети вулкана, річки, озера, острова, півострова та ін.), діти можуть спостерігати, як вивергається вулкан, переконатися, що розпечена лава піднімається з надр гори й стікає її схилами.

На експериментальному майданчику кожна дитина має свою рослину, яку вона садила, за якою доглядає і спостерігає. Використовуючи схеми, рисунки в щоденниках, діти фіксують результати своїх спостережень, що є

основою їхньої майбутньої аналітичної діяльності та першим етапом планування.

Діти здійснюють багато відкриттів для себе, працюючи з іншими дидактичними матеріалами в лабораторії так в спілкуванні. Це дає змогу педагогу відстежити рівень розвитку кожної дитини й удосконалення її навичок соціальної поведінки.

Отже, дидактичні матеріали й посібники М. Монтесорі допомагають дітям через спостереження й самостійну діяльність відчутти себе частиною природи, культури і людського суспільства, розвинути інтерес до пізнання світу, реалізувати свої знання на практиці. Вихованці Монтесорі-шкіл легко спілкуються з людьми й вільно долають конфліктні ситуації, уміють робити вибір і приймати рішення в різних життєвих ситуаціях. Освітня парадигма ХХІ ст. націлена на пошук такої системи освіти, яка вчила б людину жити й діяти відповідно до універсальних законів Природи та Космосу. Діяльність громадянина постіндустріальної цивілізації потрібно спрямувати на збереження життя. У цьому сенсі педагогічні ідеї М. Монтесорі набувають особливої актуальності. Вони мають увійти до активного арсеналу гуманізації навчально-виховних закладів як складова частина проблеми культивування в людини ноосферної свідомості.

3.3.3. Технології раннього навчання М. Зайцева (І. Дичківська)

Освітні технології раннього навчання створені сучасним російським педагогом-філологом Миколою Зайцевим. Вони засновані на принципово нових підходах до навчання грамоти й математики та забезпечують високу його результативність. Особливостями, які зумовили популярність і широке застосування цих технологій, є доступність у використанні й максимальна наочність матеріалів.

Концептуальні засади технологій раннього навчання М. Зайцева

Комплекс оригінальних методичних прийомів технологій М. Зайцева базується на відкриттях і теоретичних узагальненнях про психічні особливості розвитку людини російських учених-фізіологів Івана Сеченова (1829 – 1905), Івана Павлова (1849 – 1936), Олексія Ухтомського (1875 – 1942), невропатолога, психіатра, психолога Володимира Бехтерева (1857 – 1927), психолога Олексія Леонтьєва (1903 – 1979).

На думку І. Сеченова, психічні явища є обов'язковим компонентом будь-якого поведінкового акту, своєрідними складними рефlekсами (лат. *reflexus* – відображення – реакція-відповідь організму на впливи, які здійснюються через нервову систему). Тимчасовість психічних актів у свідомості він пояснював розчленуванням моментів сприймання на окремі ланцюги через рухові реакції. Вивчаючи зародження та формування психіки дитини, І. Сеченов обґрунтував важливу роль членування сенсорного (лат. *Sensus* – відчуття) потоку й вирішальне значення рухових реакцій. Спостереження, відкриття й узагальнення вченого знайшли своє практичне втілення у педагогічних технологіях М. Зайцева. У них сенсорний потік подрібнений на своєрідні „кванти інформації”, операції з якими супроводжують ритмічні рухи з періодичними моторно-емоційними акцентами. З орієнтацією на цей принцип М. Зайцев створив навчальні посібники, під час роботи з якими діти цілком звільнені від регламентованої поведінки. Навпаки, їхня навчальна діяльність насичена цікавими ігровими ситуаціями з елементами змагання. У процесі таких занять вони відчувають неабияку радість від досягнутих результатів навчання. Стійкі позитивні емоції сприяють нормалізації та активації всіх функціональних систем організму дитини, а отже, її здоров'ю.

До оздоровчих чинників належить і ритмізація діяльності, що виявляється під час навчання грамоти, у ритмічних звукових подразненнях, ритмічних рухових відповідях дітей, у дозованих за певним правилом моторно-емоційних акцентах, у ритмічних рухах кисті дитини.

Важливим у системі оздоровчих ефектів дидактичних прийомів М. Зайцева є формування правильної постави, висока загальна рухова активність, робота над фіксацією погляду тощо. Усе це здійснюється на засадах індивідуального підходу до дитини. Педагогічні технології М. Зайцева дистанційовані від вербально-логічного спрямування, яке за традиційних форм і методів навчання часто породжує ефект беззмістовної багатомовності. Сучасні психофізіологи застерігають від надмірної орієнтації на формування функцій, властивих лівій півкулі головного мозку, яка відповідає за мову, логічну пам'ять, словесно-логічне (абстрактне) мислення, й ігнорування правої півкулі, що відповідає за образність, цілісність, яскравість сприйняття подій та явищ, аналіз тонких емоційних компонентів, зокрема й мовних.

Розроблена М. Зайцевим технологія навчання читання використовує типово дитячий засіб пізнання світу – кубики, яким великого значення надавали Я.-А. Коменський, Ф. Фребель. Не менш важливі вони й у наш час, коли віртуальні образи комп'ютерного навчання відривають дитину від реалій навколишнього світу, породжують ілюзорне відчуття вседозволеності, формують жорстокість, байдужість до явищ природи й соціального буття, дегуманізують її свідомість. Не випадково технологію М. Зайцева високо оцінив автор оригінальної системи розвивальних ігор Б. Нікітін. Принциповим положенням технології є одночасний розвиток мовлення дітей з навчанням їх читання. За такого підходу читання розглядається не як передумова „прискороного розвитку”, а як процес оволодіння новою мовною реальністю – письмовим мовленням. Опоненти М. Зайцева критикують його за намагання навчити читати дітей у надто ранньому віці, не аргументуючи своїх міркувань. Певною мірою можна було б з ними погодитися, якби ця технологія передбачала обов'язкове сидіння за столами, регламентувала поведінку дітей, потребувала складних дидактичних посібників. Навпаки, реалізація цієї технології не вириває дитину з контексту її природного буття, не створює для неї

нездоланих бар'єрів. Навчання читання поєднується із грою, співом, наприклад, запам'ятовування складів відбувається у формі коротких пісень (використовуються як фонетична розминка й супроводжуються рухами).

Психологічні особливості віку враховуються у використанні всіх видів пам'яті: звукової, моторної, зорової, кінестетичної (просторово-рухової), що робить процес навчання нескладним, захопливим. За твердженням дефектологів, які працюють з малюками, що мають вади психічного розвитку, заняття за системою М. Зайцева забезпечують неабиякі результати в опануванні читання, письма, мови. Тому окремі з цих дітей випереджають своїх здорових однолітків.

Психофізіологічні засади технологій М. Зайцева засновані на визнанні неабияких можливостей дошкільного віку в сприйманні та засвоєнні на чуттєвій основі знань про навколишній світ, їх автор виходив з того, що для повноцінного формування особистості потрібно задіяти всі органи чуття, забезпечити належний розвиток відчуттів і сприймань як головних способів пізнання дитиною предметів і явищ. Так, безмежні можливості зору, слуху, нюху, тактильного (на дотик) сприймання слід використовувати в навчанні саме тоді, коли вони формуються й розвиваються як головні чинники пізнання дитиною світу. Адже навіть у дитини, яка народилася здоровою, неуважність батьків і педагогів до розвитку чуттєвих способів пізнання може спричинити серйозні проблеми розумового й морального розвитку. Людина із сформованими відчуттями й умінням сприймати вільно орієнтується в навколишньому світі, самостійна, упевнена у своїй діяльності, у стосунках з іншими людьми.

Особливості змісту педагогічних технологій М. Зайцева

Технології раннього навчання спрямовані на опанування грамоти та математичний розвиток дітей. Технологія навчання грамоти пропонує оригінальний шлях до читання через письмо (від письма кубиками – до читання). Свого часу цей метод запропонувала й розробила М. Монтесорі.

Ріднить педагогічну технологію М. Зайцева з цим методом відмова від фонемного принципу навчання читання, замість якого пропонується складовий. М. Зайцев посилається на здобутки М. Монтесорі й у методиці формування елементарних математичних уявлень (математичний посібник „Столик”), умінь виконувати складні математичні операції без переважання й виснаження.

Гра-посібник „Кубики Зайцева” містить 52 картонки, які можна легко скласти в кубики, три таблиці та методичні коментарі. Кубики поділяють за різними критеріями: – за кольоровими ознаками (колір, поєднання кольорів, одно-, двобуквені склади з буквами трьох кольорів). За кольором кубики розпізнають, послуговуючись такою схемою: „золотий” – жовтий, „залізний” – сірий, „дерев’яний” – світло-коричневий, білий. За поєднанням кольорів: „залізньо-золотий”, „дерев’яно-золотий”, „залізньо-дерев’яний”; – за об’ємом кубики поділяють на великі й маленькі, великі подвійні (склеєні один з одним), маленькі подвійні; – за звучанням наповнювача (кубики Зайцева, що звучать): „золоті”, „залізні”, „дерев’яні”, „залізньо-дерев’яні”, відсутність звуку; – за вібрацією наповнювача, яка сприймається пальцями руки, що тримає кубик; – за вагою; – за поєднаннями ознак.

М. Зайцев розглядав склад як „мускульне зусилля мовного апарату, що усвідомлюється”, кожну букву саму по собі, кожну букву на позначення приголосного звука з наступною, яка позначає голосний.

Склади розташовують у таблиці, зіставляючи та співвідносячи їх за дзвінкістю, глухістю, твердістю, м’якістю.

Навчання читання за кубиками М. Зайцева відбувається в три етапи:

1. Ознайомлення з кубиками й таблицями, вивчення складів. Його метою є ознайомлення дітей з кубиками й таблицями, навчання їх розрізняти кубики за кольором і звучанням, називати склади на кубиках, знаходити й називати склади в таблицях. Кожному кубіку відповідає стовпчик або рядок у таблицях. Після роботи з кубиками діти за

допомогою указки відшуковують у таблицях потрібні сполучення. У пошуках одного вони встигають перебрати й запам'ятати десятки сполучень. Блискуча систематизація допомагає пізнати принцип подібності, алгоритми пошуку

На цьому етапі діти виконують такі ігрові вправи: „Угадай, який кубик звучить”, „Підбери до маленького великий кубик”, „Побудуй башточку чи паровоз”, „Знайди на своєму кубіку букву золотого кубика і назви склад”, „Знайди кубик, який я назвала”, „Якого кубика не стало?”, „Що змінилось?”. Коли називають „ім'я” та „прізвище” кубика, склади промовляють: хором; дитина, до якої апелює педагог; по черзі (наприклад, Л – ЛА – ЛО – ЛУ – ЛИ – ЛЕ). Далі настає черга для ігор „Знайди на картках слово, складене з кубиків”, „Склади з кубиків слово, написане на картці”, „Знайди своє ім'я на картці серед інших”, „Склади з кубиків назву до картинки”, „Складове лото” (з використанням картинок із зображенням тварин і неповним підписом на картинці та картинок із складом, якого не вистачає).

На таблицях зображені ті самі кубики, але в розгорнутому вигляді. Вихователь указкою показує слова, а діти порівнюють їх з тим словом, що вже викладене кубиками. З опорою на такі таблиці трирічний малюк легко вивчає до сотні складів. Таке проспівування є чудовою „гімнастикою для розуму” і сприяє коригуванню звуковимови. Дітям подобається супроводжувати пісеньки грайливими рухами рук, плесканням у долоні, притупуваннями, за сигналом вихователя робити паузи, співати тихіше чи голосніше, швидше чи повільніше. Дуже важливо, щоб діти проспівували всі склади, які є в українській мові. Це допомагає зробити для них читання легким і зрозумілим.

Читання одного слова. Дітям, які вже вміють викладати з кубиків різні слова, пропонують так звані складові картки (написані яскравим великим шрифтом). На цьому етапі ускладнюються й ігри. Вони вже потребують не тільки зацікавленості дітей, а й їхньої самоорганізації.

Граючи в ігри „Здогадайся, де твоє ім'я”, „Назви іграшку по-іншому”, „Знайди слово навпаки” тощо, діти самостійно викладають прості речення, визначають та ставлять наголос у словах, розділові знаки. Читання слів з карток супроводжується спеціальними завданнями, спрямованими на розвиток мовлення, пам'яті та кмітливості. Причому діти швидко навчаються читати цілими словами.

Читання тексту, ігри-тексти з кубиками. Цей етап передбачає закріплення вміння дітей упевнено читати окремі слова, читати слова в реченнях і відтворювати суть прочитаного. Дітям пропонують ігри з картками, ігри-головоломки з кубиками й роботу з текстом: „Підбери потрібний колір”, „Добери потрібне слово”, „Який предмет я загадала?”, „Знайди продовження слова” та ін. Так, у грі „Схожий – несхожий” використовують картки зі словами: м'яч, куля, троянда, ромашка, сонечко, хрущ, лисиця, вовк, трактор, вантажівка. Вихователь описує предмети, наприклад: „Дві квітки. Одна з білими пелюстками і жовтою серединою. Друга з рожевими пелюстками і колючками. Одна квітка садова, друга – польова”. Діти мають порівнювати їх, знаходячи спільні й відмінні ознаки, упізнавати за описом, знаходити відповідь серед карток.

Після того, як діти навчаються читати невеликі тексти (прислів'я, приказки, скоромовки, лічилки тощо), вони опановують читання текстів із книжок з великим шрифтом і яскравими, виразними ілюстраціями. Вихователь читає вголос, а діти стежать за текстом очима й читають внутрішнім голосом. На цьому етапі вихователю важливо дбати про освітлення кімнати, навчити дітей правильно сидіти під час читання тощо.

Отже, розвивальний ефект технології навчання читання досягається завдяки складовому, а не фонемному принципу навчання; поєднанню навчання зі співами; використанню всіх видів пам'яті; максимальній наочності.

Цей підхід реалізується й у формуванні в дітей елементарних математичних уявлень.

Гра-посібник „Столик” („Мільярдер”) зорієнтована на математичний розвиток дітей. Базується вона на використанні двох наборів картонних смуг (числових стрічок) завдовжки 65 см по 10 шт. у кожному, з рядами чисел: від 0 до 9, від 10 до 19... від 90 до 99, завширшки від 6 до 23 см (ширина смуги зростає із збільшенням значення числового ряду). Відмінність наборів полягає в тому, що в одному десятку представлений пірамідкою з кружечків, набраних як $4 + 3 + 2 + 1$, у другому – двома рядами квадратиків $5 + 5$. Застосовують і дві таблиці – зелену, що знайомить з використанням знаків «+», «-», «=» на елементарних арифметичних прикладах; і червону, яка допомагає дитині зрозуміти математичні дії множення й ділення.

Крім ознайомлення з цифрами, числами й математичними діями, посібник представляє будь-яке число в межах сотні в чотирьох образах: звуковому, графічному (цифровому), кількісному та композиційному (можливості поділу одного числа на інші або його складання).

Дитина сприймає його (як і будь-які інші числа) у сукупності ознак: сорок сім – чує звуки; бачить, скільки предметів представлено (кружалець, квадратиків); як вони скомпоновані: чотири десятки, сім одиниць (сім складається з чотирьох і трьох у кружальцях або з п'яти і двох у квадратиках), до десяти не вистачає трьох; бачить, як це число виражається цифрами.

Для ознайомлення дітей з числовою стрічкою М. Зайцев пропонує низку вправ:

1. Порахуй, переводячи указку з клітинки в клітинку і голосно називаючи числа, від початку до кінця стрічки.
2. Порахуй по порядку: 0, 10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90 і 100, якщо розташувати картку з написаними на ній цифрами під зображенням нуля. Через деякий час діти можуть рахувати й у зворотному порядку: 100, 90, 80, 70 ... 10, 0, а пізніше – від ста до нуля: 100, 99, 98, 97, ... 3, 2, 1, 0. Дітям подобається здійснювати „запуск ракети” із зворотним відліком, щоб, замість „нуль”, вигукнути: „Пуск!”

Покажи, скільки тобі років. Дитина на числовій стрічці показує (зазвичай, з ентузіазмом), скільки їй років. Аналогічні дії діти виконують, відповідаючи на питання про вік братика, сестрички, тата, мами, родичів, номер свого будинку, квартири, телефону тощо. Назву вулиці вони показують по складовій таблиці (посібник „Кубики Зайцева”). За допомогою карток і числових стрічок діти вчаться рахувати двійками, трійками, четвірками й т. п. (17, 34, 51, 68, 85), додавати, віднімати, розв’язувати задачі, освоювати десяткові дроби тощо. До методичних переваг „Столика” належать логічність побудови, що дає змогу навіть найменшим дітям оволодіти алгоритмами і здійснювати математичні дії з одно- і двозначними числами, та наочність. Гра-посібник допомагає дитині розвивати творчість, рухатися, взаємодіяти з однолітками. Одним зі складників успіху технологій М. Зайцева є неухильне дотримання принципу „від конкретного до абстрактного, від конкретно-образного до словесно-логічного”.

Технології М. Зайцева кардинально відрізняються від традиційних методик розвитку мовлення дітей і формування в них елементарних математичних уявлень. Однак вони засвідчили свою високу результативність, а також можливість застосування не лише в освітніх закладах, а й у домашніх умовах.

3.3.4. Ранній розвиток дітей за системою Масару Ібука

Масару Ібука – автор новаторських концепцій виховання й навчання дітей раннього віку, директор Асоціації раннього розвитку та співзасновник корпорації Sony. Саме його теорія зазначає, що „після трьох уже пізно”. Кілька десятиліть тому вона вразила світ. Масару Ібука спирається на останні досягнення нейрофізіології, згідно з якими до віку трьох років розвиток клітин головного мозку вже завершено майже на 80%.

Концептуальні засади системи Масару Ібука

У період раннього віку утворюється приблизно 70 – 80% синапсів, по мірі того, як вони розвиваються, зростають можливості мозку. Уже в перші шість місяців після народження мозок досягає 50% свого дорослого потенціалу, а в три роки – 80%. Звичайно, це не означає, що мозок після трьох років перестає розвиватися. До трьох років розвивається задня частина мозку, а в чотири роки в цей складний процес вступає та частина, яка називається „лобні доли”. Такі здібності, як мислення, потреби, творчість, почуття розвиваються після трьох років, але вони використовують базу, сформовану саме від народження й до трьох років. Дослідження фізіології мозку та дитячої психології показали, що ключ до розвитку природних здібностей дитини – це її особистий досвід пізнання в перші три роки. Жодна дитина не народжується генієм і жодна – дурнем. Але ранній розвиток і не передбачає виховання геніїв. Треба просто дитині дати таку освіту, щоб вона мала глибокий розум і здорове тіло. Дитині дають слухати гарну музику і вчать грати на скрипці не для того, щоб вирости з неї видатного музиканта. Її навчають іноземної мови не для того, щоб виховувати геніального лінгвіста або влаштувати в „гарну” школу. Багато мам помічали, що в їхніх дітей вражаюча пам’ять. Дитина двох років знає десятки марок машин, трирічна – розпізнає прапори країн. Діти здатні за образами впізнавати предмети. Ця здатність не має нічого спільного з аналізом, чого дитина навчиться пізніше.

В асоціації раннього розвитку вчитель дає дітям уроки китайської писемності. Трирічні діти легко запам’ятовували найскладніші китайські ієрогліфи – адже дитина без зусиль помічає й запам’ятовує найменші зміни у виразі обличчя. На відміну від абстрактних слів, вона може легко запам’ятовувати ієрогліфи, адже дитина без зусиль помічає й запам’ятовує навіть найменші зміни у виразі обличчя. На відміну від абстрактних слів, вона може легко запам’ятовувати слова, що позначають конкретні предмети. Досвід раннього дитинства міцно відбивається в мозку й може знадобитися набагато пізніше. Дитинство – період підвищеної сприйнятливості. Те, що

батькам здається неважливим і безглуздим, дитина може сприймати з такою чутливістю, що цей досвід може стати основою його подальшого життя. Мозок дитини здатний увібрати величезну кількість інформації. Маля з жадібністю запам'ятовує саме те, що цікаве. І не хвилюйтесь з приводу „перевантаження”: нецікава інформація виявиться непотрібною. Узагалі, інтерес – найкращий стимулятор у вихованні. Щоправда, увага дитини до чогось одного швидко зникає, адже цікавість її безмежна. Тому їй усе таки необхідна допомога дорослого. Дуже часто від того, наскільки швидко ми помітили й відреагуємо на те, що викликало інтерес у дитини, залежить, чи збережеться цей інтерес протягом її життя.

Особливості змісту педагогічної системи Масару Ібука

На думку Масару Ібука, одним з найскладніших занять для людини є вивчення іноземних мов, навчання читання й гри на музичних інструментах. Такі навички дорослі опановують з великим трудом, а для дітей – це майже неусвідомлене зусилля. Щоб наші діти, підростаючи, вільно спілкувалися різними мовами, уміли плавати, їздити верхи, писати маслом, грати на скрипці, і все це на високому професійному рівні, потрібно, щоб їх любили, поважали й надавали їм у розпорядження все те, чого ми б хотіли їх навчити. Масару Ібука пропонує змінити не зміст, а спосіб навчання. Малюку дають слухати гарну музику й учать грати на скрипці не для того, щоб виростити з нього видатного музиканта, його вчать іноземних мов не для того, щоб виховати геніального лінгвіста; головне – розвинути в дитині безмежні потенційні можливості. Для успішного пізнання малюки керуються своїм інтересом та зацікавленістю, а не нашими поняттями „легко” й „важко”. Автор вважає, що дитині не обов'язково йти, наприклад, від арифметики до алгебри. Алгебра часто дає більш прямий і логічний спосіб отримання відповідей. Цю особливість яскраво ілюструє такий приклад. Згідно з дослідженнями в дитячому садку компанії Sony найбільше захоплення в дітей викликала п'ята симфонія Бетховена, а на останньому місці опинилися примітивні дитячі пісеньки.

Успішне навчання немовля плавання стало черговим доказом того, що дітям це набагато легше вдається, ніж дорослим. Масару Ібука стверджував, що мозок дитини здатний уміщати безмежний обсяг інформації. Він переконував батьків не боятися дати занадто багато інформації. Навпаки, потрібно боятися дати занадто мало. Малюку до трьох років нескладно вивчити те, що йому цікаво. З часом він уже починає не тільки копати все підряд, але й обирати те, що його цікавить. Батькам не варто турбуватися про витрачені на це сили та енергію. Багато навичок, не освоєних у дитинстві, дуже складно освоїти в більш дорослому віці. Фізичні здібності (відчуття рівноваги, координація рухів), музичний слух, сенсорна реакція – це те, що потрібно розвинути до трьох років. Автор „Після трьох уже пізно” вважає, що головне – це вчасне застосування нового досвіду. Але тільки той, хто доглядає за дитиною щодня (зазвичай, це мама), може розпізнати це вчасно. Матері повинні більше покладатися на себе й бути більш послідовними у виборі системи виховання. Упевненість у собі, твердість характеру дуже важливі для виховання дитини. З трьох років дитину вже можна вести в дитсадочок для того, щоб вона гралася з ровесниками, училася спілкування, дружила, училася й розвивалася. Діти, яким забезпечили ранній розвиток, приголомшують дорослих своїми досягненнями: коли говорять про „ранній розвиток”, то мають на увазі інтенсивний розвиток здібностей дитини у віці від 0 до 3 – 4 років. Педагоги-новатори вважають, що діти починають вчитися занадто пізно – якраз у той період, коли мозок уже перестає рости (біля 7 років). Одразу після народження дитячий організм починає бурхливу діяльність: розвиваються зір, слух, нюх, смак, дотик: дитині необхідно пристосовуватися до нових умов. Отримання інформації для дитини стає життєвою необхідністю. Її мозок весь час працює – учиться сприймати навколишнє середовище й робити висновки. Він витримує такі навантаження, які не можна порівняти з тими, які дозволяють собі дорослі. Єдиною метою раннього розвитку є надання дитині такої освіти, щоб вона

мала глибокий розум, здорове тіло, виховати її кмітливою й доброю. Масару Ібука стверджує, що всі люди, якщо вони не мають фізичних вад, народжуються приблизно однаковими. Будь-яка дитина, якщо їй дати те, що треба, і тоді, коли треба, має вирости кмітливою і з твердим характером. Ранній розвиток часто зводиться до того, щоб завантажити дитину інформацією чи навчити читати й писати в ранньому віці. Але найбільш важливим є розвиток уміння міркувати, оцінювати, сприймати. Для цього немає спеціальних програм, і тільки те, як поведуться батьки й няня, що вони роблять і відчують, як розмовляють з малюком, може сформувати особистість дитини. Так, дитина, вихована не товариською, насупленою людиною, буде завжди не в гуморі, а вихована неохайною людиною, буде завжди неохайна. Особливу увагу Масару Ібука приділяв фізичному розвитку дитини, переконуючи батьків у тому, що основні рухові навички треба тренувати в дитинстві й що правильно фізична підготовка стимулює розумовий розвиток малюка. Фізичні вправи – один з головних компонентів розвитку. Наша статура тіла й координація рухів – один з головних компонентів розвитку. Наша статура тіла й координація рухів передаються в спадок.

Але те, як ви зумієте розвинути задатки, отримані від природи, залежить від тренування. Ібука вважає, що навчання знаходиться за межами того, що ми називаємо освітою. Спілкування з батьками спонукає дитину вчитися говорити, хоча це не називається освітою. Мамині почуття, вчинки завжди передаються дитині, впливаючи на становлення її характеру та здібностей. Інакше кажучи, їх спілкування – уже саме по собі і є ранньою освітою малюка.

Головне – розвинути в дитині її безмежні потенційні можливості. На жаль, більшість дорослих недооцінюють можливості дітей раннього віку, їхньої жагучої потреби в отриманні нової інформації, вважаючи, що до школи є ще досить багато часу й займатися з дитиною в цьому віці ще рано. Активну підготовку до школи починають тільки за рік до вступу в 1 клас.

Але на той час, на жаль, у дитини вже відбулася зупинка психічного розвитку, згасла пізнавальна активність, а організовані для неї експрес-заняття призводять до перевантаження й перевтоми, які в подальшому викликають негативне ставлення до навчання, батьків, учителів і школи.

3.4. Форми методичної роботи з вихователями першої молодшої групи

Як ми вже визначали, психолого-педагогічний супровід в умовах сучасного дошкільного навчального закладу – це система професійної підтримки суб'єктів освітнього простору, зокрема педагогів, які працюють з малюками .

Модернізація дошкільної освіти пов'язана з постійним удосконаленням існуючих та розробкою й широким упровадженням інноваційних технологій навчання та виховання дітей. Поява педагогічних інновацій у сучасній теорії та практиці дошкільної освіти має об'єктивні корені, оскільки в наш стрімко плинний час реальні факти змінюються настільки швидко та кардинально, що педагогічні реалії нерідко за ними не встигають, створюючи протиріччя між бажаною якістю освітніх послуг і реальними результатами. Водночас проблема виявляється не лише в якості педагогічних інновацій (катастрофічно мало часу для ретельної експертної перевірки результатів упровадження нових підходів, технологій). Проблема полягає також і в неготовності педагогів свідомо прийняти інноваційні ідеї, критично оцінити реальні можливості щодо їх упровадження в практику роботи конкретного дошкільного закладу. На жаль, багато сьогодні випадків, коли прийняття інновації лише проголошується, проте реальних змін у роботі з дошкільниками не відбувається.

Основними напрямками для педагогічних інновацій у дошкільній освіті є формування нового змісту освіти; розробка та реалізація нових педагогічних технологій, методик навчання та виховання дітей раннього й

дошкільного віку; організація нових видів дошкільних закладів; оновлення змісту та форм професійної підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів. Життя в умовах , що постійно змінюються, потребує від фахівця вміння регулярно розв'язувати нові, нестандартні проблеми. Ознакою часу є мобільність. Нові завдання й напрямки розвитку освіти визначають і особливі вимоги до особистості й професійної компетентності педагогів. Науковці справедливо визначають зростання вимог до особистості сучасного педагога, який має не лише вирізнятися педагогічною ерудицією, вихованістю, досконалими професійними вміннями, розвинутим педагогічним мисленням, що забезпечить високі результати в навчанні та вихованні дітей, особливо в групах раннього віку, де закладається „база” подальшого розвитку дитини. Сьогодні ведуться пошуки нових, нетрадиційних форм методичної роботи. Однак ми згодні з дослідником І. Нікішиною, що ніякі форми роботи самі по собі не можуть гарантувати творчого підходу. Не може бути поділу форм на нові та старі, сучасні та застарілі, оскільки кожна з них відповідає певному змісту. Різна традиційна форма може бути активною, якщо побудована грамотно за змістом та методами (див. табл. 3).

Методичні форми підвищення кваліфікації педагогів ДНЗ

Індивідуальні	Підгрупові	Фронтальні
<ul style="list-style-type: none"> самоосвіта (зокрема й за допомогою Інтернету); консультації (зав. ДНЗ, методиста, вузьких фахівців); моделювання індивідуальних варіантів методичної роботи для кожного вихователя 	<ul style="list-style-type: none"> тренінги; семінари; семінари-практикуми; робота творчих груп; школа молодого педагога; модеративні семінари 	<ul style="list-style-type: none"> педради; КВК; методичні тижні засідання; музичний салон; тематичні виставки методичні об'єднання міста; зустрічі з науковцями

Найбільш поширеними та ефективними є такі форми методичної роботи в роботі з педагогами першої молодшої групи :

Аналіз конкретних ситуацій, сукупність обставин, у яких опиняються педагоги. Під ситуацією в цьому випадку розуміють певні обставини педагогічної взаємодії, які склалися в професійній практиці й мають значення для педагогічного колективу.

Аналіз ситуацій орієнтує вихователів на усвідомлення соціальної поведінки, допомагає вийти на рівень відкритості, демонстрації своєї особистої моральної позиції, ціннісних орієнтацій у сфері взаємин. Особливе значення цього методу полягає в аналізі конкретних ситуацій та відпрацюванні навичок визначення проблеми, умінні слухати, вести діалог, взаємодіяти, у прийнятті можливих рішень проблем. Застосовується аналіз конкретних ситуацій у формі індивідуальної роботи та у формі обґрунтування й обміну думками в груповій роботі. Активно впроваджується в ДНЗ ігровий метод та метод гостьового відвідування. Сутність останнього полягає в репрезентації колегам своїх професійних досягнень з наступним їх обговоренням.

Стисло опишемо застосування цього методу. Метою застосування методу гостьового відвідування є вивчення існуючої норми спільної діяльності педагогів з дітьми; змістом рольової гри може стати обмін

досвідом спілкування педагога з дітьми в процесі спільної діяльності. У ході обговорення використовується метод фокус-груп (групове сфокусоване інтерв'ю). Педагоги розташувалися по колу, обличчям один до одного, кожний по черзі зачитував пункт питальника й на його основі формулював пункт єдиних педагогічних вимог колективу чи висловлює свої сумніви з приводу побаченого. Усі висловлювання обговорюються, іде пошук знаходження істини.

Однією з дієвих форм навчання педагогів є відкриті відвідування організованих форм роботи з дітьми. Пропонуємо деякі поради до їх проведення:

1. Якщо Вам допомагає аутотренінг (або інші засоби) запобігти зайвого напруження та хвилювання, то напередодні відкритого перегляду займіться ним.

2. Ніколи не порівнюйте себе з іншими, лише з собою, своїми вчорашніми здобутками, успіхами.

3. Вас не повинна турбувати кількість запрошених. Яка, урешті-решт, різниця між однією сторонньою людиною чи сотнею? Привчіть себе почуватись на відкритому занятті комфортно, спокійно та вільно, наче їх і немає зовсім, тому що Ви „на своїй території”. Якщо Ви хочете стати справжнім майстром своєї справи, то, навпаки, будете раді відвідувачам. Присутність сторонніх відточує професійну майстерність, виховує з кожним разом усе більшу впевненість у собі, уміння приховувати свої переживання та страхи, а зрештою повністю позбутися них, оскільки прийде досвід і новий погляд на всі ці відкриті заходи.

4. Ніколи не робіть ставку на „великих розумників”, лідерів групи. Знайте, що саме ці діти можуть Вас „підвести” з різних причин: хвилювання, поганий настрій, самопочуття, недосипання тощо.

5. Будьте внутрішньо готовими до різних непередбачуваних обставин (НС) під час проведення, тоді вони не застануть Вас зненацька й Ви не втратите самовладання (зламався магнітофон, раптове погіршення здоров'я

в дитини, негативне поведіння дитини, використання ненормативної лексики дитиною тощо). Це і є життєві ситуації, тому дійте згідно з обставинами спокійно, упевнено, не впадайте в істерику. Це ж не кінець світу, а лише неприємність.

6. Перед проведенням чітко визначте для себе мету показу, тому що для різної аудиторії вона, як і Ваше місце, будуть різними (не плутайте цю мету з метою заняття, яку Ви формулюєте для конспекту). Визначення цієї мети дозволить Вам правильно дібрати зміст завдань, навантаження на дітей, використання методичних прийомів (зокрема, для творчої співпраці з дорослими), визначитися з часом, засобами організації дітей тощо. А головне – позбавить нервової напруги під час виникнення запланованих або передбачуваних Вами педагогічних „ляпсусів”, за допомогою яких Ви й досягли своєї мети, та визначити свою роль на цьому дійстві – головну чи другорядну.

7. Усвідомте, що Ви — не еталон, і Вас, між іншим, ніхто не збирається наслідувати, тому Ви теж маєте право на помилки. І це досить нормально. Тому й поведіть себе відповідно обставині: природно, не перегравайте, як поганий актор, керуйте своїми емоціями.

У процесі проведення педагогічних нарад радимо використовувати вправи, що впливають на взаємодію між членами колективу, зокрема: щоденні ситуації професійного спілкування „Кожен день – свято”, „Комплімент”, „Як справи? – спасибі, добре”; фантазія та творчість „Чарівна газета”, „Скульптура”, „Живі картинки”; розвиток навичок згуртованості „Наша команда”, „Намальований діалог”, „Чарівний острів”; цінність кожної особистості „Асоціації”, „Однакові та різні”.

У більшості ДНЗ активно використовується психогімнастика як структурний елемент педагогічних годин, що допомагає мобілізувати увагу, інтелектуальну активність на початку педгодин і для зняття емоційної напруги, втоми в кінці різних форм методичної роботи. Психогімнастичні вправи дають змогу виявити емоційний стан учасників, їхнє ставлення до

предмета обговорення на методичних заходах. Активність групи дає можливість побачити важливий показник згуртованості на кожному з етапів роботи та визначити психологічний стан кожного з учасників.

Деякі комплекси, які пропонує М. Аралова, використовуються і в основній частині тренінгових занять, з метою налагодження зворотного зв'язку, що є дуже міцним засобом підвищення самооцінки учасників, актуалізації їхніх особистісних ресурсів, спрямованих на співпрацю, а також підвищення та покращення емоційного фону в групі колег, створення атмосфери прийняття та задоволеності від приналежності саме до цієї групи. Щоб вирішити завдання підготовки в нових умовах педагога-вихователя, для впровадження ідеї інтерактивного особистісно орієнтованого навчання й виховання, методична служба має постійно знаходити сучасні форми й методи роботи, залучати педагогів до активної діяльності (див. додаток Д).

РОЗДІЛ 4

РОДИНА – ГОЛОВНИЙ ПРИРОДНИЙ ОСЕРЕДОК ВИХОВАННЯ ДИТИНИ

4.1. Вплив батьків на розвиток дітей третього року життя

Розуміння дитини як найвищої цінності зумовлює піднесення існуючих соціально-педагогічних умов розвитку й виховання дітей у сім'ї на якісно новий рівень у руслі загальних процесів демократизації життя суспільства, спонукає батьків до активної позиції. До родини як основного інституту соціалізації на цьому етапі розвитку дитини висувуються високі вимоги. Батьки є не лише моделями поведінки для своїх дітей, і постають у ролі активних суб'єктів соціалізації, здійснюючи цілеспрямований виховний вплив. Згідно з сучасними уявленнями, для виживання й розвитку дитини необхідними є батьківська любов, виникнення тісної взаємної прихильності між нею й людиною, що про неї піклується. Відсутність дорослого як об'єкта прихильності обмежує можливості соціалізації – відтворення дитиною соціально значущих еталонів поведінки. Потреба в співробітництві з дорослими як об'єктивно необхідній умові засвоєння дитиною соціального досвіду є найважливішим надбанням раннього віку, що виступає в контексті з предметною діяльністю як основним чинником розвитку пізнавальної діяльності дітей і спілкування з однолітками. Ряд авторів (Е. Еріксон, Н. Авдєєва, М. Лисіна) доводять, що саме в цьому віці починає формуватися самосвідомість і розвивається первинна здатність до емпатії, співпереживання. Дитина вбирає в себе способи емоційного реагування дорослих по відношенню до подій, які відбуваються у світі. Саме батьківський дім та батьківська турбота є найбільш придатним навколишнім середовищем, яке сприяє оптимальному дитячому розвитку в цьому віці.

Тому є підстави стверджувати, що сім'я є першим джерелом виховання власних дітей завдяки повсякчасному впливу сімейного побуту й

відносин. Саме вони створюють атмосферу сім'ї, зокрема — це *ставлення батьків до дітей і умови виховання в сім'ї*, причому перший вважають переважальним, оскільки завдяки йому дитина засвоює норми людських стосунків, моральні взаємини, набуває навичок життя. Зростаючі вимоги до батьків, їхньої соціально-педагогічної діяльності зумовлюють актуальність сімейного виховання, взаємодію в системі „сім'я – соціальні інституції” та організацію системи соціально-педагогічного супроводу дітей раннього віку. Медичні, педагогічні працівники й психологи зобов'язані надавати лікувальну й психолого-педагогічну допомогу всім дітям, спрямовану на зміцнення здоров'я, формування й розвиток психічних функцій, тобто процесів, що дозволяють дітям оволодіти необхідними навичками й уміннями та засвоїти культурно-історичний досвід людства й адаптуватися у суспільстві в майбутньому.

Проте, виникає багато суперечливих питань у практиці, а саме: батьки самостійно не справляються із завданнями виховання дітей раннього віку й переживають потребу в професійній медичній і психолого-педагогічній допомозі; практична допомога переважно надається тільки в системі державних установ, у той же час, як теорія й практика дошкільної педагогіки довела, що сім'я є першим соціальним інститутом для дитини раннього віку, здатна максимально індивідуалізувати процес вдома. У зв'язку цим виникає необхідність перегляду роботи з сім'єю: розробка нових організаційних форм виховання й залучення батьків у цей процес, пошук нових організаційних форм, створення умов для оптимального поєднання нових і традиційних видів допомоги. У науково-методичній літературі виділяється низка напрямків роботи з сім'єю, проте соціально-педагогічний напрям став розглядатися як окремий і провідний в останній час. Теоретичною основою роботи фахівців з батьками є форми, спрямовані на навчання батьків методів і прийомів виховного впливу на дитину. Проте, сьогодні недостатньо розроблені й систематизовані програми, методики й дидактичний матеріал, розрахований на роботу з дітьми раннього віку.

Для реалізації змісту цієї роботи в дошкільному закладі використовуються колективні й індивідуальні форми діяльності. Доцільне сполучення колективних і індивідуальних форм взаємодії: бесіду, консультації-міркування, виконання індивідуальних доручень, спільний пошук розв'язання проблеми, переписування і т.п. Ці форми можуть стати ефективними тільки в тому випадку, якщо вдалося знайти індивідуальний стиль взаємин з кожним із батьків. Важливо розташувати до себе батьків, завоювати їхню довіру, викликати на відвертість, розбудити бажання поділитися з педагогом своїми думками, сумнівами. Усе це допоможе краще зрозуміти дитину, знайти оптимальні способи вирішення проблем виховання конкретної особистості в дошкільному закладі. Психологічною умовою такої успішної міжособистісної взаємодії є уважність, проникливість.

Зміст організації психолого-педагогічного супроводу дитини раннього віку в умовах перебудови суспільної свідомості передбачає переорієнтацію роботи з батьками від суто консультативної до соціально-діяльній, а саме залучення батьків дитини раннього віку в навчально-виховний процес, що полягає в активізації соціально-педагогічної діяльності батьків, спільному з дитиною й педагогами освоєнні сфер життєдіяльності, визначених Базовою програмою та програмою „Зернятко” і, перш за все, набуття знань, умінь та навичок розвитку й виховання власної дитини.

Пам'ятка для батьків

НЕ МОЖНА!

- Думати, що ваша дитина найкраща та найздібніша. Вона не краща й не більш здібна, ніж у когось іншого. Вона – інша.
- Ставтесь до дитини так, як до „Ощадбанку”, куди батьки „вкладають” свою любов і турботу, щоб потім отримати її з відсотками.
- Чекати від дитини вдячності за те, що ви її народили. Вона про це вас не просила.
- Використовувати дитину як засіб досягнення своїх (нехай і гідних, але ж своїх) цілей.

- Покладати надію на те, що дитина обов'язково прийме ваші погляди на життя („вони ж генетично передаються!“).
- Ставитися до дитини як до людини, яку батьки „ліпили“, як їм заманеться.
- Усю відповідальність за виховання покладати на вчителів чи бабусь або на „методичні поради“.

ПОТРІБНО!

- Сприймати дитину такою, якою вона є, щоб у будь-яку хвилину вона була впевнена у вашій любові.
- Намагатися зрозуміти, про що думає, до чого прагне, чому її поведінка є такою, а не іншою.
- Підтримувати в дитині переконання, що вона здатна на все, якщо сама буде впевненою у своїх силах і намагатиметься активно діяти. Особливо це потрібно, якщо дитина від природи сором'язлива й не прагне бути лідером.
- Не намагатися „формувати“ дитину, а жити з нею одним спільним життям, бачити в ній особистість, а не „об'єкт виховання“. Вислухати її думку на події й ненав'язливо висловлювати своє ставлення до цього.
- Частіше (але без „перебору“) згадуйте, якими ви були в цей вік. Але не нав'язуйте свої погляди – часи змінилися, і життя стало зовсім іншим.
- Пам'ятайте, що вашу дитину навчають не ваші слова, а ваш особистий приклад, ваша поведінка, душевна доброта.
- Зверніть увагу на те, що дитина завжди поважає відвертість, але не переносить блюзнірства й неповаги до себе.

4.2. Індивідуальна комплексна програма розвитку дитини

Узагальнюючи повідомлення вихователя, щоденникові записи й дані карт психофізичного розвитку в історії розвитку дитини, фахівці закладу – лікар чи старша медична сестра, вихователь та методист – складають певну характеристику дитини. Знання індивідуальних особливостей кожної дитини (стану збуджуваності, працездатності, витривалості нервової системи, темпу

розвитку, здатності до навчання, особливостей поведінки тощо) дає змогу правильно спланувати корекційну програму для кожної дитини, у якої виявлені порушення психофізичного розвитку, і проводити оздоровчі й виховні заходи. Пропонуємо індивідуальну комплексну програму розвитку дитини третього року життя, яка враховує два епікризні строки: I епікризний строк – від 2 років до 2,6 міс., II епікризний строк – від 2,6 міс. до 3 років.

Індивідуальна комплексна програма розвитку дитини третього року життя (2 років – 2,6 міс.)

I. Умови виховання

Формуйте культурно-гігієнічні дії: пропонуйте самостійно мити руки й обличчя, не розбризкуючи воду, користуватися милом, насухо витирати руки та обличчя рушником; користуватися носовичком, розчісуватися, щоденно чистити зуби. Намагайтеся, щоб дитина самостійно одягалася-роздягалася та самостійно їла.

Організуйте діяльність таким чином, щоб вона інтенсивно пізнавала навколишній предметний, природний та соціальний світ. У дитини має бути куточок з іграшками різного розміру, різноманітних форм, колірної гами та фактури. У куточку мають бути дитячі музичні інструменти (барабан, бубон, дзвіночок, сопілка, дудочка) та образотворчі матеріали (аркуші, крейда, пензлики, олівці, фломастери, пластилін, глина). Дитина повинна мати свою маленьку дитячу бібліотеку та фонотеку. Тривалість ігор-занять не має бути більше 10 – 15 хвилин.

II. Фізичний розвиток

1. Якщо дитина капризує, коли їй потрібно сідати за стіл, але любить „тягати шматки” й випрошувати різні ласощі в не відповідний час, можна грати з ним у приготування „закуски”. Коли малюк говорить: – „Хочу їсти”, мама відповідає: – „Дуже добре! Ось тобі шматочок хліба. Поріж його. Ось тобі миска з маслом. Намаж”. Звичайно, ніж пропонується не гострий, краще пластиковий, хліб і масло – м’які. Дитина, по-перше, може відчути себе умілим і значущим, по-друге, потренувати свої руки (дрібну

моторику), по-третє, дійсно перекусити, якщо він голодний. Або – одержати гарну гру, якщо вимога їжі була способом залучення уваги мами. Усі ці досягнення важливі, тому кожній мамі варто придумувати нові і нові „рецепти” закуски, яку у змозі приготувати сама дитина.

2. Привчаючи малюка мити руки і чистити зуби – не квапите його. Спілкування з водою для нього поки – гра, а не гігієнічна процедура. Якщо він так розігрався, що мамі важко умовити його вийти з ванної кімнати, можна використовувати „зовнішні обмежувачі”: пісочний годинник („коли пісочок закінчиться – треба виходити”), звук чайника, що скипів („чайник уже кличе снідати”), інших членів сім’ї („ти вмивався – тепер черга тата”), а якщо мама з малюком удома одні, то чергу цілком може зайняти й ведмедик, якому теж потрібно вимити й витерти щічки.

3. Зробити їжу насолодою можна, перетворивши її в зустріч з добрими друзями. Грайте в „застільні” розмови: – „Здрастуй, стільчику! Можна на тебе сісти? Спасибі. А хто в нас сьогодні в гостях? О, це подружка-кашка і дружок-пиріжок! Кашко, кашко, ти яку собі хочеш ложечку? а тарілочку? Який у тебе сьогодні настрій, кашко?...” і т.п. У цій веселій розмові дитина може освоїти й назви страв, і назви столових приладів, і майстерність вести застільні бесіди, і вміння відчувати смак кожної страви й одержувати від неї задоволення.

4. Приносячи продукти з магазину прохайте малюка витягувати їх з сумки й розкладати на столі або прибирати в холодильник. Називайте всі речі, які малюк тримає в руках, розказуйте, що ви будете з них готувати й коли подасте до столу.

5. Якщо малюк розлив, розсипав або упустив – не поспішайте прибирати, як і не поспішайте сердитися на нього. Попросіть його принести ганчірку, віник, совок і прибрати. Допоможіть йому в цьому. Звичайно, неприємно, коли щось розбито, і на підлозі – бруд, але, раз уже так трапилося, розгляньте ситуацію як „навчально-тренувальну” й

використайте її для навчання дитини навичок охайності, моторики й уміння не тільки червоніти за свої помилки, але й виправляти їх.

III. Емоційно-соціальний розвиток

Основне нове переживання дворічного – поняття „моє”. Дитина стає великим власником, вона дуже прив’язується до своїх речей, вони стають частиною її самої. Це потрібно враховувати мамі й татові, коли вони вирішують придбати дитині нові черевики або замінити ліжечко. Діти часто капризують і віддають перевагу старій, але звичній речі нової, навіть якщо вона краще. Допомагає гра в „нові речі для плюшевого ведмедика”. Не варто сильно наполягати при переодяганні дитини, але, звертаючись до ведмедика, мама може й говорити строгим голосом, і наполягати, і пояснювати, і вимагати слухняності. І, звичайно, ведмедик „погодиться” поміряти нові черевички. І, можливо, це дозволить зробити те ж саме й малюку.

Щоб малюку було легше віддавати якісь речі, учить його мінятися. „Дай мені подивитися твій (свій) м’ячик, ось тобі поки мій записник”, „Ось, подивися, яка в мене хустка, а мені дай подивитися свою ляльку”. Однак тренуючись таким чином, не забувайте, що дитина не піде на обмін, якщо іграшка, яку вона тримає в руках, ще не досліджена нею й дуже бажана. Тут потрібно дати час погратися з нею, а потім запропонувати обмін.

IV. Пізнавальний розвиток

1. На підлозі розкидайте квіточки, зроблені з паперу, та грибочки, узяті зі шкільного лічильного матеріалу. Запропонуйте дитині з кошиком сходити в ліс і зібрати спочатку гриби, а потім квіточки.

2. Пропонуйте дитині посадити метеликів на свої квіточки, урахувавши їхній колір і розмір. Квіточки й метеликів намалюйте з дитиною раніше та виріжте їх ножицями.

3. Спробуйте витягти різні дрібні предмети з банки ложечкою або сачком.

4. Розкладіть перед дитиною листочки різного кольору, назвіть їх і розкладайте на них зверху безкольорові картинки відповідно до кольору, яким вони можуть бути (сонечко буває жовтим, річка – синя, дерево – зелене тощо).

5. Побудуйте з паличок будинок і на очах дитини приберіть одну паличку. Дитина повинна покласти паличку на місце. Потім знову приберіть одну паличку, заплющивши малюку очі.

6. Покладіть перед дитиною картинки літа й зими та кладіть зверху предметні картинки, які належать або до літа, або до зими (ялинка, санчата, шуба, шапка – до зими, а трусики, майка, сачок – до літа).

7. На картинках, які ви дасте дитині, намальовані: хлопчик з перебинтованою рукою; на столі банка з розлитим молоком, а поруч сидить кішка; хлопчик не дає дівчинці іграшку – і вона плаче. Зверніться до дитини й запитайте: „Що трапилось? Розкажи”. Зверніть увагу на те, чи зрозуміла дитина, що трапилось на малюнку.

V. Розвиток мовлення

1. Уміння слухати – важлива функція в розвитку мовлення Візьміть іграшковий барабан, дзвоник, дудочку, брязкальце, гумову іграшку, що пищить, ложки й усе, з чого можна витягнути звук. Дайте дитині розглянути ці предмети й послухати їх. А потім попросіть малюка заплющити очі (обернутися спиною, сховатися за ширму) і запитайте „Що звучить?”, ударяючи в барабан або витягуючи звук з інших іграшок. Голосно радійте, хваліть малюка, коли він угадує. З часом ускладнюйте завдання: додайте звуки більш тихі й незрозумілі (шелестіння паперу, наприклад, або скрип дверей...). Грайте в „Послухай і вгадай” на вулиці, прислухаючись до шуму дерев або машин, голосів птахів, людей, тварин.

- Щоб навчити малюка виконувати інструкції, грайте з ним в таку гру. Розкладіть по кімнаті іграшки й скажіть, що зараз ви промовлятимете, що потрібно робити, щоб він „заплутався” й помилився – програв, наприклад „Підійди до ляльки, віднеси ляльку до ведмедика, погладь ведмедика, йди до машинки, покоти машинку до зайця, посади зайця в машинку...”.

Говоріть усі інструкції весело, то прискорюючи, то уповільнюючи темп, створюючи голосом веселу ігрову атмосферу. Достатньо п'яти-шести інструкцій у турі гри. Голосно радійте, якщо в малюка все вийшло. Якщо малюк схоче – поміняйтеся ролями.

- Подібні одна на одну за технікою гри „Їстівне – неїстівне”, „Хто спить – хто не спить”, „Хто говорить – хто не говорить”, „Можна на цьому їздити чи ні”. Малюку завжди весело бачити дорослого, який чогось не розуміє, наприклад, у грі „Їстівне – неїстівне” мама говорить: – „А можна з'їсти булочку?” – малюк: – „Можна!”, мама: – „А можна з'їсти ковбаску?” – малюк: – „Можна!”, мама (з хитрим виглядом): – „А можна з'їсти стільчик?”, – малюк кричить: – „Ні!” і радіє, що врятував маму. Той же принцип у грі „Говорить – не говорить”: – „Як говорить кішечка?”, „Як говорить собачка?”, „А як говорить ліжечко?” тощо.
- Для розвитку здатності управляти голосовими зв'язками можна грати в ігри, у яких треба говорити й слухати шепіт, і крик, і швидке мовлення, і повільне, наприклад: – „Ось йде великий ведмідь” – говорить мама грубим голосом: – „Топ-топ-топ” і просить малюка теж сказати грубим голосом „Топ – топ – топ”. „А зараз пробіг зайчик: топ-топ-топ” (тоненьким голоском). І малюк хай повторить тоненько: – „Топ-топ-топ”. А ось кішечка йде зовсім тихо, пошепки: – „Топ-топ-топ”, а конячка – дзвінко „Топ-топ-топ”... Ще можна говорити: – „Тук-тук-тук”, як маленький або сильний дощ, говорити: – „Стриб-стриб-стриб”, як маленька й велика жаба та ін.
- Щоб зміцнювати м'язи обличчя, від яких залежить якість вимови, грайте в „беззвучну розмову”. Скажіть малюку гучно-гучно: – „У-у-у!”, попросіть його голосно „поукати” разом з вами, а потім скажіть: – „Кричатимемо У-У-У!, щоб ніхто не чув” і, дивлячись один на одного, зробіть губи так, ніби ви кричите: – „У-У-У!” Точно так тренуйте: – „А-А-А” і „О-О-О” і всю решту голосних, сильно розтягуючи губи й широко відкриваючи рот.

- Ще для розвитку артикуляції: ігри-повторялки: – „Як кошени п’є молочко”, „Як виє дзига: у-у-у”, „Як цокають копитця конячки”. Покажіть малюку ці рухи, а він повторить за вами.
- Хороший спосіб допомогти розвитку артикуляції й комунікабельності дитини – дати можливість якомога більше говорити з різними людьми. Не збентежуйтеся, коли ваш малюк вступає в розмови із знайомими й незнайомими. І не поспішайте „перекладати” його незрозумілу для сторонніх мову. Хай він постарается, „поки хотітиме”, поговорить як іноземець і порадіє, коли його нарешті зрозуміють.
- Дитина, можливо, уже знає, як „говорять” кішечка собачка, козенятко, овечка, корова. Тепер в цю гру можна грати „навпаки”. Візьміть іграшкові фігурки тварин. Нагадайте малюку, хто як говорить, а потім скажіть: „Ме-е” Хто так говорить? Хай малюк знайде серед іграшок овечку й дасть вам. Потім скажіть: – „Му-у”. А дитина вгадає, хто це, і дасть вам іграшку. Щоб вашому партнеру по грі було цікавіше, відгадуйте по черзі. По мірі освоєння різних звуків, додайте нові, складніші (наприклад, дитині не так просто відрізнити „ме-е” – барашка і „бе-е” – козенятка).
- Не примушуйте дитину говорити, але затівайте більше діалогів і, якщо дитина не відповідає словами, відповідайте за нього, наприклад: – „Дивися! Хто це прилетів до нас на віконце?”, малюк говорить: – „У?”, а мама додає: – „Так! Це пташка прилетіла! Тобі подобається?”, малюк відповідає: – „А-а!”, мама: – „Подобається! І мені подобається! Ой! Куди полетіла?” І малюк щось відповість...

VI. Екологічний розвиток

1. Відправтеся з дитиною на прогулянку в ліс або парк. Зверніть увагу дитини на яскравого метелика, запашну квіточку, веселу пташку, чудову блискавку. Пояснійте дитині свої спостереження.

2. Пропонуйте назвати квіти, дерева, тварин, які дитина бачить; розказати особливості їхньої будови, назвати діточок різних тварин.

3. Показуйте й разом з дитиною вивчайте, що можна робити з піском, водою, глиною; якою може бути вода, пісок, глина, ґрунт.

4. Доглядайте разом з дитиною за тваринами та рослинами (годуйте, поїть, поливайте, підстригайте, збирайте урожай).

5. Зробіть разом з малюком город на підвіконні, посадіть у нього цибулю, квасолю, огірки тощо) і доглядайте за ним.

6. У спільній діяльності активізуйте дотримання дитиною правил безпечної поведінки з рослинами й тваринами.

VII. Художньо-естетичний розвиток

1. Роздивляйтеся з дитиною картинки та ілюстрації, коментуючи їх словами й діями.

2. Включайте дитині знайомі пісні й улюблену музику.

3. Кожен день читайте дитині її улюблені та нові книжки, повторюйте їх.

4. Показуйте дитині твори народного декоративного мистецтва (керамічні, дерев'яні, плетені іграшки, національну вишивку, писанку, витинанку). Привертайте увагу малюка до різноманітних форм, колірної гами та фактури візерунків.

5. Малюйте каракулі олівцем або фломастером, ставте цятки й кольорові плями на аркуші пальчиком, змоченим у фарбу, або пензликом.

6. Допомагайте дитині грати на дитячих музичних інструментах (гітара, сопілка, піаніно, барабан, бубон, дзвіночок).

7. Водіть дитину до лялькового театру й повторюйте з нею всю виставу дома.

Індивідуальна комплексна програма розвитку дитини третього року життя

(від 2,6 міс до 3 років)

I. Умови виховання

1. Допоможіть малюку, наслідуючи дії дорослих, брати участь у загартовувальних процедурах (ходити босоніж по килиму, вологій доріжці, обтирати ноги й тіло сухим та вологим рушником, тупцювати у ванночці з морською водою, температуру якої дорослі знижують з 30 градусів С до 16 градусів, та водою контрастних температур; купатися у відкритих водоймах та басейні).

2. Дотримуйтеся прийому їжі в один і той же час. Дитина повинна знати, що їсти треба обережно, не поспішаючи, ретельно пережовувати продукти.

3. Не допускайте, щоб після вживання їжі малюк стрибав і бігав. Запропонуйте йому в цей час спокійно погратися й зайнятися улюбленою справою.

4. Організуйте діяльність таким чином, щоб вона інтенсивно пізнавала навколишній предметний, природний та соціальний світ. У дитини має бути куточок з іграшками різного розміру, різноманітних форм, колірної гами та фактури. У куточку мають бути дитячі музичні інструменти (барабан, бубон, дзвіночок, сопілка, дудочка) та образотворчі матеріали (аркуші, крейда, пензлики, олівці, фломастери, пластилін, глина). Бажано ліпити з тіста різноманітні знайомі дитині формочки (кільце, доріжка, ліжко тощо). Тривалість ігор-занять не має бути вищою 10 – 15 хвилин. Дитина повинна мати свою маленьку дитячу бібліотеку, фонотеку та відеотеку, яку слід переглядати та поповнювати. Треба хвалити дитину за бережне поводження з книгами, вправляти в умінні ставити їх на відведене на полиці місце.

II. Фізичний розвиток

1. Повісьте на гілочку дитячу шапочку й запропонуйте дитині підстрибнути та дістати її.

2. Запропонуйте малюку збити шапочку з гілочки м'ячем.

3. Надіньте на малюка шапочку зайчика, складіть йому руки перед груддю, немов лапки зайчика, і запропонуйте пострибати під веселу музику; після цього пострибайте ще раз, але руки тримайте на поясі.

4. Попросіть дитину дістати з-під столу різні речі (дитина буде намагатися проповзти по підлозі вперед-назад).

5. Разом з дитиною ходіть на носках, піднімайте руки догори: – „Ми жирафи, ми дуже великі жирафи – ось такі”.

6. Ходіть з дитиною по колу й високо піднімайте коліна (темп енергійний, рахувати треба – раз, два, три, чотири). Можна в цей час цокати язиком, як коник.

7. Кидати в ціль надувний м'яч двома руками: спочатку великий, потім середнього розміру, а потім маленький.

III. Емоційно-соціальний розвиток

Слово „ні” стає дуже важливим. Дитина говорить „ні” з будь-якого приводу. Це нормальний дитячий шлях самоутвердження. Він називається „негативізм дворічних”. Даючи вказівки дитині, придумуйте для неї вибір: – „Ти їстимеш зараз або через п'ять хвилин?”, „Ти підеш мити руки одна або з мамою?” Якщо малюку ще важко робити вибір, тоді, щоб не провокувати негативізм, говоріть свої прохання не питальним, а спокійним, стверджувальним тоном, наприклад, не „Підемо зі мною в магазин?..” (якщо ви точно знаєте, що йти треба вдвох), а „Прийшов час іти в магазин, ми йдемо в магазин”. Це дозволить дитині, не „принижуючи своєї гідності”, робити те, що потрібне, і підкорятися не вам, а обставинам. Побудова прохання таким чином, що вимога виходить не від дорослих, а з життєвої необхідності, дає можливість дитині й виконувати вимогу, і відчувати себе незалежною одночасно.

Дитина відчуває себе і великою і маленькою одночасно. Вона їсть ложкою, як доросла, але просить, щоб її погодували, як маленьку. Вона сама засинає в ліжечку, як велика, але проситься в мамине

ліжечко, як маленький. Вона грає в пісочниці у „великих”, а вдома поводить, як немовля, вимагаючи, щоб її носили на ручках і навіть давали пляшку з соскою. Цей стан дитина повинна перерости. Мама може вдома пограти з малюком „у маленького”. Саме пограти. Це означає, що коли вона його годує або на ручках відносить у ліжечко, вона говорить не: – „Ну ось, як маленького годую” або „Як не соромно, щоб це було востаннє”, а жартівливим, грайливим голосом: – „Лю-лі, лю-лі, покачаю мою лялечку! Моя ляля підросте, сама ніжками піде” або „Літачок – літачок залетить синочку в рот, мій синочок має яскраво-червоний, з’їж шматочок смачненький”.

IV. Пізнавальний розвиток

1. Покладіть у мішечок кілька маленьких предметів (іграшку, ложечку, кубик, м’ячик, цукерочку...). Запропонуйте малюку спочатку подивитися на ці речі, поторкати їх, а потім заховайте в мішечок і попросіть: – „Дістань мені кубик (або м’ячик, або ложечку)”. Малюк повинен не дивлячись, напощаки знайти потрібний предмет. А потім – хай він попросить вас і побачить, що вам теж непросто знайти в мішку заховану дрібницю. Так само можна грати з кишенькою замість мішечка або з сумочкою.

2. Для того, щоб малюк отримував уявлення про дні тижня, повісьте на стіну картонний круг, розділений на сім різнокольорових секторів, із стрілкою (подібно годинній) посередині. Щодня переводьте стрілку з сектора в сектор, називаючи дні.

3. Щоб пояснити малюку, скільки днів залишилося до якоїсь події (дня народження, або Нового року, або приїзду бабусі, або походу в цирк...), зробіть з паперу ромашку й щодня відривайте з малюком по пелюсточці.

4. Використовуйте пісочний годинник, щоб дати малюку зрозуміти, скільки часу в нього на ту або ту справу, наприклад: – „Коли пісочок пересиплеться, пройде п’ять хвилин, і ми підемо їсти”, „Ти

можеш пограти ще три хвилинки, поки сиплеться пісочок”, „Поклич мене, коли пройде десять хвилин, коли висиплеться пісочок, ми підемо гуляти”...

5. Освоювати вміння рахувати допомагає гра „Знайди стільки ж”, наприклад, на столі стоять дві вази – з родзинками і з печивом. Мама кладе малюку в тарілочку три родзинки (дві, чотири) і говорить малюку: – „Поклади мені стільки ж печива”. Або мама бере собі кілька маленьких машинок і говорить: – „Візьми собі стільки ж кубиків” і т.п.

6. Застібаючи і розстібаючи гудзики, говоріть: – „Один гудзичок розстібнули”, „два гудзички розстібнули”, „три...”. Розставляючи тарілки для сімейної вечері, рахуйте їх теж. Ще рахувати можна кількість людей у кімнаті, кількість ніг у малюка та лап у собаки або кішки...

7. Придумуйте ігри з парними визначеннями високий - низький, холодний – гарячий, швидкий – повільний тощо. На днях народження не забувайте водити з малюками хоровод і співати про „Коровай ось такої ширини, ось такої висоти...”, супроводжуючи пісню відповідними жестами. Влаштовуйте гонки іграшкових машинок, у яких одні їздять поволі, а інші – швидко. Покажіть малюку, як можна говорити гучно, а як – тихо. Запропонуйте йому порівняти його та батькове взуття (велике – маленьке), його та батьків стільчик (високий – низький) і т.п. Освоєння дитиною парних визначень і уміння порівнювати багато в чому залежить від її житейського та ігрового досвіду.

V. Розвиток мовлення

1. Для розвитку слухової уваги можна використовувати такі ігри: – Під звуки веселої музики дитина танцює або кружляє. Але як тільки роздається стук дощу (дорослий стукає паличками по барабану або столу), дитині треба ховатися під парасольку.

– Показуйте картинки свійських тварин, пропонуючи дитині імітувати їх рухи й мову.

– Грайте на музичному інструменті, який не видно за ширмою і пропонуйте дитині відгадати цей інструмент.

2. Для розвитку сили голосу використовуйте такі ігри:

– Дитячі іграшки знаходяться на стільцях, і дитині пропонують запросити їх на прогулянку. Дитина голосно каже: – „Зайчику, іди! Песику, іди!” й т.п. Стежте, щоб дитина говорила голосно, але не кричала.

– Дитина тримає барабан з паличками, а дорослий показує їй картинки. Якщо малюнок малий, дитина стукає тихо, а якщо малюнок великий, дитина стукає голосно.

3. Для правильної звуковимови пропонують такі ігри-діалоги, або ігри-повторювання:

Каже курка: ко-ко-ко,

У гаю пасуться ко...

– Коні?

– Ні, не коні.

Каже курка: ко-ко-ко,

У гаю пасуться ко...

– Кози?

– Ні, не кози.

Каже курка: ко-ко-ко,

У гаю пасуться ко...

– Корови?

– Так! Корови рябенькі.

Пийте, дітки, молочко – будьте здоровенькі.

Ось котик, ось котик – Миє лапки, миє ротик.

(у цей час дитина показує, як умивався кіт).

Киця впала – лапа болить,

Киця не плаче – киця сидить

(замість киці можна називати інших тварин або імена дітей – собака, лялька, Катруся...; замість лапи можна називати інші частини тіла – голівка, ніжка; слово сидить можна замінити іншими дієсловами – стоїть, лежить, біжить...)

VI. Екологічний розвиток

1. Під час прогулянки пропонуйте дитині роздивитися самостійно все навкруги.
2. Привчайте дитину роздивлятися, чи не потрібна комусь її допомога (поламана гілочка, пташка з поламаним крилом, хвора лапка в собачки).
3. Пропонуйте дитині розказати, яка сьогодні погода.
4. Використовуйте в ігровій діяльності природний матеріал (пісок, камінці, каштани, шишки).
5. Висаджуйте на городі разом з дитиною овочі й квіти з великим насінням.
6. Зробіть обов'язком дитини годувати рибку в акваріумі та папугу в клітці.
7. Розповідайте дитині, що вона не повинна нав'язувати своїх ігор тваринам.

VII. Художньо-естетичний розвиток

1. Показуйте дитині ілюстрації різних художників, на яких зображені діти, тварини, рослини.
2. Включайте контрастні за настроєм музичні мелодії (веселі – сумні). Співайте й танцюйте під музику разом.
3. Запропонуйте співвіднести реальні предмети та зображені малюнки за формою, розміром, кольором (можна поставити маленьку синю машинку на картинку із зображенням маленької синьої машинки тощо).
4. Малюйте разом з дитиною різні картинки, робіть аплікацію, ліпіть з глини та пластиліну знайомі предмети; ознайомте дитину з різноманітними властивостями будівельних конструкторів.

5. Читайте з дитиною казки, вірші, оповідання та створюйте власні казки. Вивчайте вірші і створюйте власні рими.
6. Зробіть домашній оркестр та грайте на різних музичних інструментах, підспівуючи та підтанцювуючи.
7. Регулярно відвідуйте ляльковий театр, дивіться з дитиною дитячі фільми, або мультфільми.

4.3. Адаптація дітей раннього віку до умов дошкільного навчального закладу

Оформлюючи дитину в дитячий садок, батьки часто переживають: як зустрінуть дитину? Чи буде їй добре в дитячому садку? Як її будуть годувати, напувати, укладати спати? Хвилювання це цілком зрозуміло: батьки вперше залишають дитину з незнайомими людьми. До цього все відбувалося на їхніх очах. А чи будуть любити дитину в дитячому садку? Це хвилювання посилюється, якщо дитина не хоче розлучатися зі звичним і близьким, відмовляється часом іти в групу. Мама або переймаються ще більшим співчуттям до дитини, часом на шкоду інтересам вихователів, або, намагаючись не реагувати на сльози й прохання сина, доньки, мовчки ведуть їх у дитячий садок. Чи всі діти ведуть себе однаково при вступі в дитячий садок?

Одні діти приходять до групи впевнено, уважно розглядають навколишнє, вибирають, чим їм зайнятися, і починають грати. Інші роблять це з меншою впевненістю, більше спостерігають за вихователем і виконують запропоновані ним дії. Треті виявляють у ставленні до вихователя негативізм, відхиляють усі пропозиції, бояться не тільки розлучитися, але й відійти від мами, багато та голосно плачуть. Причини такої поведінки можуть бути найрізноманітнішими:

- відсутність у сім'ї режиму, що збігається з режимом дитячого закладу;

- наявність негативних звичок (смоктання соски, заколисування під час укладання);

- невміння зайняти себе іграшкою;

- несформованість необхідних культурно-гігієнічних навичок тощо.

Проте головною й основною причиною такої поведінки є відсутність у дитини досвіду спілкування з дорослими й дітьми. Особливо страждають при входженні в групу ті діти, досвід спілкування яких був звужений до мінімуму (мама – дитина, бабуся – дитина), обмежений рамками сім'ї (батько, мати, бабуся, дідусь). Знайомство з новими людьми, установлення з ними контакту досить важко для таких дітей. Чим більш вузьким було коло спілкування до надходження в дитячий заклад, тим важче дитині, тим тривалішим формуються в неї стосунки з вихователем. Прихильність тільки до близьких людей, уміння спілкуватися тільки з ними, невміння ввійти в контакт з незнайомими людьми визначають характер поведінки. Якщо в дитини досвід спілкування з однолітками обмежений, велика кількість дітей у групі викликає в неї страх, прагнення усамітнитися, сховатися від усіх. Така дитина, якщо в неї є позитивний досвід спілкування зі сторонніми дорослими, горнеться до вихователя, заглядає йому в очі, хоче переконатися в постійній підтримці. Діти, у яких уже є позитивний досвід спілкування з дорослими й однолітками, становлять найсприятливішу групу за характером поведінки, і звикають вони до дитячого садку порівняно швидко. Прогноз імовірного перебігу адаптації дитини до умов ДНЗ представлено в таблиці № 4.

**Прогноз імовірного перебігу адаптації дитини
(за А. Кожиною)**

Перебіг адаптації

Характерні ознаки

Легка адаптація

Дитина спокійно заходить до кабінету, уважно оглядається, перш ніж зупинить свою увагу на чому-небудь. Вона дивиться в очі незнайомому дорослому, коли той до неї звертається.

Легко йде на контакт, ініціює його, уміє звернутися із запитанням до іншої людини, може попросити про допомогу. Уміє зайняти себе, використовує в грі предмети-замінники. Мовлення дитини добре розвинене, настрій бадьорий або спокійний.

Дитина дотримується встановлених правил поведінки, адекватно реагує на схвалення й зауваження. Батьки довіряють своїй дитині, не контролюють її щохвилини, не опікують, не вказують, що їй потрібно робити, добре відчують її настрій, підтримують малюка за потреби.

Батьки впевнені в собі, з довірою ставляться до фахівця, обстоюють свої погляди, проявляють ініціативу й самостійність

Адаптація середньої важкості

Дитина йде на контакт, спостерігаючи за привабливими діями педагога-психолога. Напруженість перших хвилин поступово спадає, дитина може йти на контакт зі своєю ініціативи, може розгорнути ігрові дії. На зауваження й заохочення реагує адекватно, може порушувати встановлені правила й норми поведінки (соціальне експериментування). Батьки часто не довіряють дитині, намагаються дисциплінувати її, роблять зауваження. Зазвичай, поради й рекомендації педагога-психолога приймають, ставлять багато запитань, уникаючи висловлювати свою думку

Важка адаптація

Контакт з дитиною вдається встановити лише через батьків. Малюк переходить від однієї іграшки до іншої, ні на чому не затримує. Не може розгорнути ігрових дій, має стривожений, замкнений вигляд. Зауваження або похвала фахівця залишають дитину або байдужою, або вона лякається й біжить за підтримкою до батьків.

Батьки або ігнорують потреби дитини, або опікують її у всьому, „зливаються” з нею. Частіше в такій ситуації батьки тривожні, сприймають зустріч з педагогом-психологом як іспит. Такі батьки потребують додаткових консультацій.

У процесі спілкування дитина пізнає довкілля, дізнається, як діяти в тій чи іншій обстановці, учиться установлювати стосунки з дорослими і дітьми. А головне, у спілкуванні вона впізнає себе, межі своїх можливостей. Тому чим ширше у дитини практика спілкування, тим легше вона входить у дитячий колектив, і навпаки, чим менше досвід дитини, тим їй важче.

Спілкування дитини пов'язане з грою, навчанням, працею, воно сприймається як само собою зрозумілий процес. Тому дорослі вчать дитину грати, вчитися, працювати й досить рідко навчають уміння спілкуватися. Навчити дитину вступати в спілкування з дорослими й дітьми – важливе завдання при підготовці її до вступу до дитячого закладу. Особливе значення в період звикання дитини до умов суспільного виховання мають і такі чинники, як звичка до режиму, рівень культурно-гігієнічних навичок, навичок самообслуговування й т.п.

Для того, щоб процес звикання до дитячого саду не затягувався, необхідно таке:

Створення емоційно сприятливої атмосфери в групі. Необхідно сформувати в дитини позитивну установку, бажання йти до дитячого садку. Це залежить у першу чергу від уміння й зусиль вихователів створити атмосферу тепла, затишку й доброзичливості в групі. Якщо дитина з перших днів відчує це тепло, зникнуть її хвилювання і страхи, набагато легше

пройде адаптація. Щоб дитині було приємно приходити до дитячого садку, потрібно „одомашнити” групу. Меблі краще розмістити таким чином, щоб вони утворили маленькі кімнатки, у яких діти будуть відчувати себе комфортно. Добре, якщо в групі буде невеликий „будиночок”, де дитина може побути одна, пограти чи відпочити. Зробити такий „будиночок” можна, наприклад, з дитячого ліжечка, обтягнувши красивою тканиною і вийнявши з неї нижню дошку. Бажано поряд з „будиночком” розмістити живий куточок. Рослини й узагалі зелений колір сприятливо впливають на емоційний стан людини.

У групі необхідний і спортивний куточок, який задовольняв би потребу дітей 2 – 3 років у русі. Куточок слід оформити так, щоб у дитини з’явилося бажання займатися в ньому.

Малята ще не володіють мовою настільки, щоб висловити чітко свої почуття та емоції. Невиражені емоції (особливо негативні) накопичуються і зрештою прориваються сльозами, які збоку виглядають незрозумілими, оскільки ніяких зовнішніх причин для такого прояву емоцій немає. Психологи й фізіологи встановили, що образотворча діяльність для дитини – не стільки художньо-естетичне дійство, скільки можливість виплеснути на папір свої почуття. *Куточок зображувального мистецтва з вільним доступом дітей до олівців і паперу* допоможе вирішити цю проблему в будь-який час, як тільки в малюка виникне потреба виразити себе. Особливе задоволення приносить дітям малювання фломастерами-маркерами, що залишають товсті лінії, на прикріпленому до стіни аркуші паперу.

Заспокійливо діють на дітей *ігри з піском і водою*. Такі ігри мають великі розвивальні можливості, але в період адаптації головними є їхня заспокійливу і розслаблюючу дія. Улітку подібні ігри легко організувати на вулиці. В осінньо-зимовий час бажано мати куточок піску й води в приміщенні. Для різноманітних і захоплюючих ігор використовуються судини, що не б’ються, різної конфігурації та об’єму, ложки, сита, воронки, формочки, гумові трубочки. Діти можуть купати у воді гумових ляльок,

набирати в гумові іграшки воду і виштовхувати її струменем, пускати по воді кораблики тощо (загальні рекомендації з підготовки та проведення адаптаційних ігор-занять подано в додатку 3).

Як показують спостереження, по мірі звикання до нових умов у дітей спочатку відновлюється апетит, важче нормалізується сон (від 2 тижнів до 2 – 3 місяців). Проблеми зі сном викликані не тільки внутрішньою напругою, але й навколишнім оточенням, відмінним від домашнього. Дитина відчуває себе незатишно у великій кімнаті. Така проста річ, як завіска для ліжка, може вирішити низку проблем: створити відчуття психологічного комфорту, захищеності, надати спальні більш затишний вигляд, а головне, ця завіса, яку пошила й повісила мама, стає для неї символом і частинкою будинку, як і улюблена іграшка, з якою вона лягає спати.

Необхідно всіляко задовольняти надзвичайно гостру в період адаптації потребу дітей в емоційному контакті з дорослим. Лагідне поводження з дитиною, періодичне перебування малюка на руках дорослого дають йому відчуття захищеності, допомагають швидше адаптуватися. Маленькі діти дуже прив'язані до мами. Дитині хочеться, щоб мама весь час була поруч. Тому дуже добре мати в групі „сімейний” альбом з фотографіями всіх дітей групи і батьків. У цьому випадку малюк в будь-який момент зможе побачити своїх близьких і вже не так тужити далеко від дому.

Роботу з батьками бажано почати ще до надходження дитини в дитячий садок. Необхідна умова успішної адаптації – узгодженість дій батьків і вихователів, зближення підходів до індивідуальних особливостей дитини в сім'ї та дитячому садку. Доцільно рекомендувати батькам у перші дні приводити дитину тільки на прогулянку – так їй простіше познайомитися з вихователями та іншими дітьми. Причому бажано приводити малюка не тільки на ранкову, а й на вечірню прогулянку, коли можна звернути його увагу на те, як мами і тата приходять за дітьми, як вони радісно зустрічаються. У перші дні варто приводити дитину до групи пізніше восьми годин, щоб вона не була свідком сліз і негативних емоцій

інших дітей при розлученні з батьками. Завдання вихователя – заспокоїти насамперед дорослих: запросити їх оглянути групові приміщення, показати шафи, ліжко, іграшки, розповісти, чим дитина буде займатися, у що грати, познайомити з режимом дня, разом обговорити, як полегшити період адаптації. У свою чергу, батьки повинні уважно прислухатися до порад педагога, брати до уваги його консультації, спостереження та побажання. Крім зазначених умов, що полегшують процес адаптації, пропонуємо батькам використовувати такі прийоми, що полегшують дитині ранкові прощання:

- Навчіться прощатися з дитиною швидко. Не затягуйте розставання. Інакше малюк відчує ваше занепокоєння і йому буде ще складніше заспокоїтися.

- Покладіть малюку до кишеньки яку-небудь пам'ятну річ, що нагадуватиме про вас і про те, як сильно ви його любите.

- Ніколи не намагайтеся «вислизнути» непомітно від дитини, якщо хочете, щоб вона довіряла вам.

- Вигадайте забавний ритуал прощання й строго дотримуйтеся його, наприклад завжди цілуйте дитину в щічку, а потім ніжно потрітьтеся носиками або що-небудь подібне.

- Не намагайтеся підкупити дитину, щоб вона залишилася в дитячому садку за нову іграшку.

- Чітко дайте дитині зрозуміти, що хоч би які істерики вона влаштувала, їй усе одно доведеться йти до дитячого садка.

Якщо дитина бачить хороші, доброзичливі взаємини між своїми батьками й вихователями, вона набагато швидше адаптується в новій обстановці. Пропонуємо такі рекомендації батькам з підготовки дітей до дитячого садка:

- Зверніть увагу на домашній режим харчування та сну й потроху наближайте його до того режиму, що буде в дитячому садку.

- Поступово формуйте навички спілкування дитини з однолітками: гуляйте з нею на ділянці дитячого садка, залучайте до спільної діяльності з іншими дітьми.
- Привчайте малюка до самостійності й доступного для його віку самообслуговування.
- Розповідайте дитині, що таке дитячий садок, навіщо туди ходять діти, чому ви хочете, щоб вона туди пішла.
- Проходячи повз дитячий садок, з радістю нагадуйте дитині, як їй пощастило – восени вона зможе ходити сюди.
- Розповідайте рідним і знайомим у присутності малюка про свою удачу, кажіть, що пишаєтеся своєю дитиною, адже її прийняли до дитячого садка.
- Докладно розповідайте дитині про режим дитячого садка: що, як і в якій послідовності вона робитиме. Чим докладнішою буде ваша розповідь і чим частіше ви будете повторювати, тим спокійніше та впевненіше почуватиметься ваш малюк, коли піде в дошкільний заклад.
- Учіть дитину гратися. Психологи виявили чітку закономірність між розвитком предметної діяльності дитини та звиканням до дитячого садка. Найлегше адаптуються малюки, які вміють довго, різноманітно й зосереджено діяти з іграшками. Уперше потрапивши до дитячого садка, вони швидко відгукуються на пропозицію погратися, з інтересом досліджують нові іграшки. Дитина, яка вміє гратися, легко йде на контакт з будь-яким дорослим.
- Переконайтеся в тім, що вашій родині дитячий садок необхідний саме зараз. Будь-які ваші коливання дитина використовуватиме для того, щоб протистояти відвідуванню дитячого садка. Легше й швидше звикають діти, батьки яких не мають альтернативи дошкільному закладу.
- Чим з більшою кількістю дітей і дорослих, з якими дитина спілкуватиметься в дитячому садку, вона побудує стосунки, тим швидше вона звикне. Допоможіть їй у цьому. Познайомтеся з іншими

батьками та дітьми. Відвідуйте разом з дитиною прогулянки в дитячому садку. Чим ближчими будуть ваші стосунки з вихователями, іншими батьками та їхніми дітьми, тим простіше буде звикнути вашій дитині.

- У присутності дитини уникайте критичних зауважень на адресу дошкільного закладу та його працівників. Ніколи не лякайте дитину дитячим садком.

Правильна організація в адаптаційний період ігрової діяльності, спрямованої на формування емоційних контактів „дитина – дорослий” та „дитина – дитина”, обов’язково включає ігри та вправи. Основне завдання ігор у цей період – формування емоційного контакту, довіри дітей до вихователя. Дитина повинна побачити у вихователів добру, завжди готову прийти на допомогу людину (як мама) і цікавого партнера в грі. Емоційне спілкування виникає на основі спільних дій, супроводжуваних посмішкою, лагідною інтонацією, проявом турботи до кожного малюка. Перші ігри повинні бути фронтальними, щоб жодна дитина не відчував себе обділеною увагою. Ініціатором ігор завжди є дорослий. Ігри вибираються з урахуванням можливостей дітей, місця проведення.

**Адаптаційний режим-графік для дітей,
які вперше вступили до ДНЗ**

		Загальна тривалість денного перебування	Участ ь в іграх	Участь у прогулянці		Харчування	Заняття	Денний сон
	1 день	10 – 30 хвилин		так	так	ні	ні	ні
	2 день	30 хвилин		так	так	ні	ні	ні
	3 день	30 – 45 хвилин		так	так	ні	ні	ні

ДОДАТОК А

Кольорограма рівня розвитку малюка

(Л.М. Олійник та І.А. Романюк)

Фізичний розвиток

1. Рухова активність

*Незбалансована рухова активність, важко переключається;

О ходить та бігає за вихователем, тікає від нього;

реагує рухами на музику, ходить по колу в парах, бігає в різних напрямках, не наштовхуючись на предмети та інших дітей, виконує імітаційні вправи;

ходить приставними кроками вперед, убік, ходить по східцях;

■ ходить навшпиньках, виконує невеличкі танці.

2. Координація, рівновага

* Розкоординованість рухів;

О підстрибуючи, утрачає рівновагу, не може пройти по доріжці завдовжки 3 – 4 м (ширина 20 см);

рухи скоординовані, упевнені, лазить по лаві (висота 20 – 25 см);

переступає через перешкоди (висота 10 – 15 см), лазить та перелізає через колоду;

■ упевнено почуввається на висоті 25 см, бігає по звивистій доріжці.

3. Стрибки, лазіння

* При підстрибуванні не може відірвати обидві ноги від підлоги;

О підлізає під мотузок, прикріплений на висоті 30 – 40 см;

підстрибує на двох ногах, перестрибує через смужку в 35 см;

стрибає в глибину на 10 – 15 см;

■ стрибає на віддаль, відштовхуючись обома ногами, лазить по гімнастичній драбині вгору (1,5 – 1,8 м).

4. Кочення, кидання, ловлення

* Збирає предмети, переносить та кладе в певне місце;

О скочує круглі предмети по похилій дошці, кидає м'яч обома руками від грудей;

котить м'яч іншій дитині чи вихователеві однією рукою; кидає дрібні предмети однією рукою;

кидає м'яч обома руками, намагається ловити;

■ кидає правою та лівою рукою в горизонтальну чи вертикальну ціль.

5. Рухливі ігри

* Стоїть осторонь, коли вихователь грає з дітьми;

О пасивна гра, не хоче виконувати провідних ролей;

виявляє ініціативу, позитивно-емоційний настрій під час гри;

зацікавлено грає тривалий час, знає дві-три гри;

■ звертається до вихователя з проханням погратися, знає до п'яти ігор.

6. Дрібна моторика

* Кисть руки не розвинена, слабка, швидко стомлюється; намагається виконувати вправи на розвиток кисті руки;

О впевнено тримає предмети (ложку, олівець), користується ними за призначенням;

із зацікавленням грає в дидактичні ігри, що розвивають дрібну моторику;

□ гортає сторінки книг по одній;

■ елементарно самообслуговує себе: розстібує гудзики; намагається застібати, діє зі шнурками.

Сенсорний розвиток

1. Колір

* Не виявляє зацікавленості до кольорів;

О розрізняє кольори на сенсомоторному рівні, уживає назви неправильно;

Узнає чотири основні кольори (червоний, жовтий, синій, зелений);

□ без допомоги дорослого співвідносить 9 кольорів (кольори веселки + чорний, білий);

■ має чітке уявлення про 9 кольорів.

2. Форма

* Не має уявлення про форму;

О розрізняє коло та квадрат, за допомогою вихователя співвідносить за формою;

знає коло, квадрат, трикутник, ідентифікує контурні зображення;

□ без допомоги дорослого співвідносить п'ять геометричних форм;

■ має чітке уявлення про п'ять форм, називає їх.

3. Розмір

* Не має уявлення про розмір;

О відрізняє великі й маленькі предмети;

співвідносить за розміром три величини;

□ групує однорідні предмети за розміром;

■ правильно вживає слова: великий, менше, маленький, більше; співвідносить за двома-трьома ознаками.

4. Орієнтація в просторі, часі

* Дитина дезадаптована, не виконує дії за вказівкою вихователя;

О виконує прохання: „Підійди до мене”;

розуміє слово „незабаром”, користується словами „високо – низько”;

□ добре орієнтується в знайомому приміщенні, виконує правило: „Кожній речі своє місце”;

■ користується словами „далеко – близько”, „угорі – знизу”, „вчора, сьогодні, завтра”, знає їх значення.

5. Запах, смак

* Індивідуальне ставлення до їжі та запахів;

О знає, що предмети мають запах;

має улюблені страви, впізнає їх за запахом та смаком;

□ визначає якості їжі: солодкий, гіркий, кислий, смачний;

■ ідентифікує речі за характерним запахом, упізнає за смаком знайому їжу.

6. Звуки

* Не виявляє зацікавленості до звуків довкілля;

О бере активну участь у музичних заняттях, відрізняє звуки: голосні – тихі;

звуконаслідує тварин, співає, відрізняє музику гучну та тиху;

□ розпізнає, який знайомий інструмент грає;

■ реагує на незвичайні звуки, звертає увагу вихователя на них, відрізняє музику.

7. Дотикові властивості

* Не виявляє зацікавленості до властивостей предметів; лякається фарб, глини;

О виявляє зацікавленість до зображувальних матеріалів;

розрізняє слова та поняття: „холодний – теплий”, „м’який – твердий”, „важкий – легкий»;

□ у повсякденному житті звертає увагу на властивості предметів, демонструє свої знання дорослим та дітям;

■ із закритими очима впізнає на дотик властивості предметів.

Пізнавальний розвиток

1. Орієнтація в соціальному оточенні

* Не виявляє зацікавленості до оточення;

О пасивно поводить себе в групі, але зацікавлено спостерігає;

знає імена рідних, значущих дорослих, чомо спілкується з ними;

□ знає назву дитячого садочка, орієнтується в знайомих приміщеннях, в іграх з’являються предмети-замісники;

■ орієнтується в простих видах праці дорослих, знає правила взаємин з однолітками.

2. Орієнтація в природі

* Не цікавиться природними об’єктами;

О має елементарні уявлення про природні об’єкти найближчого оточення;

розрізняє тварин та рослини найближчого оточення, знає слово „природа”;

□ позитивно емоційно ставиться до природних об’єктів, виявляє до них зацікавлення;

■ виявляє бажання створювати умови для життя рослин та тварин, бережно поводить з ними.

3. Ставлення до художньої літератури

* При читанні чи розповіданні вихователем дитина неухважна, відволікається;

О виявляє зацікавленість до художнього слова, театралізованих вистав;

розуміє зміст літературних творів, відповідає на нескладні питання за текстом;

□ коментує ілюстрацію, „показує” вихователеві при читанні знайомих казок, знає нескладні пісеньки, віршики;

■ бере участь в інсценуванні, театралізаціях, співає пісні, виразно читає вірші.

Мовленнєвий розвиток

1. Мовленнєва культура

* Не розмовляє;

О звуконаслідує, говорить окремими словами;

говорить фразами (3 – 5 слів у реченні); словник – 300 слів;

□ вимовляє всі звуки, крім [ш], [р]; використовує всі частини мови;

■ словник – 1200 – 1500 слів; використовує в мовленні складні речення.

2. Мовленнєва активність

* Відмовчується, не відповідає на запитання;

О спілкується з дорослими за їхньою ініціативою;

виявляє мовленнєву активність, мова емоційно та інтонаційно забарвлена;

□ охоче вступає в розмову з дорослими й однолітками, запитує (*де?, куди?*);

■ ставить різні запитання (*де?, куди?, чому?, коли?*), розповідає з власної ініціативи про випадки з власного досвіду (монолог).

Розвиток образотворчих здібностей

1. Малювання

* Не хоче малювати, не може тримати олівець, лякається фарб;

О хаотично малює олівцем, фарбами, робить плями;

малює за темою, наслідує зразок вихователя, знає призначення зображувальних матеріалів;

□ малює по всьому аркуші паперу, відтворює нескладні предмети, явища природи та навколишнього світу;

■ емоційно-позитивно сприймає заняття малюванням, знає елементарні правила користування матеріалами.

2. Аплікація

- * Не виявляє зацікавленості, не бачить сенсу занять;
- маніпулює матеріалами, не розуміє теми;
- # додержується теми, виконує програмовий зміст;
- позитивно-емоційно ставиться до роботи, співтворчо працює з дорослим;
- самостійно, під наглядом дорослого, виконує завдання, упізнає свою роботу через деякий нетривалий час.

3. Ліплення

- * відмовляється ліпити або користується матеріалом не за призначенням;
- задоволено спостерігає за діями вихователя, маніпулює з глиною;
- # володіє різноманітними прийомами роботи з глиною: розкочування, скочування, відщипування;
- розминає, сплющує, розплющує глину, працює за темою;
- бачить у шматочку глини знайомий образ, одержує новий образ шляхом ліплення, проявляє творчість.

4. Конструювання

- * Не виявляє зацікавленості до будівельного матеріалу;
- виявляє пасивний інтерес до конструювання;
- # розрізняє кубик, цеглинку, пластину; користується будівельним матеріалом за призначенням;
- швидко створює з будівельного матеріалу знайомі споруди;
- користується спорудами для гри, без зразків моделює прості споруди.

Побутові навички

1. Навички прийому їжі

- * Не їсть самостійно, чекає, доки нагодують;
- їсть неохайно, але бажає це робити самостійно;
- # ретельно пережовує їжу, виходить із-за столу тільки поївши, дотримується правил поведінки за столом;
- потребує часткового догодовування, правильно тримає ложку під час їжі;
- їсть самостійно та охайно, користується серветкою, дякує без нагадування.

2. Навички поведінки в туалетній кімнаті

- * Не вміє самостійно вмиватися, сісти на горщик;
- виявляє активність у виконанні гігієнічних процедур, бажає робити це самостійно;
- # знає свій рушник, гребінець, горщик; звертається з проханням підкотити рукава перед умиванням;
- знає елементарні правила поведінки в туалетній кімнаті та додержується їх; при вмиванні не розбризкує воду;

МОВЛЕННЯ	Соціальне оточення	Орієнтація в природі	Художня література	Мовленнєва культура	Мовленнєва активність
Продуктивні види діяльності	Мальовання	Аплікація	Ліплення	конструювання	
Побутові навички	Навички у прийомі	Навички поведінки в туалетній кімнаті	Одягання, роздягання	Виконання доручень	

ДОДАТОК Б

Педагогічні правила колективу щодо організації спільної діяльності педагогів з дітьми

1. **Позиція педагога.** У спільній діяльності дії педагога спрямовано на формування особистості дитини, дотримуючись гасла „Не вперед, не назад, а разом”.
2. **Завдання спільної діяльності.** Озброєння малюків життєво необхідними компетенціями.
3. **Час спільної діяльності в режимі.** Спільна діяльність організується протягом усього дня.
4. **Види й форми.** У спільній діяльності розгортаються різні види дитячої діяльності: навчальна, пізнавальна, комунікативна, ігрова, трудова, гурткова, рухова, індивідуальна робота з дітьми та батьками.
5. **Початок діяльності.** Починатися діяльність і за ініціативою педагога, і за ініціативою дитини (педагог залучає до своєї діяльності, підключається до діяльності дітей).
6. **Підготовка до спільної діяльності** полягає у створенні емоційного комфорту, організації предметно-розвивального оточення як основи забезпечення комфортності, накопичення раціонального досвіду особистості та творчої активності дітей і дорослих, спрямування дітей до самостійності.
7. **Тривалість спільної діяльності** залежить від інтересу дітей.
8. **Закінчення діяльності** залежить від форми активності, що реалізується. Діяльність може згорнутися, або педагог забезпечує умови для продовження.

ДОДАТОК В

Підбір і використання іграшок для дітей раннього віку

(в дошкільних навчальних закладах)

(МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ – ДОДАТОК ДО ЛИСТА МОН УКРАЇНИ

ВІД 17.03.06 ЗА № 1-9-153)

Серед розмаїття предметів, що оточують дитину з перших днів життя, особливе місце посідають іграшки. Вони для неї є узагальненими матеріальними та етичними еталонами предметного світу, засобом передачі культурного досвіду поколінь, носіями тих способів дії, які малюк має засвоїти в певному віці.

У системі педагогічних засобів впливу на дитину іграшки відіграють самостійну роль. Проте випадковий підбір не дає бажаного ефекту від їхнього використання. Лише за умови системного підходу до формування асортименту іграшок для певної вікової групи вони стають повноцінним компонентом предметного розвивального оточення дитини.

Визначальний системотвірний чинник формування асортименту іграшок – ігрова діяльність, зміст якої змінюється в процесі її розвитку. У ранньому віці ознайомлювальна предметно-ігрова діяльність з часом переходить у відображувальну, а потім – у сюжетно-відображувальну діяльність. Остання на початку дошкільного дитинства створює передумови для виникнення сюжетно-рольової гри. Відповідно змінюється й функція іграшки (або іншого ігрового предмета). Спочатку дитину цікавить сам предмет, потім його особливості, співвідношення з іншими предметами. Згодом малюка вже цікавить не сама дія з предметом, а її результат. На цьому етапі іграшка є засобом дії. На початку другого року життя діти починають розуміти призначення предметів. Іграшки мають стимулювати виникнення ігрових цілей та способів дії, притаманних наступному, вищому етапу розвитку ігрової діяльності. Водночас властивості та якості іграшок мають бути близькі й доступні дитині певного віку.

Ще один параметр, за яким формується система ігрових засобів, – педагогічна класифікація іграшок, відповідно до якої вони розрізняються за:

- ступенем готовності (готові, збірно-розбірні, напівфабрикати, матеріали для виготовлення іграшок-саморобок);
- матеріалом (іграшки з деревини, тканини та хутра, паперу, гуми, пластмаси, металу, інших матеріалів);
- розміром – дрібні (до 10 см), середні (спів мірні руці дитини), великогабаритні (від 35 см);
- за художньо-образним рішенням (умовні, прототипні, реалістичні);
- за видовою належністю (дидактичні, музичні, сюжетно-образні, технічні, спортивні, театральні).

Класифікація іграшок за видовою належністю досить умовна. До дидактичних іграшок, крім сенсорних, настільно-друкованих та конструктивно-будівельних, часто зараховують і музичні, серед театральних виокремлюють святково-карнавальні тощо.

Предметне середовище в дошкільному навчальному закладі оснащується відповідно до Типового переліку обов'язкового обладнання, навчально-наочних посібників та іграшок у дошкільних навчальних закладах (наказ МОН України від 11.09.2002 р. № 509).

Ігровий простір дошкільного навчального закладу можна доповнити специфічними додатковими матеріалами відповідно до певної варіативної програми, типу дошкільного навчального закладу, пріоритетного напрямку його діяльності тощо. Обов'язковими лишаються загальні вимоги щодо забезпечення безпеки дітей, збереження їхнього фізичного та психічного здоров'я. Неприпустимим для дошкільних навчальних закладів є використання іграшок, якість яких не підтверджено відповідною документацією. Насамперед ідеться про сертифікат відповідності та висновок Державної санітарно-епідеміологічної експертизи. Педагогічну доцільність використання іграшки або навчально-наочного ігрового посібника для дітей певного віку визначає Міжвідомча художньо-технічна

рада з іграшок та навчально-ігрових посібників при МОН України (далі – Рада). Рада розглядає нові зразки, що впроваджуються у виробництво, забезпечує проведення їхньої психолого-педагогічної та художньо-технічної експертизи. Документом, який засвідчує якість іграшки, є витяг з протоколу засідання Ради.

Якщо з певних причин немає можливості пересвідчитись у наявності згаданих вище документів, слід звертати увагу на те, що іграшка має супроводжуватися обов'язковими маркувальними даними на етикетці або упаковці (найменування виробника, його реквізити, вікова адресованість). Відсутність цієї інформації, особливо найменування конкретного виробника, – це сигнал тривоги для дорослого, оскільки являє потенційну небезпеку для дитини. Про низьку якість іграшок свідчить неприємний різкий запах, наявність гострих країв, використання неприємних на дотик (липких, жорстких тощо) матеріалів. Проте, навіть за умови використання якісних сучасних матеріалів, наявності необхідних маркувальних даних, категорично забороняється пропонувати дітям дошкільного віку іграшки, що провокують ранні сексуальні прояви, агресивність, цинічне ставлення до загальнолюдських цінностей. Це стосується фігурок „озброєних до зубів” суперменів, детальної імітації холодної та вогнепальної зброї, настільних та інших видів ігор, у яких купують і продають зброю, фізично знищують умовного противника або ігрового партнера, успіх, перемога досягаються насильницькими діями.

Підбір іграшок для дітей віком від 1 – 3 років

Другий – третій роки життя дитини характеризуються виникненням та розвитком сюжетно-відображувальної гри.

На другому році життя в предметному оточенні дитини домінують дидактичні іграшки, які сприяють максимальному накопиченню сенсорного досвіду, розширенню уявлень про форму, колір, положення у просторі тощо. Піраміди з фіксованим стрижнем (4 – 6 елементів одного розміру та кольору; різноколірні, що поступово зменшуються; елементи різної

конфігурації в вигляді куль, конусів, кілець, циліндрів), вкладники (2 – 10 елементів), іграшки для нанизування, шнурування, уतिकання дають можливість багаторазово повправлятися в практичному порівнянні властивостей. Ігри з дидактичними іграшками не потребують обов'язкової взаємодії з іншими дітьми, передбачають характерну для малюків повторюваність дій.

У ранньому віці сюжетно-відображувальна гра нерозривно пов'язана з конструюванням, що сприяє розвитку нескладних сюжетів. Саме тому малюки так люблять набори будівельних матеріалів, обов'язковими деталями яких є цеглинки, кубики, пластини. Мінімальний розмір кубика 4x4 см. Інші деталі мають бути кратними до розміру кубика. Деталі конструктора для дітей раннього віку мають бути досить великими, зручними для утримування в руці. Спосіб кріплення деталей – пазовий (тип 1.ЕСО). Необхідно звертати увагу на упаковку до наборів. Бажано, щоб вона була міцною, зручною для складання та зберігання деталей, екологічно безпечною.

Розгортанню сюжетно-відображувальної гри сприяє раціональний підбір сюжетних (образних) іграшок, до яких традиційно відносять ляльок, фігурки людей і тварин, зокрема м'яконабивні, меблі, посуд, лялькові аксесуари, а також транспорт, техніку, споруди. Дітям раннього віку потрібні ляльки та фігурки, образи яких є прототипними, тобто такими, що посідають проміжне місце між реалістичними іграшками-копіями та максимально умовними образами. Прототипне вирішення образу ляльки полягає в тому, що основні риси людської істоти пропонуються в найбільш загальному вигляді. Для малюка до трьох років лялька певною мірою це він сам, його одноліток. Дії з лялькою відображають дії дорослого щодо малюка в реальному житті. Конструкція ляльки має бути такою, щоб дитина могла її саджати, класти, ставити, водити за руку тощо. Рекомендований розмір ляльок – середній (25 – 35 см), великий (до 50 см), фігурок тварин – 15 – 20 см. Лялька, яка виконує функцію „ігрового центра”, потребує співмірного

їй асортименту предметів лялькового вжитку (меблів, посуду тощо). Усі дрібні предмети (наприклад, посуд) мають бути співмірними руці дитини. Діти раннього віку люблять і м'яко-набивні іграшки-тварини, які мають передавати у своєму образі узагальнені, найбільш виразні риси тварини, щоб її можна було легко впізнати. М'які іграшки для раннього віку досить часто мають будову людського тіла, що дає змогу активно гратися з ними, садити за стіл, годувати тощо.

Серед настільних ігор слід віддавати перевагу тим, які забезпечують одиночні ігри або одночасні ігри кількох дітей без елементів змагання. Це – кубики, прості лото, розрізні картинки (2 – 6 частин), парні картинки. Вимоги до предметних зображень у настільно-друкованих іграх аналогічні до вимог до картинок у книжках-іграшках: чіткість, приємні яскраві кольори, повнота зображення, нейтральне тло.

Малюки другого-третього року життя потребують також великогабаритних дитячих ігрових меблів, які витримують навантаження маси дитини. Крім меблів, ігрові куточки (кімнати) можна облаштовувати іншим великогабаритним обладнанням (наметами, будиночками тощо), яке може вмістити дитину. Таке обладнання має бути забезпечене вентиляцією при зачинених дверях, наприклад, у вигляді віконних отворів. Якщо в конструкції будиночка передбачено двері, що відчиняються, зазор між ними та дверним отвором має бути меншим 5 або більшим 12 мм. Таким чином можна запобігти травмуванню дитячої руки, що потрапляє в зазор. Неприпустима наявність на дверях замків, „блискавок”, інших застібок.

Дітям від одного до трьох років життя пропонують технічні іграшки, що доступні їхньому сприйманню, відповідають життєвому досвіду. Так, автомобіль має бути такої конструкції, яка дозволяла б навантажувати й розвантажувати кузов, садити пасажирів або водія в кабінку, салон.

Оскільки дитина раннього віку дуже рухлива, їй потрібний різноманітний асортимент іграшок для вдосконалення рухів, стимулювання

рухової активності. Це – м'ячі, гірки, вітрячки, кімнатні атракціони, гойдалки, ходунки, іграшки для носіння (сумки, кошики тощо).

Потребу малюків в експериментуванні задовольняють іграшки для піску, води, снігу (лопатки, совки, формочки).

Щодо матеріалів, з яких виготовляють іграшки для дітей другого-третього років життя, перевага надається екологічно чистим, сенсорно комфортним матеріалам, які позитивно впливають на психіку дитини. В умовах дошкільного навчального закладу доцільно використовувати дерев'яні, пластмасові іграшки, пофарбовані водостійкою фарбою, оскільки вони піддаються миттю. Також дозволяється використовувати іграшки з тканини, коротковорсового штучного хутра. Неприпустимо давати дітям скляні іграшки.

Зауважимо, що сучасний іграшковий ринок пропонує здебільшого іграшки комбінованого типу. Це ходунки, поєднані з ігровими центрами, ляльки-брязкальця, музичні пірамідки тощо.

**Підбір іграшок для дітей раннього віку (від 1 – 3 років)
з розрахунку на групу дітей**

Ляльки, фігурки тварин та людей	Кількість
Ляльки:	
• немовлята	10
• однолітки	5
• дорослі	2
М'яконабивні	
• тварини	15
• літературні персонажі	5
Фігурки (пластмасові, гумові тощо):	
• дітей, дорослих	10
• тварин	20
• літературних персонажів	5

Предмети лялькового вжитку

Посуд дитячий і ляльковий:

- столовий 2 набори
- чайний 2 набори
- кухонний 2 набори

Меблі для ляльок:

- спальня 1 набір
- кухня 1 набір
- ванна 1

Побутова техніка та засоби зв'язку:

- телефон 4
- праска 4
- плити 2

Лялькова постільна білизна та одяг:

- Одяг (сезонний, святковий, професійний) 3 набори
- санки 4
 - коляски 4
 - гойдалки 2

Ігрове обладнання та атрибути для сюжетних ігор:

- „Лікарня” 1 набір
- „Перукарня” 1 набір
- „Магазин” 1 набір

Транспорт, техніка, споруди

Транспорт шосейний:

- автомобілі легкові 5
- автомобілі вантажні 5
- автобуси 2
- тролейбуси 2
- автомобілі спеціальні 2

Транспорт колійний:

- трамваї 2
- потяги 2

Водний транспорт:

- пароплави 2
- катери 3

- човни 3

Транспорт повітряний:

- літаки, гелікоптери 5

Техніка будівельна:

- екскаватори 2
- бульдозери 2
- котки 2

Техніка сільськогосподарська:

- трактори 2

Великогабаритна іграшкова техніка

Споруди:

- гаражі 2

Інструмент імітаційний:

- молотки 2
- викрутки 2
- лещата та ін. 2
- гайкові ключі 2

Іграшки для ігор з піском, водою та снігом

- лопатки, совки, граблі По 10
- відерця 10
- ситечка 10
- тачки, возики 2
- набори форм для піску та снігу 2
- набори для дослідів із піском, водою, снігом 2
- гідроспоруди: млини, шлюзи, фонтанчики По 1

Настільні ігри

- парні картинки 3-5
- розрізні картинки 3-4
- лото 2-4
- кубики з картинками 5-6

Сенсорні іграшки

- піраміди 10
- складинки 10
- іграшки для нанизування, шнуровання, втикання, 5

зав'язування 5

- ігрові центри з різноманітними рухомим, звуковим та світловим оснащенням

Спортивно-моторні іграшки

Для розвитку дихання:

- кульки повітряні 2
- вітрячки та ін. 2

Для розвитку загальних груп м'язів та координації рухів:

- сухий басейн 1
- гойдалка 1
- ходунки 2
- м'ячі діаметром 20 – 25 см, 10 – 12 см, 6 – 8 см По 5
- м'ячі надувні 5

Оптичні іграшки

- калейдоскоп, ролейскоп 1
- бінокль, підзорна труба 1
- іграшки з оптичними ефектами 1

Будівельно-конструктивні іграшки

- великий будівельний матеріал 1 набір
- настільний будівельний матеріал 2 набори
- кубики й цеглинки 3 набори
- конструктор великогабаритний універсальний 1 набір
- конструктор настільний пазовий універсальний 3 набори
- збірно-розбірні іграшки 4

Театральні іграшки

- театр рукавичок БІ-БА-БО (персонажі казок) 1 набір
- театр іграшок або площинний 3 набори
- елементи костюмів театральних або предметів для рядження 3

Ігрове обладнання для театральних ігор та ігор-драматизацій:

- елементи декорації та споруд для ігор-драматизацій 2
- обладнання для куточка рядження 1

ДОДАТОК Г

Орієнтовний дидактичний матеріал для занять з дітьми третього року життя (за програмою „Зернятко”)

Орієнтовний музичний матеріал:

Спів: „Сонечко”, „Бобик”, муз. Т. Попатенко сл. Н. Найдьонової (укр. текст В. Моруги); „Дощик” укр. нар. пісня (обр. Т. Шутенко); „Калачі” муз. А. Філіпенка сл. Г. Демченко; „Ялинка” муз. О. Тілічеєвої сл. М. Булатової; „Зозуля” муз. О. Тілічеєвої, сл. Н. Найдьонової; „Гоп, гоп, гу-ту-ту”, укр. нар. мелодія в обр. В. Верховинця; „Шием чоботи коту”, муз. Т. Шутенко, сл. С. Болдаревої; „Машенька-Маша”, муз. О. Тілічеєвої, сл. С. Невельштейн; „Пиріжки”, муз. А. Філіпенка, сл. В. Кукловської; „Колискова”, муз. М. Раухвергера; „Пташка”, муз. М. Раухвергера, сл. А. Варто; „Каштани”, сл. і мелодія Н. Грановської, гармонізація А. Лазаренка; „Веселі звірята”, муз. і сл. Л. Доценко; „Ранок”, муз. Г. Гріневича, сл. С. Прокоф’євої; „Курчата”, муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної.

Оповідання: „Листочок золотий” сл. і муз. Н. Вересокіної; „Жарт”, муз. Й. С. Баха (фрагмент); „Пташка”, муз. Е. Гріга (фрагмент); „Дзвоники дзвенять”, муз. В. А. Моцарта (фрагмент); „Зайчик”, муз. народна; „Два півники”, укр. нар. пісня в обр. Л. Компонійця; „Котику сіренький”, укр. нар. пісня в обр. М. Вериківського; „Ой, лопнув обруч”, укр. нар. пісня; „Ой, сніжку, сніжку білесенький”, укр. нар. пісня; „Качечка купається”, муз. А. Лазаренко; „Горобець”, муз. А. Руббаха; „Автомобіль”, муз. М. Раухвергера; „Барабан”, „М’ячик”, муз. Г. Фрида; „Танець ельфів”, з циклу „Ліричні п’єси”, муз. Е. Гріга; „Весело-сумно”, муз. Л. Бетховена; „Сміливий вершник”, муз. Р. Шумана; „Полька”, муз. С. Майкапара; „Листопад”, муз. Т. Попатенко; „Шарманка”, муз. Д. Шостаковича;

Слухання в ігровій формі: „Хто це?“, автор І. Планида; „На чому поїхав гість?“, автор І. Планида; „Біла курочка-чубарочка“, укр. нар. пісня; „Гра в конячки“, муз. А. Гречанінова;

Музичні рухи: „Листочок золотий“ сл. і муз. Н. Вересокіної; „Ніжками затупали“ муз. О. Тілічеєвої; „Марш“, „Біг“ муз. Є. Парлова і О. Тілічеєвої;

Вправи на розпізнання динамічних відтінків: „Як ми вміємо плескати“ муз. Ф. Шуберта, „Екосез“; „Вправи з султанчиками“ муз. Ф. Шуберта „Екосез“; „Пальчики-ручки“ укр. нар. музика (обр. М. Раухвергера); „Киця кицю вчила“, муз. М. Ведмедері, сл. Л. Куліша-Зіньківа; „Вправи з хусточками“, муз. Я. Степового; „Побігали-потупали“, муз. Л. Бетховена; „Крокують ніжки“, муз. Д. Шестаковича; „Ми вчимося бігати“, муз. Я. Степового; „Марш“, муз. Р. Рустамова; „Вправи з хусточками“, муз. Я. Степового.

Танці: „Танцювати ставай“ естонська нар. музика; „Танцювали зайчики“ муз. М. Ведмедері, „Танок з лялькою“, муз. Л. Дичко, сл. Т. Коломієць; „Танок сніжинок“, сл. і муз. Н. Вересокіної; „Подружилися“, муз. Т. Вількорейської; „Танок з листочками“, муз. Р. Рустамова, сл. Ю. Островського; „Веселий танок“, укр. нар. мелодія („Гречаники“); „Ось як уміємо“, муз. О. Тілічеєвої, сл. Н. Френкель; „На гойдалці“, муз. Т. Шутенко.

Музична гра: „Гойдалка“, муз. А. Філіпенка, укр. текст Л. Компанієць; Гра „Кошенята і кішка“, муз. В. Вітліна; „Діти і ведмідь“, муз. Т. Шутенко, сл. І. Плакиди; „Де ж це наші ручки?“, муз. Т. Ломової, сл. І. Плакиди; „Кульки“, муз. І. Кишка, сл. В. Кукловської; „Будуємо дім“, муз. Т. Шутенко, сл. В. Кукловської; „Гра з хусточками“, укр. нар. мелодія в обр. М. Лисенка; „Барабан“, муз. О. Тілічеєвої, сл. А. Шибицької; „Гра із зайчиком“, муз. А. Філіпенка, сл. Є. Макшанцевої.

Орієнтовний перелік літератури для дітей третього року:

Народні пісеньки: Дивний звірок. Два півники. Рано-вранці на луку. Пташка маленька. Гоп-гоп, козуню. Летів гробчик. Наш хлопчик. Пальчик-пальчик. Зелена травиця. Маленькі ніжки. Кицю, кицю. Вийди, вийди, сонечко. Прилетіла зозуленька. Бім-бом. Ой ходила павонька. Що ти, козлику, робив? Жабенятко. Пішла киця по водицю. Біжить зайчик дорогою. Іди, іди дощику. Сидить зайчик під липкою. Пес і лисиця.

Колисанки: Ой, котику, котику. Мальована колисочка. Люлі, люлі, мій синочку. Ой ти, коте чорний. Люлі, люлі, коточок. Спало дитя, спати буде. Повішу я колисоньку. Гойда, гойда, гойдаша. Заколишу дитиноньку. Колискова. Спати час. Колисанка. Спіть до ранку. Колискова від горобчика. Доня хоче спати. Ой ти, котку волохатий.

Заклички: Вийди, вийди, сонечко! Іди, іди, дощику! Сонечко, сонечко. Ой вітре, вітроньку. Ой дощику, поливайчику. Вода, вода холодная. Коровко, коровко. Павлику-равлику.

Народні ігри: Квочка. Дрібу, дрібу, дрібушечки. Подоляночка. Ворота. Коровай. Була в лісі. Хлібчик. Сірий кіт. Панас.

Народні казки: Курочка ряба. Колобок. Рукавичка. Лисичка-суддя. Лисичка та журавель, їжак і заєць. Кривенька качечка. Котик і півник. Лисиця і глечик. Лебідь, шука і рак. Хитра киця. Горобець-молодець.

Вірші: Олена ПЧІЛКА – Метелик. Дитяча пісенька;
Леся УКРАЇНКА – Вишеньки (уривок). Колискова (уривок);
О. ОЛЕСЬ — Каченята. Качечка. Сукня. Жив собі зайчик. Киця;
І. БЛАЖКЕВИЧ – А ти не такий? Колискова. Новий рік;
Г. БОЙКО – Я вже велика дівчинка. Перу, перу платтячко. Сонечком умита. Побігайчик. Оленя. Зайчик. Ведмедики. Ясне сонце не гріє. Морозець, морозець. Дощик, дощик. Вишенька. А ми шпаківні будували. Качечка. Чапля. Ми зими не боїмося. Сіяв півничок горох. Перші крапельки весни;
М. ВІНГРАНОВСЬКИЙ – Прилетіли гуси. Теплий срібнопад;
П. ВОРОНЬКО – Кіт не знав. Кіт у чоботях. Друзяки. Ходить сон. Доня хоче спати. Чому чапля стоїть на одній нозі. Є у мене киця Мурка. Хвіст. Дід Мороз несе мішок. Кошеня;
В. ГРИНЬКО – Агрус. Жаба;

Є. ГУЦАЛО – Корова-сорока. Засміявся наш собака. По дорозі лізе рак.
Козел. Миша. Горщик;
Г. ДЕМЧЕНКО – Білочка. Водичка. Калач. Таня;
С. ЖУПАНИН – Жито дозріває. Ведмідь;
О. ЖУРЛИВА – Квасоля і горох. Наш воркотик;
Л. ЗАБАШТА – Мак;
Н. ЗАБІЛА – Наша ялинка. Сорока білобока. Кізонька. Курочки. На святі.
Пісенька;
Р. ЗАВАДОВИЧ – Вмиєм, діти, личка! Песик і киця;
В. КАМЕНЧУК – Вишиванка. Хліб від зайчика;
А. КАМІНЧУК – Світлячок. Котики вербові. В гостях у білочки. Останній
листочок. Ведмежі сни. Кіт Василь. Коник гривовою трясє. Гойдашечки.
Півникове горе. Вишенька;
Т. КОЛОМІЄЦЬ – Дятел. Йоржик. Котику-воркотику. Праля.
жаки. Хиталочка-гойдалочка. Найкращий подарунок.

Пальчикові ігри-інсценівки

Зайчика злякались

Ми ходили по гриби.
(Переступати двома пальцями по столу;
„Гриб” – накрити кулачок долонею).
Зайчика злякались – („Зайчик”).
Поховались за дуби,
(„Дерево” – дві долоні, виставлені пальцями вгору, поставити навхрест).
Розгубили всі гриби,
(„Гриб”, „Кошик” – з’єднати дві долоні).
Потім засміялись – Усміхнутися.
Зайчика злякались! („Зайчик”, показати на нього вказівним пальцем другої
руки).

Зайченятко

– Ой, маленьке зайченятко, („Зайчик”).
Де твоя домівка-хатка?
(„Дах” – з’єднати долоні під кутом над головою).
— У мене хатка за горбочком,
— („Дах”; „Дерево” – з’єднати долоні під кутом перед грудьми).
Під ялинкою й дубочком.
(Ялинка – долоні рук з перехрещеними пальцями виставити перед
грудьми).

Їжачок

Їжачок-хитрячок,
(„Їжачок” – з’єднати долоні разом пальцями вгору).
Голочки гостренькі.
(Великі пальці – на себе, решту перехрестити й поворушити ними)
Ось грибки під дубком
(Дерево)
Він збирає маленькі.
(Гриби)

Коники

По гладенькому столі
(„Коник” – чотирма пальцями (крім великого) стукати по столу).
Пальчики стукочуть.
(Стукати голосніше).
То не пальчики, ні-ні –
Коники цокочуть.
(Стукати ритмічно, цокаючи язиком).
Цок-цок-цок, цок-цок-цок,
За місток,
(„Місток” – поставити руки „поличкою” (одна на одну).
За млинок
(„Млинок” – крутити кулачками один над одним).
Цок-цок-цок, цок-цок-цок,
(„Коник”).
В чисте поле, за лісок.
(„Дерево”).
Цок-цок-цок, цок-цок-цок,
(„Коник”).
Потім знову в дитсадок.
(„Дах” над головою).

Сорока-білобока

(Одночасно промовляти віршика й водити пальцем по долоньці дитини).
На припічку сиділа,
Діткам кашку варила,
Ополоником мішала,
Малих діток годувала.
Цьому дам і цьому дам,
(Загибати пальці, починаючи з мізинчика).
Цьому дам і цьому дам,
А цьому не дам,
(А ці слова промовляти „великому” пальчику).
Бо цей буцман

Круп не драв,
Діжі не місив,
Хати не топив,
Діточок гулять не водив.
Справжній лежень.

Квіточки

На галявині зростають
Квіточки маленькі.
(„Квітка” – долоні разом, пальці розставити, крім мізинців та великих, – вони торкаються один одного).
Є рожеві, є червоні,
Жовті та біленькі.
Корінцями із землі
(„Коріння” – як „Дерево”, але руки опустити донизу).
П’ють вони водичку,
А нап’ються – підростуть,
(„Квітка”, при цьому стати навшпиньки).
Стануть іще вищі.

Котик

Котик пухнастий,
(„Котик” – із кулачка, відставити великий палець та мізинчик).
Вушка маленькі.
(Поворухити відставленими пальцями).
Лапки м’якенькі.
(Скласти пальці в кулачок).
Кігті гостренькі. (Зігнути пальці й поворухити ними).

Півники побились

– Півнику, півнику, що ж ти наробив?
(„Півник” – лівою рукою, а вказівним пальцем правої „сварити”).
Півникові меншому голову розбив!
(„Півник” – правою рукою).
Як тобі не соромно меншенького бити?
(Сварити пальцем).
Я не буду, півнику, більш тебе любить!
(Похитати головою та вказівним пальцем ліворуч-праворуч).
Я пшінця не дам тобі, не наллю води.
(„Накришити” пальцями крихт, а з кулачка „поливати”).
Помиритись з меншеньким зараз підійди.
(Зчепитися мізинцями; переступати двома пальцями).
Помирились півники і пішли в садок...
(Те ж саме).
Я обом сипнула жменьку крихіток! („Накришити” крихт із жмені).

Курочки

На подвір’ї курочки,

Ціпу, ціпу, ціп.

(„Курочка” – з’єднати пальці лівої руки й трохи зігнути; великим та вказівним пальцями зробити кружечок).

Ось Маринка й Юрочка

Кришать ціпкам хліб.

(Великим, вказівним та середнім пальцями правої руки „накришити” хліба).

Ціпки бачать крихітки –

(„Курочка”).

Дзьобики тук-тук.

(Зігнути вказівним пальцем однієї руки постукати по долоні другої).

Весь шматок – ой лишенько!

(Ущипнути за долоню дзьобиком курочки).

Вихопили з рук.

Гуси й гусенята

Гуси-гусенята на ніжки

(„Гуси” (обома руками); показати на ноги).

Одягли червоні панчішки.

І пішли рядком до корита

(Йдуть поряд).

Свіжої водиці попиту.

(Нахиляються та підіймають „голівки”).

Напилися води гусенята,

Почали купатись, пірнати.

(Імітувати пірнання „гусей”).

Гуси-гусенята сердиті,

(Рухатися й хитати „голівками”).

Дуже близько дно у кориті.

Два півники

Два півники, два півники

(„Півники” – обома руками).

Горох молотили,

(Імітувати махання...)

Дві курочки-чубарочки

(„Курочки” – обома руками).

До млина носили.

(З’єднати руки на плечі, немовби нести мішок).

Цап меле, цап меле,

(„Коза”, „Млинок” (почергово)).

Коза насипає,

(„Коза” – імітувати насипання).

А маленьке козенятко

(„Козенятко” – з кулачка виставити мізинець та великий палець (ріжки)).

На скрипочці грає.

(Імітувати гру на скрипці).

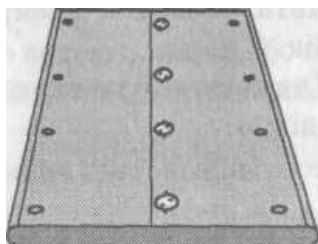
Танцюй, танцюй, зозуленько.

(Зробити танцювальний рух, „Коза”).
Ніженьками туп-туп,
(Потупати ногами).
Татусенько з матусею
(„Коза” обома руками).
Принесуть нам круп, круп
(„Мисочка” двома долонями).
А Вівчок-сірячок
(„Вовк”).
З лісу виглядає
(„Дерево”, „Вовк”).
Та на біле козенятко
(„Козенятко”).
Скоса поглядає.
(„Окуляри” – зробити два кружечки (вказівним та великим пальцями)).

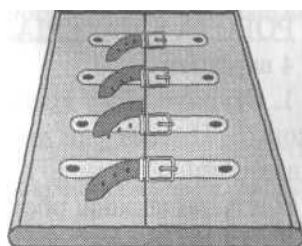
ДОДАТОК Д

ІГРИ ЗА ТЕХНОЛОГІЄЮ М.МОНТЕССОРІ

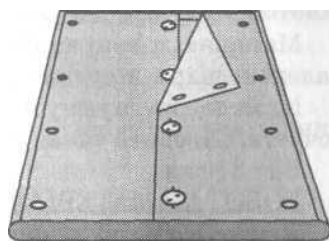
ЗАВДАННЯ НА РІЗНИХ РАМКАХ

Дерев'яні рамки розміром 30 х 30 см з різними застібками: великі гудзики, малі гудзики, кнопки, банти, застібки – „липучки”, гачки й петлі, рамка для шнурування, для замка, застібки з ремінців, рамки зі шпильками.

Матеріал: рамка на зав'язування бантів. Квадратна дерев'яна рамка, обтягнута тканиною з двох половинок з внутрішньої сторони яких пришито 5 стрічок. Стрічки однієї половини відрізняються за кольором від стрічок другої.

Мета: розв'язування й зав'язування бантів, розвиток моторики, координації рухів.

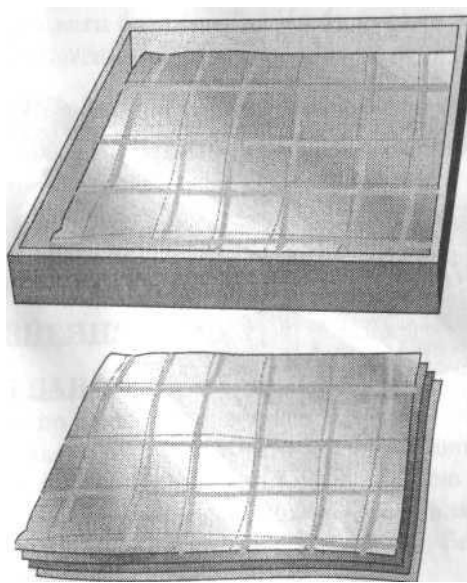
Вік: 3 роки.

РОБОТА З МАТЕРІАЛОМ

Вихователь починає знизу вгору розв'язувати один бант за другим. Він бере за кінці зав'язок і тягне їх у різні боки. Він розв'язує знизу вгору всі

вузли, відкидає в різні боки половинки тканини й розправляє стрічки з різних боків. Двома руками він бере за половинки тканини і суміщає їх на середині. Він бере дві нижні стрічки і кладе їх одна на одну хрест-навхрест. Дії зі стрічками виконуються не всією рукою, а лише кистю. Аналогічне відбувається з усіма іншими стрічками. Потім вихователь просовує кінець верхньої стрічки під нижню й тягне за неї. Так отримали вузол. З однієї стрічки він утворює петлю й тримає її біля вузла великим і вказівним пальцями. Великим і вказівним пальцями другої руки він веде вільну зав'язку спереду назад навколо петлі й просовує її через утворений отвір над вузлом. Потім вихователь виконує дії з двома петлями одночасно так, щоб з них утворився бант з рівними кінцями. Дитина може повторити вправу повністю або лише частину.

СКРИНЬКА ЗІ ШМАТОЧКАМИ ТКАНИНИ

Матеріал: у шухляді шматочки тканин, однакових попарно. Оксамит, шовк, сукно (товсте і тонке), в'язана, лляна тканини, вовна. Тканини нейтральних кольорів. Пов'язка на очі.

Мета: розвиток почуття дотику. Розвиток тонкої моторики.

РОБОТА З МАТЕРІАЛОМ

Вихователь бере шматочки тканин з шухлядки, кладе їх на стіл, упорядковуючи попарно. Кладе перед дитиною дві пари тканин, які сильно

відрізняються за структурою, бере по черзі шматочки в руку й обмацує їх великим і вказівним пальцями. Пропонує дитині зробити те ж саме.

Потім переміщує шматочки, дає один з них у руки дитині, дитина повинна його обмацати й вибрати такий же серед інших шматочків. Поступово, одна за другою вводяться інші пари. Тканини можна також відрізнити візуально. Дитина повинна швидко виконати вправу із закритими очима. Наступні вправи:

- дитині пропонують скласти разом пари тканин, подібних на дотик;
- дитина впорядковує тканини за їх типом.

ШУМОВІ БАНОЧКИ

Матеріал: він складається із двох ящиків по 6 баночок у кожному. Рекомендації з виготовлення: баночки пластмасові або металеві; 2 – наповнюють камінцями (наполовину об'єму); 2 бусинками середньої величини, 2 – дрібною квасолею, 2 – дрібними шматочками дерева, 2 – рисом, 2 – манною крупою. З протилежного боку самоконтроль (два однакові шуми мають дві однакові умовні позначки). Баночки герметично закриті.

Мета: сприйняття й диференціація різних шумів. Тренування моторики, розвиток слухової пам'яті, підготовка до сприйняття музики.

Вік: 3 роки.

РОБОТА З МАТЕРІАЛОМ

Баночки однієї серії поставлені на стіл. Вихователь бере баночку, трясє її вгору, вниз і уважно прислухається до шуму. При повторенні він закриває очі. Тепер вихователь бере баночку з другого ящика. Знову трясє її, порівнює звуки. Якщо шуми обох баночок не збігаються, він ставить її назад, у бік від інших. Вправа продовжується доти, доки не буде знайдена баночка з таким же шумом. Вихователь ставить вибрану пару баночок посередині між двома серіями. Продовжує роботу, доки всі баночки не будуть складені попарно.

Вихователь пропонує дитині повторити вправу. З нетренованою дитиною вправу можна почати з двох, трьох пар баночок.

Наступні вправи: дитина ставить серії баночок на два різні столи, бере одну баночку, трясє її і ставить трохи в бік від інших. З допомогою слухової пам'яті знаходить на другому столі аналогічну баночку й упорядковує їх. Цю роботу можуть виконувати двоє дітей; коробочки однієї серії роздають шістьом дітям. Вихователь трясє якусь баночку з 2-ї серії. Дитина, яка тримає баночку з таким шумом, приносить її вчителю; усі 12 баночок роздають. Кожна дитина слухає шум своєї баночки. Намагається знайти свою пару – однаковий шум.

ДОДАТОК Е

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ З ПЕДАГОГАМИ

(за ідеєю М. Аралової)

Практичні заняття з педагогами ДНЗ слід проводити самим вихователем, по черзі, щоб кожен міг спробувати себе в ролі тренера.

„СПІЛКУВАННЯ З КОЛЕГАМИ”

Мета заняття: формувати навички позитивного, творчого спілкування вихователів.

Реквізит: аркуші папера, ручки, аркуші з цитатами.

Хід заняття

Ведучий. Спілкування – складний, багатоплановий процес установлення й розвитку контактів між людьми, породжуваний потребами спільної діяльності, й обмін, що включає, інформацію, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття й розуміння іншої людини.

Перед кожним лежать аркуші з цитатами. Вам дається 5 хв., щоб прочитати й підготувати короткий коментар до цитати.

1. „Коли вражене почуття власної гідності одного зі співрозмовників, неодмінно страждає саме спілкування”.

2. „Чим більше баласту, тим повільніше стає спілкування”.

3. „Чим більше Ви берете до уваги потреби Вашого співрозмовника, тим більше він буде (автоматично) задовольняти Ваші власні потреби”.

4. „Важливо не те, що говорять, а важливо те, що оточуючі чують у словах того, хто говорить”.

5. „Немає ніяких гарантій, що Ваш співрозмовник чує те, що Ви хотіли б йому сказати”.

6. „Упевненість у своїх знаннях додає сили”.

7. „Представлення самого себе найважливіше з усіх представлень взагалі”.

8. „Налаштовуйтеся на людину, а не на повідомлення”.

9. „Якщо побачиш обличчя без посмішки, посміхнися сам”.

10. „Навчися слухати, і ти зможеш витягти користь навіть з тих, хто говорить погано”.

11. „Того, кому довіряють, за руку не тримають”.

12. „Коли Конфуція запитали, є чи одне таке слово, яким можна було б керуватися все життя, він відповів”: „**Це слово – ПОБЛАЖЛИВІСТЬ**”

Можна запропонувати ту саму цитату кільком вихователям і почути різні коментарі.

Ведучий. Яким Ви бачите ідеальне спілкування „Вихователь – вихователь”? Що для цього потрібно робити? Усім відомо, що зрозуміти людини можна краще, якщо знати, про що говорять її жести. Піднятий нагору великий палець означає схвалення, опущений униз – осуд. Коли людина зацікавлена в словах співрозмовника, вона злегка нахилиє голову набік, потискуючи плечима, ми ніби говоримо: „Не знаю”.

Вправа 1. Вам дається 5 хв., щоб придумати й показати жестами сигнали:

- мені потрібна допомога;
- у мене є вільний час;
- припиніть шуміти;
- поспішіть;
- заспокойтеся;
- я йду на допомогу;
- приходите в гості. (На демонстрацію приділяється 10 хв.)

Вправа 2. Найважливіше для вихователів – взаєморозуміння та єдина стратегія виховання й навчання дітей. Щоб краще розуміти один одного, пропонується така вправа.

Закінчіть пропозиції.

1. Найважливішим у роботі з дітьми молодшої (середньої, старшої, підготовчої) групи я вважаю...

2. Найбільш проблемна дитина в групі...
3. Найбільш успішно в групі проходять заняття...
4. Мені здається, що дітям не подобається...
5. Я б хотіла поговорити з батьками...
6. Я б хотіла, щоб у групі попрацював... (психолог, логопед, психоневролог, фахівець з лікувальної фізкультури).
7. Я готова допомогти колегам... (у проведенні свят, батьківських зборів, підготовці до відкритих уроків).

Обміняйтеся відповідями й порівняйте, у чому збігаються ваші думки, а в чому вони різні.

„СПІЛКУВАННЯ З БАТЬКАМИ”

Мета заняття: удосконалювати навички спілкування вихователів і батьків.

Реквізит: аркуші папера, ручки.

Хід заняття

Ведучий. Спілкування вихователя й батьків – тема делікатна й відповідальна. Від того, як складається це спілкування, залежить багато чого: психологічний комфорт дітей, цікаве життя в групі, творча праця й позитивний настрій вихователя. Яким чином на сьогоднішній момент складається спілкування з батьками у Ваших групах? Чи допомагають вони Вам? Чи висувають які-небудь претензії? (Обговорення 10 – 15 хв.)

Вправа 1. У Вас є 5 хв., напишіть: яку інформацію повинні надавати батьки про дитину, улаштовуючи її в дитячий сад? Як Ви організуєте батьківські збори? Скільки осіб на них звичайно приходять? Які форми співробітництва Ви можете запропонувати батькам?

Вправа 2. Розв’язуємо конфлікти. Конфліктні ситуації можуть виникнути з таких причин.

Батьки не вдоволені:

- становищем дитини в колективі;

- освітніми програмами ДНЗ;
- ставленням вихователя до дитини.

Давайте розглянемо ситуацію: хтось з вихователів бере на себе роль мами, яка незадоволена тим, що дитині доручили другорядну роль у виставі, інший вихователь повинен відповісти на претензії. (На інсценівку й обговорення – 15 хв.) Які ще претензії можуть висувати батьки? Як ми повинні відповідати на них? Що повинен робити вихователь, якщо не в змозі переконати батька?

Вправа 3. Протягом 5 хв., придумайте й запишіть кілька заходів, що допоможуть згуртувати вихователів, батьків дітей. Який з цих заходів Ви змогли б підготувати й провести найближчим часом ?

„СПІЛКУВАННЯ З ДІТЬМИ”

Мета заняття: удосконалювати спілкування вихователів з дітьми, аналізувати й синтезувати позитивний досвід спілкування з дітьми в різних групах.

Реквізит: аркуші папера, ватману, ручки, кольорові олівці, фломастери.

Хід заняття

Ведучий. Спілкування вихователя з групою, з кожною окремою дитиною – це наша повсякденна робота. Чим Ви керуєтеся при спілкуванні з дітьми Вашої групи?

Як Ви думаєте, які ігри згуртовують, а які роз’єднують дітей? Давайте придумаємо кілька ігор, що могли б поєднувати дітей різного віку. (На обговорення – 10 хв.)

Багато фахівців вважають, що спортивні й інтелектуальні ігри, де присутні змагальні елементи, роз’єднують дітей, тому що в них є переможець, і той, хто програв. Чи не так це? Яким чином можна організувати естафету чи вікторину, щоб діти прагнули підтримувати один одного? (На обговорення – 10 хв.)

Вправа 1. Розбивши на пари, придумайте кілька вправ (інтелектуальних чи фізичних), де діти можуть домогтися успіху, тільки діючи в колективі. (На підготовку і демонстрацію – 15 хв.)

Вправа 2. Намалюйте портрет групи, у якій Ви працюєте. Обговорення вернісажу: який настрій передали вихователі, яких дітей у групі більше – спокійних чи непосидючих, що вдається вихователям цієї групи більше всього?

Вправа 3. Намалюйте всі разом на аркуші ватману колектив ДНЗ, батьків і дітей. Як Ви думаєте, які висновки можуть зробити батьки, що вперше прийшли в наш садок про наш колектив, подивившись на цей плакат?

ПІДСУМКОВЕ

Мета заняття: підведення підсумків інформаційно-практичних занять, аналіз їхньої необхідності, вибір нових форм навчання колективу.

Хід заняття

Кожний з вихователів розповідає про найбільш удале чи невдале заняття, які знання, прийоми, ігри знадобилися на практиці, наводить приклади й пропонує форми навчання та теми, які цікавлять. Завідувачка, методист і вихователі разом аналізують „плюси” й „мінуси” спільного навчання та практичних занять і приблизно визначають форми та теми корпоративного навчання.

ДОДАТОК Ж

ДІАГНОСТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ ДЛЯ РОБОТИ З КОЛЕКТИВОМ ДНЗ

Вивчення задоволеності батьків роботою освітнього закладу

(за Є. Степановим)

Мета – виявити рівень задоволеності батьків роботою освітнього закладу та його педагогічного колективу.

Хід проведення. На батьківських зборах пропонується батькам уважно прочитати перераховані нижче твердження, оцінити ступінь згоди з ними. Для цього батькам (або одному з батьків) необхідно обвести нижче кожного висловлення одну цифру, що означає відповідь, яка відповідає їхній думці.

Цифри означають такі відповіді:

4 – зовсім згодний;

3 – згодний;

2 – важко сказати;

1 – не згодний;

0 – зовсім не згодний.

1. Групу, у якій знаходиться наша дитина, можна назвати дружною.

4 3 2 1 0

2. У середовищі своїх однолітків наша дитина почуває себе комфортно.

4 3 2 1 0

3. Педагоги виявляють доброзичливе ставлення до нашої дитини.

4 3 2 1 0

4. Ми відчуваємо почуття взаєморозуміння в контактах з адміністрацією та вихователями.

4 3 2 1 0

5. У групі гарні вихователі.

4 3 2 1 0

6. Педагоги справедливо оцінюють досягнення нашої дитини.

4 3 2 1 0

7. Наша дитина не перевантажена заняттями й домашніми завданнями.

4 3 2 1 0

8. Вихователі враховують індивідуальні особливості нашої дитини.

4 3 2 1 0

9. У ДНЗ проводяться заходи, що корисні й цікаві нашій дитині.

4 3 2 1 0

10. У ДНЗ працюють різні гуртки, клуби, секції, де може займатися наша дитина.

4 3 2 1 0

11. Педагоги дають нашій дитині глибокі й міцні знання.

4 3 2 1 0

12. У ДНЗ піклуються про фізичний розвиток і здоров'я нашої дитини.

4 3 2 1 0

13. Навчальний заклад сприяє формуванню гідного поведження нашої дитини.

4 3 2 1 0

14. Адміністрація й вихователі створюють умови для прояву та розвитку здібностей нашої дитини.

4 3 2 1 0

15. Дитячий сад готує нашу дитину до шкільного життя.

4 3 2 1 0

Обробка результатів тесту. Задоволеність батьків роботою ДНЗ (У) визначається як частка загальної суми балів усіх відповідей батьків від загальної кількості відповідей. Якщо коефіцієнт У дорівнює 3 чи більше цього числа, то це свідчить про високий рівень задоволеності; якщо він дорівнює чи більше 2, але не менше 3, то можна констатувати середній рівень задоволеності; якщо ж коефіцієнт У менше 2, то це є показником низького рівня задоволеності батьків діяльністю освітньої установи.

Визначення рівня задоволеності вихователями обраною професією

(модифікований варіант методик В. Ядова, Н. Кузьміної, Н. Солової)

Інструкція: дайте відповіді на питання за п'ятибальною шкалою, у якій 5 – значить „так”; 4 – скоріше так, чим ні; 3 – не знаю; 2 – скоріше ні, чим так; 1 – означає „ні”.

1. Чи задоволені Ви обраною професією? 1 2 3 4 5
2. Хотіли Ви, залишаючись фахівцем у своїй галузі, працювати не в ДНЗ? 1 2 3 4 5
3. Якщо б Вам знову необхідно було обрати професію, чи обрали б Ви професію педагога? 1 2 3 4 5

Обробка результатів:

1. Первинні бали за шкалою В переводяться таким чином: 1 бал відповідає 5 одиницям, 2 бали – 4 одиницям, 3 бали – 3 одиницям, 4 бали – 2 одиницям, 5 балів відповідають 1 одиниці.

2. Підраховується індекс задоволеності (ІЗ) як усереднена сума балів за всіма чотирма шкалами:

$$ІЗ = (А+В+С)/3$$

3. Отриманий результат порівнюється з нормативами:

від 1 до 1,5 балів – задоволеність дуже низька (незадоволеність)

від 1,6 до 2,5 балів – задоволеність нижче середнього

від 2,6 до 3,85 балів – задоволеність середня

від 3,6 до 4,5 балів – задоволеність вища за середнє

від 4,6 до 5 балів – задоволеність висока.

Оцінювання психологічної атмосфери в колективі

(за А. Фідлером)

Мета: методика застосовується для оцінювання психологічної атмосфери в колективі. Вона базується на методі семантичного диференціалу. Відповідь на кожний з 10 пунктів шкали оцінюється зліва направо від 1 до 8 балів. Чим лівіше розміщено знак (*) у таблиці, тим нижчим є бал, тим сприятливіша психологічна атмосфера в колективі на думку того, хто відповідає. Підсумковий показник коливається від 1 (найбільш позитивна оцінка) до 8 (найбільш негативна).

На основі індивідуальних профілів створюється середній профіль, який і характеризує психологічну атмосферу колективу. Методика цікава тим, що допускає анонімне обстеження, а це підвищує її надійність. Надійність збільшується і в поєднанні з іншими методиками (наприклад, соціометрією).

Дружелюбність									Ворожість
Згода									Незгода
Задоволення									Незадоволеність
Продуктивність									Непродуктивність
Теплота									Прохолода
Співпраця									Неузгодженість
Взаємопідтримка									Недоброзичливість
Захопленість									Байдужість
Цікавість									Нудьга
Успіх									Неуспіх

АНКЕТА „ВАША ДУМКА”

(за І. Забуслаєвим)

Мета: виявити ступінь задоволеності педагогів життєдіяльністю в ДНЗ.

Хід проведення. На педраді вихователям пропонується виразити ступінь задоволеності різними сторонами життя в ДНЗ за п’ятибальною системою оцінювання:

1. Задоволеність організацією виховного процесу (навантаження, розклад і т. п.):

- 5 – дуже задоволений (а);
- 4 – задоволений (а), але навантаження дуже велике;
- 3 – важко відповісти;
- 2 – незадоволений (а);
- 1 – незадоволений (а), так працювати не можна.

2. *Задоволеність умовами праці (устаткування, температурний режим і т. п.):*

- 5 – дуже задоволений (а);
- 4 – задоволений (а), але хотілося б кращих умов;
- 3 – важко відповісти;
- 2 – незадоволений (а);
- 1 – зовсім незадоволений (а), так працювати неможна.

3. *Задоволеність змістом праці:*

- 5 – робота дуже подобається, реалізую в ній усі свої здібності;
- 4 – робота подобається;
- 3 – важко відповісти;
- 2 – робота не дуже подобається;
- 1 – робота зовсім не подобається, шукаю іншу.

4. *Задоволеність моральною оцінкою своєї праці:*

- 5 – мене дуже цінують колеги й адміністрація;
- 4 – мене досить цінують, я цілком задоволений (а);
- 3 – важко відповісти;
- 2 – мене недостатньо цінують, я заслуговую більшого;
- 1 – мене так низько цінують, що я хочу звільнитися.

5. *Задоволеність заробітною платою:*

- 5 – дуже задоволений (а);
- 4 – цілком задоволений;
- 3 – важко відповісти;
- 2 – незадоволений (а);
- 1 – зовсім незадоволений (а), хочу звільнитися

Обробка отриманих даних. Виявлення середнього бала оцінних суджень педагогів дозволяє визначити ступінь задоволеності членів педагогічного колективу життєдіяльністю освітньої установи.

ДОДАТОК 3

Загальні рекомендації з підготовки та проведення адаптаційних ігор-занять

(за методикою Наталії Сакович)

Адаптаційні ігри в піску слід проводити з підгрупою дітей, особливу увагу при цьому приділяючи новій дитині. До складу підгрупи, у якій працює новачок, потрібно включати дітей, які вже адаптувалися до умов дошкільного закладу. Спостерігаючи за їхніми діями та наслідуючи їх, новачок зможе легко відтворити ті ігри, що його зацікавили.

Під час проведення перших адаптаційних ігор-занять не обов'язково дотримуватися їх точної структури та тривалості. Якщо ігри в піску добре стабілізують психофізичний стан дитини, то доцільно збільшити час її занять у пісочниці. Дорослий повинен уважно стежити за реакцією дитини під час роботи з піском. Якщо у дитини виникли негативні емоції або ознаки втоми, заняття слід закінчити. Ознайомлюючи дітей з іграми в піску, дорослий спочатку показує способи дій, а потім дитина разом з дорослим або самостійно повторює їх. Не потрібно наполягати на чіткому виконанні вказівок. Дорослий на етапі ознайомлення має підстроюватися під дитину.

Для початку та кінця ігор-занять варто започаткувати особливий ритуал привітання та прощання – для цього можна використати музику, пісочний годинник, певні звуки, дії тощо.

На перших 2 – 3 заняттях дитині не показують увесь набір іграшок. Вона має засвоїти досить широкий спектр простих маніпуляцій з піском за допомогою рук, лопатки та щіточки.

Бажано, щоб дитина для занять у пісочниці принесла з дому одну зі своїх найулюбленіших іграшок (висота не більше 10 – 15 см). Але вона може вибрати й ту іграшку, яку запропонував дорослий. Ця іграшка має стати для дитини іграшкою-посередником в іграх з піском.

З правилами поведіння, заборонами, схваленнями дорослий ознайомлює дітей через іграшку-посередника – Піщинку, яка живе в пісочниці,

дружить з дітьми й залюбки з ними грається. Чим молодші діти, тим коротші мають бути правила:

- не можна викидати пісок з пісочниці;
- не можна брати пісок до рота та кидати в інших дітей;
- погрався з піском – помий руки та покажи чисті долоньки дзеркалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аванесова В. Н. Обучение самых маленьких в детском саду / В. Н. Аванесова. – М. : Просвещение, 2005. – 176 с.
2. Аксарина Н. М. Воспитание детей раннего возраста / Н. М. Аксарина. – М. : Изд-во „Медицина”, 1972. – 263 с.
3. Бойко Л. Створення предметно-ігрового середовища для дітей раннього віку / Л. Бойко // Вихователь-методист дошк. закл. – 2009. – № 1. – С. 57 – 62.
4. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку / А. М. Богуш. – К. : Видав. дім „Слово”, 2003. – 344 с.
5. Гладун Л. Іграшка в житті малюка / Л. Гладун // Дошк. виховання. 2005. – № 3. – С. 16 – 17.
6. Голубева Л. Диагностика речевого развития с 1,3 до 3 лет / Л. Голубева, М. Лещенко, К. Печора // Енциклопедія діагностичних методик щодо з'ясування стану розвитку дітей раннього віку. Дайджест 1 / упоряд. К. Л. Крутій. – Запоріжжя : ТОВ „ЛІПС” ЛТД, 2006. – С. 66 – 74.
7. Гончаренко А. Щоб дитина заговорила / А. Гончаренко // Дошк. виховання. – 2005. – № 3. – С. 10 – 11.
8. Гурковська Т. Контроль за розвитком малюків / Т. Гурковська // Вихователь-методист дошк. закл. – 2010. – № 6. – С. 15 – 17.
9. Гурковська Т. Проблеми раннього віку / Т. Гурковська // Дошк. виховання. – 2001. – № 12. – С. 23.
10. Денисюк О. У центрі уваги – раннє дитинство / О. Денисюк // Дошк. виховання. – 2003. – № 8. – С. 10 – 11.
11. Калуська Л. Інновації в дошкільній освіті. Програми, технології, проекти, ідеї, досвід : посіб. на допомогу дошк. працівникам / Л. Калуська, М. Отрощенко. – К. : Мандрівець, 2010. – 376 с.

12. Карабаєва І. Пісок як матеріал для розвитку творчості та навчання дітей / І. Карабаєва // Вихователь-методист дошк. закл. – 2009. – № 1. – С. 4 – 6.
13. Кононко О. Добре зернятко – гарні сходи / О.Кононко // Дошк. виховання. – 2005. – № 3. – С. 4 – 6.
14. Кононко О. Л. Особистісний підхід: суть та шляхи втілення в державній базовій програмі / О. Л. Кононко // Дошк. виховання. – 2001. – № 9. – С. 10 – 14.
15. Кожина А. Психолого-педагогічна допомога родині в адаптації до умов дитячого садка / А. Кожина // Вихователь-методист дошк. закл. – 2010. – № 6. – С. 20 – 22.
16. Коваленко Н. Мандри в пісочному царстві / Н. Коваленко // Дошк. виховання. – 2010. – № 7. – С. 11 – 13.
17. Куркіна І. Б. Адаптація без погроз і обіцянок / І. Б. Куркіна // Дитячий садок. – 2000. – № 39.
18. Куркіна І. Б. Хочу – йду, а не хочу – також іду (адаптація до дитячого садка або мистецтво зустрічі сподіваних чи несподіваних гостей / І. Б. Куркіна // Дитячий садок. – 2000. – № 19 (67), трав.
19. Куркіна І. Б. Адаптація – як її полегшити / І. Б. Куркіна // Дитячий садок. – 2000. – № 20 (68), трав.
20. Комплексное сопровождение детей дошкольного возраста / под науч. ред. проф. Л. М. Шипицыной. – СПб. : Речь, 2003. – С. 45 – 89.
21. Кравцова А. Игра не для забавы. Развивающие игры и упражнения для детей с особыми потребностями от рождения до трех лет. / А. Кравцова, А. Кукуруза, Н. Михановская. – Харьков: Торсинг, 2001. – 72 с.
22. Лохвицька Л. Розвивальне середовище для дітей раннього віку / Л. Лохвицька // Дошк. виховання. – 2003. – № 11. – С. 12 – 14.
23. Макаренко І. В. Комплексна програма соціально-педагогічної підтримки батьків і дітей „Щаслива родина” / І. В. Макаренко. – К. :

- „Шлях”, 2009 – 188 с.
24. Мартиненко С. Ранкові зустрічі з малятами / С. Мартиненко // Дошк. виховання. – 2004. – № 2. – С. 20.
25. Машовець М. Відкриваємо таємницю раннього віку / М. Машовець // Дошк. виховання. – 2005. – № 11. – С. 18 – 19.
26. Мигрин Т. До садочка – в пелюшках / Т. Мигрин // Дошк. виховання. – 2005. – № 3. – С. 24 – 25.
27. Нечаєва І. Система сенсорного розвитку дітей / І. Нечаєва, Н. Яровая // Вихователь-методист дошк. закл. – 2010. – № 7. – С. 51 – 59.
28. Олексенко С. Третій рік життя: проблеми взаємодії / С. Олексенко // Дошк. виховання. – 2005. – № 3. – С. 20 – 21.
29. Петрушевська О. Просто додай води / О. Петрушевська // Дошк. виховання. – 2005. – № 3. – С. 22 – 23.
30. Печора К. Л. Книга для вихователя дитячого садка / К. Л. Печора, Г. В. Пантюхіна, Л. Г. Голубева. – М. : Просвещение, 1986. – 144 с.
31. Планування освітнього процесу в сучасному дошкільному закладі // Дошк. виховання. – 2002. – № 11. – С. 12 – 14.
32. Половецька С. Пісочниця – наш світ, а іграшки в ній – люди / С. Половецька // Вихователь-методист дошк. закл. – 2010. – № 4. – С. 26 – 33.
33. Половецька С. Ігри в піску та сольова анімація як психопрофілактичний засіб у період адаптації / С. Половецька // Вихователь-методист дошк. закл. – 2010. – № 6. – С. 29 – 31.
34. Поніманська Т. І. Основи дошкільної педагогіки : навч. посіб. / Т. І. Поніманська. – К. : Абрис, 1998. – 448 с.
35. Програма розвитку та виховання дитини раннього віку „Зернятко”. – К. : Кобза, 2004. – 192 с.
36. Пушкарьова В. Сенсорна кімната в дитячому садку / В. Пушкарьова, О. Васильєва // Практика управління закладом освіти – 2010. – № 4. – С. 70 – 74.

- 37.Щербакова І. Розвивальне середовище / І. Щербакова // Дошк. виховання. – 2007. – № 12. – С. 16 – 17.
- 38.Я працюю з малюками. Планування та діагностика в першій молодшій групі дошкільного навчального закладу / Л. М. Олійник, І. А. Романюк. – Х. : Веста : Вид-во „Ранок”, 2007. – 152 с.